

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas

Sociologijos magistro programa
Magistro darbas

Kotryna Martinkutė

***Sėkmingo žmogaus sampratos post-Fordistinėje visuomenėje. Jaunų
žmonių perspektyva.***

Darbo vadovė: Dr. Milda Pivoriūtė

Vilnius, 2025

Santrauka

Šiuo darbu siekiama atskleisti jaunų žmonių, gyvenančių skirtingomis socioekonominėmis sąlygomis, sėkmingo žmogaus sampratas post-Fordistinėje visuomenėje. Šiuolaikinis Vakarų valstybių jaunimas gyvena visiškai kitokiomis sąlygomis nei gyveno jų tėvai ar seneliai – didėjanti globalizacija, besikeičiantys darbo modeliai bei struktūros, technologinė pažanga ir ilgėjantis pereinamasis laikotarpis iš paauglystės į suaugystę keičia ir sėkmės suvokimą šiuolaikinio jaunimo tarpe. Darbe siekiama į sėkmingo žmogaus sampratą pažvelgti per post-Fordistinės visuomenės prizmę – tai visuomenė, kurioje sėkmės samprata glaudžiai siejasi su „laisve tapti bet kuo“, savirealizacijos išpildymu per darbą ir neoliberalaus subjekto samprata. Post-Fordistinės visuomenės lūkesčiai neapima skirtingų socioekonominių sąlygų sėkmės formavimą perleisdami ant individo pečių. Remiantis tokiais autoriais kaip Michel Foucault, Zygmunt Bauman, David Farrugia, Pierre Bourdieu bei kt. šiame darbe buvo sukonstruota teorinė prieiga ir atliktas tyrimas siekiant pažvelgti ar ir kaip jaunų žmonių Lietuvoje sėkmingo žmogaus sampratos skiriasi, kas jas formuoja bei kaip jos siejasi su post-Fordistinės visuomenės lūkesčiais.

Šio darbo rėmuose buvo atliktas tyrimas su 21-28 metų jaunuoliais iš skirtingų socioekonominių sluoksnių naudojantis vizualiuoju žemėlapiu metodu. Analizėje atsiskleidė keturios kryptis: sėkmingo žmogaus samprata, sėkmingo žmogaus formavimuisi svarbūs veiksniai, visuomenės formuojamas sėkmingo žmogaus standartas ir sėkmingo žmogaus sampratų santykis su post-Fordistinės visuomenės lūkesčiais. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog tyrimo dalyviai, nepaisant socioekonominių skirtumų, post-Fordistinius lūkesčius savo sėkmingo žmogaus sampratoje linkę veikiau atmesti, negu laikyti juos savo sampratos pagrindu. Jauni žmonės sėkmingo žmogaus sampratą apibūdino kaip kompleksinę ir individualią, dažnai atsiremiančią į balanso tarp vidinių dalykų ir išorės paieškas. Vis dėlto, post-Fordistinius lūkesčius jie labiau tapatino su sėkmingo žmogaus standartu, visuomenės kuriamu įvaizdžiu. Skirtumai, atsiskleidę tarp skirtingų socioekonominių grupių buvo susiję su prasmės bei laisvės klausimais, darbu ir karjera bei sėkmingo žmogaus formavimosi įtakomis.

Raktažodžiai: post-Fordizmas, neoliberalus subjektas, sėkmingas žmogus, jaunimas, socioekonominiai skirtumai.

Summary

This thesis aims to reveal how young people living under different socioeconomic conditions understand the concept of a successful person in a post-Fordist society. Today's youth in Western countries live under conditions vastly different from those of their parents or grandparents – increasing globalization, shifting work models and structures, technological advancement, and a prolonged transition from adolescence to adulthood all contribute to changing perceptions of success among contemporary youth. The work seeks to examine the idea of a successful person through the lens of a post-Fordist society – a society in which success is closely tied to the notion of “freedom to become anything,” self-realization through work, and the neoliberal subject. The expectations of post-Fordist society do not account for the formation of success across different socioeconomic backgrounds, instead placing the responsibility on the individual. Drawing on theorists such as Michel Foucault, Zygmunt Bauman, David Farrugia, Pierre Bourdieu, and others, this thesis constructs a theoretical approach and presents an empirical study exploring whether and how young people's understandings of a successful person in Lithuania differ, what shapes these views, and how they relate to the expectations of post-Fordist society.

The research involved young people aged 21–28 from various socioeconomic backgrounds and utilized a visual mapping method. The analysis revealed four main directions: the concept of a successful person, the factors important for the formation of a successful person, the societal standard of success, and the relationship between individual notions of a successful person and the expectations of a post-Fordist society. The research findings showed that, despite socioeconomic differences, the participants tended to reject post-Fordist expectations in their understanding of a successful person rather than embrace them as the foundation of their concept. Young people described the successful person as a complex and individual notion, often grounded in a search for balance between internal values and external factors. Nevertheless, they more strongly associated post-Fordist expectations with the societal *standard* of success – an image shaped by society. The differences that emerged between socioeconomic groups were linked to issues of meaning and freedom, work and career, and the influences shaping one's image of a successful person.

Keywords: post-Fordism, neoliberal subject, successful person, youth, socioeconomic differences.

Turinys

Įvadas	5
1. Post-Fordistinės visuomenės samprata	9
1.1. Perėjimas iš Fordizmo į post-Fordizmą.....	9
1.2. Post-Fordistinė visuomenė ir jos kritika	11
1.3. Neoliberalaus subjekto samprata	12
2. Sėkmingo žmogaus sampratos post-Fordistinėje visuomenėje.....	15
2.1. Sėkmingas žmogus XX ir XXI a.	15
2.2. Sėkmingo žmogaus sampratos Lietuvoje	17
2.3. Kapitalai, <i>habitus</i> ir socialinis kentėjimas.....	19
2.4. Jaunimo sąveika su post-Fordizmu ir sėkmės suvokimu	21
3. Skirtingo socioekonominio statuso Lietuvos jaunimo sėkmingo žmogaus sampratų tyrimas ...	26
3.1. Tyrimo tikslas, uždaviniai ir metodika	26
3.2. Tyrimo organizavimas ir dalyvių atranka	28
3.3. Tyrimo rezultatai.....	31
3.3.1. Kai tu galvoji apie sėkmingą žmogų, apie ką tu pagalvoji?.....	31
3.3.2. Sėkmingo žmogaus samprata.....	41
3.3.3. Sėkmingo žmogaus sampratos formavimuisi svarbūs veiksniai.....	53
3.3.4. Visuomenėje vyraujantys sėkmingo žmogaus standartai.....	58
3.3.5. Sėkmė, karjera ir prasmė žvelgiant per post-Fordizmo akinius.....	64
Išvados.....	72
Literatūros sąrašas ir šaltiniai	75
Priedai.....	79
Priedas Nr. 1 Interviu gairės	79
Priedas Nr. 2 Informacijos apie mokslinį tyrimą lapas dalyviui.....	80
Priedas Nr. 3 Informuoto asmens sutikimo forma	83

Įvadas

Šiuolaikinėje visuomenėje tokios sąvokos kaip pasirinkimai, vartotojų visuomenė, sėkmė, vertybinės nuostatos ir panašūs išsireiškimai įgauna vis didesnę reikšmę sociologiniuose tyrimuose. Šiuolaikinis Vakarų valstybių jaunimas susiduria su visiškai kitokiais pereinamaisiais laikotarpiais iš paauglystės į suaugystę nei jų tėvai ar seneliai. Rašydami apie bendrinius socialinius pokyčius, lemiančius jauno žmogaus pasirinkimus ir gyvenimo būdą Atwood ir Scholtz įvardija tokius aspektus kaip: globalizacija, tradicinių vertybių ir įsitikinimų atsisakymas, informacijos bei technologijų pasiekiamumas, individualizmas, per didelis pasirinkimų bagažas, įsiskolinimas, pastovios gyvenamosios vietos neturėjimas ir t.t. (Atwood, J. & Scholtz, C. 2008, 235-239). Jei anksčiau gyvenimo kelias jaunam žmogui būdavo pakankamai aiškus (mokykla, universitetas, šeima, karjera), dabar šis laikotarpis tampa daug mažiau stabilus ir labiau išsiplėtęs laike. Prie visuomenės pokyčių pridodant sėkmingą jaunojo suaugusiojo gyvenimą prisideda ir socialinė bei ekonominė padėtis, asmeninės nuostatos, vertybės.

Šiuolaikinį pasaulį, kuriame stebimi minėti pokyčiai, galima įvardinti įvairiais sociologiniais terminais – postmodernybė, postindustrinė visuomenė, tokioji modernybė ir t.t. Šiuolaikinės visuomenės ypatumas, kaip pastebi Zygmuntas Baumanas, yra tai, jog mes gyvename *lengvajame* kapitalizme – mes nebesame įpareigoti likti vienoje darbo vietoje, turėti aiškių gyvenimiškų tikslų ar būti priklausomiems nuo kažko aukščiau nei mes patys (struktūros, socialinės bei ekonominės padėties, žmonių) (Bauman, 2000). Tapome *individualistine* visuomene, kurioje mūsų priimami sprendimai priklauso nuo mūsų pačių. Drauge su individualiu apsisprendimu pasikeitė ir mūsų galimybių laukas – neturint griežtos visuomenės struktūros, nebėra ir pasirinkimų barjerų – galime rinktis iš gausybės mums siūlomų pasirinkimų ir bet kada juos keisti (Bauman, 2000). Būtent šiuos principus atspindi ir *post-Fordistinės* visuomenės terminas.

Post-Fordistinė visuomenė glaudžiai siejasi su nūdienos darbo rinka, sėkme bei savirealizacijos išpildymu (Weeks, 2011; Farrugia, 2022). Post-Fordistinę visuomenę galima apibūdinti kaip XX a. antrojoje pusėje atsiradusį naują ekonomikos ir visuomenės organizavimo modelį pasižymintį lanksčia gamyba, individualizacija, lanksčia specializacija bei globalia rinka (Lovering, 2009). Tokia visuomenė pasižymi dinamiška bei lanksčia darbo jėga, kadangi kuria inovatyvią visuomenę, pasirengusią bet kokiems iššūkiams (ibid. 235). Naujos visuomenės siekis kuria ir naują darbo etiką, kurią Kathi Weeks pavadino „post-Fordistine darbo etika“. Tai asmeninio tobulėjimo ir savirealizacijos pažadas realizuojamas per darbą, sukuriantis precedento neturintį reikalavimą „tapti kažkuo“ per darbą (Weeks, 2011). Kitaip tariant, „tampame kažkuo“ tapdami darbuotoju – sukurdami produktyvumo bei naudingumo vertę. Gyvename *darbo visuomenėje*, kur darbas tampa nebe tik pragyvenimo šaltiniu, tačiau ir moralia praktika bei kolektyvine etine prievole (ibid. 11). Tuo tarpu Elizabeth Houghton šiuolaikinę visuomenę aprašo per *neoliberalaus subjekto* prizmę –

produktyvių, naudingų individų kūrimą, kurie investuoja į savo žmogiškąjį kapitalą siekdami parduoti save kaip prekės ženklą ir taip siekti sėkmingo gyvenimo (Houghton, 2019). Post-Fordizmą tyrinėjantys autoriai pastebi, jog savirealizacijos pažadas, kurį kiekvienas žmogus turėtų pasiekti per darbą, neatliepia tokių visuomeninių iššūkių kaip skurdas, nelygybė, netolygios galimybės ir panašūs socialiniai apribojimai (Farrugia, 2022, 2019, 2011; Weeks, 2011). Todėl tirti tai, kaip skirtingose socioekonominėse situacijose gyvenantys žmonės „pildo“ šį post-Fordistinį pažadą yra svarbu ir reikalinga, norint suprasti, kokia iš tiesų yra jo vertė (Farrugia, 2011).

David Farrugia, išsamiai nagrinėjęs jaunimo santykį su darbu ir post-Fordistinio „aš“ paieškomis, pastebi, jog post-Fordistinėje visuomenėje jaunų žmonių santykis su darbu, laime bei sėkme yra labai skirtingas (Farrugia, 2022, 2019, 2019, 2011). Atlikęs biografinio interviu metodu grįstą tyrimą su Australijos jaunuoliais, jis išskyrė tris idealiuosius darbuotojų tipus siedamas juos su jaunų žmonių santykiu su savimi bei darbu: aistra vedamus subjektus (angl. *passionate subject*), pasiekimais vedamus subjektus (angl. *subject of achievement*) bei socialinio priimtumo ir patikimumo tipą (angl. *socially appropriate and credentialled*) (Farrugia, 2022, 50-121). Šie tipai, kaip pastebėjo Farrugia, glaudžiai siejosi su jaunų žmonių gyvenimo patirtimis, jų socialine bei ekonomine padėtimi, išsilavinimu bei artimų žmonių užnugariu (ibid. 138). Idealieji tipai leidžia teigti, jog socioekonominė individo padėtis gali būti susijusi su jo darbo bei savirealizacijos lūkesčiais. Jei aukštesniosios vidurinėsios klasės jaunimui darbas labiau asocijuojasi su aistra ir pašaukimu veikia nei su materialine nauda, keliaujant klasiniais laipteliais žemyn matomas didesnis atsiskyrimas tarp individų ir jų darbo vietų bei karjeros pasirinkimų. Tai liečia ir individų supratimą apie sėkmingo „aš“ realizavimą – socioekonominė padėtis, nepavykęs siekis savęs realizuoti tampa neišpildytu post-Fordistinės visuomenės pažadu ir gali neigiamai paveikti jaunų žmonių motyvaciją bei pasitenkinimą gyvenimu.

2024 m. kovo mėnesį pasirodžiusi „Pasaulio laimės indekso“¹ (angl. *World Happiness Report*) statistika parodė, jog Lietuvos jaunimas yra laimingiausias pasaulyje. Tyrimas bei jo rezultatai sukėlė visuomenėje įvairių diskusijų – nuo džiaugsmo, iki skeptiškumo.² Vienas pagrindinių keltų klausimų, dominusių visuomenę: ar tikrai galima sakyti, kad jaunimas mūsų šalyje laimingiausias,

¹ World Happiness Report. (2024). *Happiness of the younger, the older, and those in between*. <<https://worldhappiness.report/ed/2024/happiness-of-the-younger-the-older-and-those-in-between/>> [žiūrėta 2025 03 02]

² Dr. Mildos Pivoriūtės paskaita „Laimingiausias pasaulyje jaunimas – ar tikrai?“ <<https://www.youtube.com/watch?v=ban4JaHm748>> [Žiūrėta 2025 03 02]; “Sociologė apie laimingiausią pasaulį Lietuvos jaunimą: jie gyvenimą lygina su tuo, ką turėjo jų tėvai“, Lrt.lt <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2230100/sociologe-apie-laimingiausiu-pasaulyje-lietuvas-jaunima-jie-gyvenima-lygina-su-tuo-ka-turejo-ju-tevai?srsltid=AfmBOopzLi6kI0_BFg06JnohopSFXiT8ImK75g1zAT5hkX9jlnTtNOCz> [Žiūrėta 2025 03 02]; „Sociologė Pivoriūtė: laimės indeksas parodė statistikos ir skaičių galią – sukūrė laimės iliuziją“ Lrt.lt <<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000331640/sociologe-pivoriute-laimes-indeksas-parode-statistikos-ir-skaiciu-galia-sukure-laimes-iliuzija?srsltid=AfmBOorAOuPV9lra9mjfiXJZKT6Ma0Yq8SaPd5hBldM6jctxWg-3Uf5S>> [Žiūrėta 2025 03 02].

kai jauni žmonės gyvena labai skirtingomis sąlygomis? Šis tyrimas iškėlė klausimus ne tik apie subjektyvų laimės klausimą apskritai, tačiau ir apie skirtingų socioekonominių situacijų vaidmenį jauno žmogaus gyvenime ir laimės suvokime. Socioekonominis statusas (SES – *angl.* socioeconomic status) dažniausiai apibrėžiamas kaip „ekonominiai resursai, išsimokslinimo ar padėties darbo rinkoje statusas, taip pat dažnai apibrėžiamas pagal tėvų charakteristikas.“ (Plenty ir Mood, 2016, 1295). Jaunimą tyrinėjantys mokslininkai pastebi, jog skirtingas SES skirtingai veikia jaunus žmones, jų pasiekimus gyvenime ir motyvaciją: jeigu žemesnis socialinis statusas gali apriboti tam tikras galimybes ir iššaukti gėdos bei streso procesus, kurie gali negatyviai paveikti psichologinę individo sveikatą, aukštesnis socialinis statusas nuo streso bei gėdos neapsaugo, tik veikia kitais būdais: šiuo atveju išryškėja persidirbimo, statuso išlaikymo, savęs nuvertinimo aspektai (ibid.). Lietuvoje vykdyti tyrimai, siekiantys išsiaiškinti, kaip žemesnio socioekonominio sluoksnio jaunuoliai mato savo integraciją į visuomenę ir vaidmenį joje, pastebi, jog socialinę atskirtį išgyvenantis jaunimas patiria socialinę neteisybę ir dėl to dažnai tapatinasi su savo aplinka, priima savos aplinkos elgesio normas. Veikdami pagal jiems socialiai primestinus veikimo būdus, jie yra tarsi „skatinami“ laužyti visuomenės taisykles ir taip socialinė atskirtis didėja (Urbonienė, 2001; Liutkevičienė, 2018). Tuo tarpu jaunimo, esančio labiau „privilegiuotose“ situacijose, atliekami tyrimai patvirtina, jog integraciją į visuomenę bei sėkmės naratyvą jie taip pat mato kaip indikuojamą visuomenės normą, kur išryškėja persidirbimo kultūra, mėginimas patenkinti „kapitalizmo standartus“ (Pivoriūtė, 2024), jaučiama individuali kaltė dėl nepasiektų rezultatų (Cahill ir Cook, 2020). Platesnė kritika šioms įžvalgoms bus pristatoma tolimesnėse darbo dalyse, kas taps ypač svarbu siekiant pažvelgti, ar ir kaip skiriasi sėkmingo žmogaus sampratos jaunų žmonių tarpe.

Tyrimo problematika. Šiuolaikinėje visuomenėje dominuoja sparčiai besikeičianti darbo rinka, skirtingi ir nestabilūs vertybiniai pagrindai, pasirinkimų aibė ir panašūs aspektai būdingi post-Fordistinei visuomenei. Jaunų žmonių perėjimas į suaugusiojo gyvenimą stipriai skiriasi nuo jų tėvų ar senelių patirčių, taip pat skiriasi ir suvokimai apie sėkmingą gyvenimą ar sėkmingą žmogų. Sėkmingo žmogaus sąvoka šio tyrimo rėmuose laikoma **„subjektyvia konstrukcija objektyvios socialinės struktūros rėmuose“** (Hildebrandt-Wypych, 2011, 130). Remiantis post-Fordistinės visuomenės idealais, individo sėkmė turėtų koncentruotis aplink savirealizaciją per darbą, tapimą neoliberaliu subjektu. Tačiau šis idealusis modelis neapima skirtingų socioekonominių sąlygų, kuriose gyvena individai ir ignoruoja aplinką permesdamas sėkmės formavimą ant individo pečių. **Tai, kaip sėkmingą žmogų konstruoja skirtingomis socioekonominėmis sąlygomis gyvenantis jaunimas, gali būti skirtingas.** Sėkmingo žmogaus sampratą gali formuoti tiek vidiniai, tiek išoriniai veiksniai. Iš to kyla pagrindiniai tyrimo klausimai: kaip jauni žmonės iš skirtingų socialinių ir ekonominių sluoksnių konstruoja sėkmingo žmogaus sampratą? Kas jauniems žmonėms formuoja sėkmingo žmogaus sampratą? Kokie aplinkos veiksniai bei veikėjai kuria šias

projekcijas? Ar ir kaip jaunų žmonių suvokiamos sėkmingo žmogus sampratos atitinka post-Fordistinės visuomenės aspektus bei Farrugia išskirtus idealiuosius tipus?

Tyrimo **aktualumas** kyla iš jau aprašytos tyrimo problematikos. Sociologiniai ir psichologiniai tyrimai rodo, jog skirtingas socioekonominis lygis turi įtakos jaunų žmonių pasiekimams, jų sėkmės ir motyvacijos suvokimui, savirealizacijos išpildymui. Tai atsiliepia visoms jaunų žmonių grupėms: žemesnio socioekonominio sluoksnio jaunuoliai gali būti linkę į savęs nuvertinimą ir nesistengia pasiekti geresnių rezultatų, tuo tarpu jaunuoliai iš aukštesnių socioekonominių sluoksnių jaučiasi darantys nepakankamai ir taip pat yra linkę save nuvertinti, tačiau tai daro iš kitų paskatų. Tyrimai, apimantys jaunų žmonių motyvaciją, sėkmę bei savirealizaciją yra svarbūs, kadangi leidžia ne tik suprasti jaunų žmonių perspektyvas, tačiau ir įgalina pamatyti problemas, kurias jaunimas gali iškomunikuoti. Tokio tipo tyrimų Lietuvoje yra atlikta, tačiau jie buvo daryti daugiausiai remiantis homogeniškais jaunimo grupėmis (studentais, moksleiviais) neišskiriant skirtingų socioekonominių sąlygų bei neličiant post-Fordistinės visuomenės aspektų. Sėkmingo žmogaus sampratos Lietuvoje konkrečiai nėra tyrinėtos (apart Mildos Pivoriūtės disertacijos 2024 m.), atliekamuose tyrimuose daugiau susitelkiama į sėkmę ar sėkmingą gyvenimą, kaip visumą, iš kurios sėkmingas žmogus išplaukia kaip sėkmės sudedamoji dalis.

Tyrimo tikslas: Atskleisti jaunų žmonių, gyvenančių skirtingomis socioekonominėmis sąlygomis, sėkmingo žmogaus sampratą. Bus tiriama, kaip jaunuoliai supranta sėkmingo žmogaus sampratą šiuolaikinėje visuomenėje, kokios vidinės ir išorinės nuostatos, aplinkos veiksniai bei veikėjai tai lemia ir kaip tai atitinka post-Fordistinės visuomenės aspektus bei idealiuosius tipus. Šio tikslo įgyvendinimui formuojami šie **magistro darbo uždaviniai**:

1. Pristatyti post-Fordistinės visuomenės koncepciją ir jos sąveiką su sėkmės suvokimu šiuolaikiniame pasaulyje;
2. Pristatyti sėkmingo žmogaus sampratą šiuolaikinėje visuomenėje ir jų sąveiką skirtinguose socialiniuose ir ekonominiuose kontekstuose;
3. Atlikus kokybinį skirtingo socioekonominio statuso jaunų žmonių tyrimą atskleisti sėkmingo žmogaus sampratą jaunimo tarpe ir apžvelgti, koks yra jų santykis su post-Fordistinės visuomenės aspektais bei Farrugia išskirtais post-Fordistinės darbo etikos tipais.

Darbo struktūra: Teorinė darbo dalis prasideda nuo perėjimo iš Fordizmo į post-Fordizmą apžvalgos, tuomet yra pereinama prie post-Fordistinės visuomenės sampratos ir jos kritikos. Vėliau yra pristatoma neoliberalaus subjekto samprata ir jos raiška post-Fordistinėje visuomenėje. Antroje teorinio pagrindo dalyje pristatomos sėkmingo žmogaus sampratos post-Fordistinėje visuomenėje, jų kaita bei pristatomi jau atlikti panašaus tipo tyrimai Lietuvoje bei pasaulyje. Trečioje darbo dalyje pradedama nagrinėti empirinė darbo dalis: iš pradžių pristatomas tyrimo tikslas, uždaviniai

bei metodika, tuomet pristatomas tyrimo organizavimas ir dalyvių atranka. Tuomet pristatomi tyrimo rezultatai: pateikiami tyrimo dalyvių sukurti sampratų žemėlapiai (3.3.1.), apžvelgiamos keturios tyrimo metu išskirtos kategorijos: sėkmingo žmogaus samprata (3.3.2.), sėkmingo žmogaus sampratos formavimuisi svarbūs veiksniai (3.3.3.), visuomenėje vyraujantys sėkmingo žmogaus standartai (3.3.4.) ir sėkmingo žmogaus sampratų santykis su post-Fordistinės visuomenės lūkesčiais (3.3.5.). Darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

1. Post-Fordistinės visuomenės samprata

Pirmasis darbo skyrius susideda iš trijų poskyrių. Pirmajame poskyryje aprašomas perėjimas iš Fordizmo į post-Fordizmą siekiant geriau įkontekstinti post-Fordizmo sampratą ir aprašyti skirtumus nuo anksčiau vyravusios Fordistinės visuomenės taip pat aptariant pagrindinius autorius, rašiusius apie šį laikotarpį bei perėjimą iš jo. Antrajame poskyryje aprašoma post-Fordistinė visuomenė ir jos kritika, siekiant apibrėžti probleminį lauką, kuriame plėtojama darbo eiga apžvelgiant darbus tų autorių, kurie plačiau nagrinėjo šią sampratą. Trečiajame poskyryje pasitelkiama Michelio Foucault įkvėpta „neoliberalaus subjekto“ samprata įsiliejanti į post-Fordistinės visuomenės fenomeną. Šiame poskyryje aprašomi neoliberalaus subjekto konstravimo reikalavimai šiuolaikinėje visuomenėje laikomi persidengiančiais su post-Fordistinės visuomenės reikalavimais, kuriama darbo etika bei sėkmės naratyvais.

1.1. Perėjimas iš Fordizmo į post-Fordizmą

Prieš pradėdant kalbėti apie post-Fordizmo fenomeną šių dienų visuomenėje, pravartu pažvelgti į jo istorines ištakas bei formavimąsi XX a. pabaigoje. Tam pasitelkiamas pirminis, Fordizmo, terminas, asocijuojamas su masinės produkcijos gamyba bei ekonominio augimo ir jo diktuojamos politinės bei socialinės tvarkos modernioje visuomenėje vystymu.³

Fordizmo terminas išpopuliarėjo ankstyvajame XX a. Henrio Fordo ir jo industrinių praktikų, susijusių su *Ford Motor Company*⁴ dėka. Prasidėjus masinės gamybos laikotarpiui, tapo akivaizdu, jog reikalingos pertvarkos gamybos proceso racionalizavime bei standartizavime. Atsakydamos į masinės produkcijos gamybos keliamus iššūkius, Fordo gamyklų sistemos apėmė harmoningą trijų komponentų organizavimą ir integravimą: standartizuotų prekių gamybą, sistemingą jų gamybos

³ Jessop, B. (n.d.). Fordizmas. Encyclopædia Britannica. <<https://www.britannica.com/money/Fordism>> [žiūrėta 2024 10 04].

⁴ 1903 m. įkurtas JAV automobilių gamintojas.

procesą bei darbo santykių požiūrį ir atlygio sistemą, kurios reikalavo toks procesas (Watt, 2021). Tačiau Fordizmas neapėmė tik darbo bei gamybos pokyčių Fordo gamyklose – dėl savo sistemingo pramonės organizavimo būdo, Fordizmas išsivystė į kultūrinį reiškinį. Antonio Gramsci, kuriam priklauso pirmoji akademinė Fordizmo apžvalga (Gramsci, 1934), Fordizmą matė ne tik kaip specifinį organizacinį požiūrį, priklausančią Henriui Fordui ir jo gamykliniam darbo organizavimui, tačiau ir kaip „nacionalinės ideologijos reprezentaciją“ (Watt, 2021, 578). Gramsci Fordizmą siejo su „amerikanizmu“, taip traktuodamas amerikietiškąją gamybą ne tik kaip ekonominį pamatą, tačiau ir kaip tam tikrą istorinį laikotarpį. Fordizmas buvo siejamas su masine produkcija ir to pasekme – masiniu vartojimu. Tai taip pat apibūdino aiškų darbo pasiskirstymą bei kylančius atlyginimus, kuriuos Gramsci siejo su „kvalifikuotų darbuotojų stabilumu“ bei „racionalumu siekiant išlaikyti tokį darbuotojų būvį“ (Gramsci, 1934, 303). Siekdama ekonominių permainų, Fordistinė visuomenė pradėjo keisti visuomenės struktūras, paversdama masinį, prieinamą vartojimą įprastu gyvenimo būdu. Masinės gamybos produktyvumas tapo neatsiejama asmeninio produktyvumo dalimi (Jessop, 2005).

Z. Baumanas, rašydamas apie Fordizmo epochą, sieja ją su „sunkiuoju kapitalizmu“ – su sunkia masine produkcija, žemu mobilumu ir aiškiomis ribomis, į kurias yra įspraudžiama visuomenė (Bauman, 2000, 57-58). Aukšti atlyginimai, apie kuriuos kritiškai rašė Gramsci, Fordizmo laikotarpiu tapo puikia priemone išlaikyti darbuotojus vienoje darbo vietoje, vienoje specializacijoje, darbuotojų mobilumo suvaržymas tapo „Fordizmo širdimi“ (Cohen, 1997, 82-83). Fordizmo epocha, Jungtinėse Amerikos Valstijose dominavusi iki 1970-tųjų, buvo siejama su stabilumu ir užtikrintumu, ilgalaikėmis perspektyvomis. Socialinėje erdvėje atsiradęs „Amerikietiškosios svajonės“ fenomenas implikavo besikeičiantį gyvenimo stilių, kuriame varijavo tokios prekės kaip automobiliai, televizoriai, skalbimo mašinos ar masinis turizmas (Jessop, 2005, 46) drauge su tokiomis aiškiomis vertybėmis kaip šeima ir moraliai teisingi asmeniniai įsitikinimai (Clarke, 1990). Tokia gyvenimo struktūra buvo ganėtinai stabili ir nuosekli, asocijuojama su *modernybe* apskritai (ibid., 21).

Žengiant į „lengvojo kapitalizmo“ epochą, Fordizmo samprata patyrė krizę – masinės gamybos ir masinio vartojimo potencialas pradėjo sekti, darbo sąlygų susvetimėjimas kėlė darbuotojų pasipriešinimą (Tauss, 2012). Nauji ekonominiai lūkesčiai, visuomenės individualizacijos procesas bei naujos technologijos skatino naujas gamybos ir gyvenimo formas. Fordizmo epochoje autoriteto, aukštesnių instancijų vaidmuo buvo visuomeninio gyvenimo pagrindas – visuomet egzistavo lyderiai, žinantys, kaip geriau ir teisingiau tvarkyti visuomenę (Bauman, 2000, 63-64). Naujoji „lengvoji kapitalizmo“ epocha lyderystės svarbos nepanaikino, tačiau daugiau galios ir atsakomybių suteikė individui. Pradėtas naujas ekonominis, socialinis ir kultūrinis etapas, asocijuojamas su lankstumu, pasirinkimų gausa ir nauja darbo etika (ibid., 61-62). Šį laikotarpį, besitęsiantį iki šiol, galima apibūdinti kaip post-Fordistinės visuomenės fenomeną.

1.2. Post-Fordistinė visuomenė ir jos kritika

Post-Fordizmas pakeitė iki tol vyravusios masinės gamybos ir stabilumo visuomenės pamatą – naujasis modelis pasižymi dinamiška bei lanksčia darbo jėga, kadangi kuria inovatyvią visuomenę, pasirengusią bet kokiems iššūkiams (Lovering, 2009, 235). Šiuolaikinėje visuomenės erdvėje kaip niekada daug galios yra suteikiama individui – aiškiai deklaruojama pasirinkimų gausa yra skiriamasis mūsų visuomenės bruožas. Tai pasaulis, kuriame turime begales pasirinkimų, „laisvę tapti bet kuo“, mūsų gyvenimo kelias nebėra apspręstas išorinių veiksnių. Tokia neišsemiamą galimybių gausa Baumanio žodžiais gali sukurti „neišbaigtumo stadiją“, pilną nerimo ir rizikos nespėti išgyventi visų norimų pasirinkimų arba pasirinkti neteisingai (Bauman, 2000, 62-63). Post-Fordistinė visuomenė, deklaruodama individo laisvę „tapti bet kuo“, perkelia jam ir nesėkmės našta. Saugumas ir stabilumas šioje visuomenėje turi būti gerai pasvertas ir apgalvotas kiekvieno individo pastangų vaisius (Laughland-Booÿ, Mayall ir Skrbiš 2015). Visuomenės lūkesčiai individui auga nepriklausomai nuo jo padėties visuomenėje. Lygiai taip, kaip saugumas ir stabilumas, sėkmė, post-Fordistinėje visuomenėje, reikalauja nuolatinio refleksyvumo – nuolatinės savikritikos, rizikos suvokimo ir gebėjimo prisitaikyti, susiduriant su gyvenimo iššūkiais (Giddens, 1991; Farrugia, 2022).

Didelė svarba post-Fordistinėje visuomenėje tenka ir produktyvumo užtikrinimui arba, kitais žodžiais, „produktyvaus aš“ kūrimui. Konkurencingoje šiuolaikinėje visuomenėje yra svarbu kaupti įvairų kapitalą tam, kad galėtum pasiekti numanomus tikslus. Savęs, kaip asmenybės, kūrimas tampa neatsiejamas nuo produktyvumo ir darbo rinkos (Farrugia, 2022). Post-Fordistinės visuomenės teoretikai pastebi, jog kiekviena šiuolaikinio individo socialinio gyvenimo detalė yra susijusi su ekonominiais veiksniais bei gamybos būdais, kurie kuria „pačią gyvenimo prasmę“ (Farrugia, 2022; Hardt and Negri, 2004; Weeks, 2011). Iš šių teorijų kyla „post-Fordistinės darbo etikos“ terminas (Farrugia, 2019; Weeks, 2011). Tai asmeninio tobulėjimo ir savirealizacijos pažadas realizuojamas per darbą, sukuriantis precedento neturintį reikalavimą „tapti kažkuo“ per darbą. Kitaip tariant, tampame kažkuo, tapdami darbuotoju – sukurdami produktyvumo ir naudingumo vertę. Darbas šiuolaikinėje visuomenėje nebėra tik pragyvenimo šaltinis, tai yra kiekvieno individo morali praktika bei kolektyvinė etinė prievolė (Weeks, 2011). Naujoji darbo etika reikalauja iš individų „lankstumo, prisitaikymo bei nuolatinio atsinaujinimo“. Produktyvumas ir savęs realizavimas per darbą padeda išlaikyti pakankamą atsidavimo ir subjektyvaus įsitraukimo kiekį – meilė savo darbui arba apsimestinė meilė dar niekada nebuvo tokia svarbi darbo sudedamoji dalis, kaip tai matoma šiuolaikinėje visuomenėje (ibid., 70). O darbo išaukštinimas į laimės, jaudulio ir gyvenimo prasmės sampratą, kuria romantinę darbo utopiją, formuojamą šiuolaikinės

visuomenės rėmuose ir kuriančios įtampą atrasti ir daryti tai, ką myli, trokšti ir be ko negali gyventi (Pagis, 2021, 44).

Post-Fordizmas, akcentuodamas individo laisvę ir pasirinkimų gausą, kuria pažadą, jog savirealizacija yra pasiekama per darbą. Tuo post-Fordizmas skiriasi nuo savo pirmtako Fordizmo, kurio laikotarpiu individo gyvenimas darbe ir už jo ribų, turėjo perskyrą. Fordizmo pažadas buvo toks, jog sunkiai dirbantis individas galės džiaugtis vartojimu už darbo ribų, savo laisvu nuo darbo metu (Farrugia, 2022). Dualizmas, egzistavęs Fordizmo darbo etikoje, apėmė „darbo vietą, kuri atnešė pelną“ ir „namų sferą, kurioje buvo kuriama reprodukcinė vertė“ (Weeks, 2011, 28). Post-Fordizmo laikotarpis savo pažadą formuoja kitaip: darbas yra ta veikla, kuri atneša prasmę, savęs išpildymą ir savirealizaciją (Farrugia, 2022). Ribos, aiškiai skyrusios namų ir darbo erdves Fordizmo epochoje, šiuolaikinėje visuomenėje yra vis sunkiau matomos bei apčiuopiamos (Weeks, 2011, 28). Traktuodama kiekvieną individą lygiu (nepaisant jo asmeninių savybių, vietos visuomenėje ar kitų išorinių faktorių), turintį tokias pačias galimybes dėti savo gyvenimo pasirinkimus, post-Fordistinė visuomenė pateikia laimingo ir sėkmingo „aš“ formulę – savirealizaciją per darbą.

Būtent dėl individualizmo iškėlimo ir išorinių faktorių nepaisymo, post-Fordizmo visuomenės pažadas sulaukia kritikos (Farrugia, 2022; Weeks 2011). Farrugia, rašydamas apie jaunų žmonių santykį su darbu ir post-Fordistinio „aš“ kūrimą, atkreipia dėmesį, jog individų tarpusavio skirtumų nepaisymas (pvz. lyties, etninės kilmės, tautybės, socioekonominės padėties, kultūrinio konteksto ir t.t.) pernelyg generalizuoja individus ir neatliepia tikrosios visuomenės padėties (Farrugia, 2022, 30). Galimybės pildyti post-Fordistinį pažadą neretai atsimuša į tam tikras išorines aplinkybes, nuo kurių visuomenė, deklaravusi individo pasirinkimų laisvę ir galimybių gausą, gali atsiriboti. Individų biografijos tampa „savirefleksinės“ – jie įpareigojami kurti savo biografijas, priimti sprendimus dėl visų savo gyvenimo sričių ir „sumokėti“ už pasirinktus arba nepasirinktus pasirinkimus (Beck, 1992, 135). Kyla ir klausimas, ar žmonės, gyvendami visuomenėje, kurioje kasdien susiduria su individo pasirinkimo iškėlimu, suvokia (arba kritiškai reflektuoja) tai, jog kai kurios aplinkybės yra grynai struktūrinės ir nepriklauso nuo jų pačių (Cahill ir Cook, 2020). Nors kai kurios tradicinės identiteto kategorijos, anksčiau diktavusios gyvenimo sąlygas nusilpo (tokios kaip socialinė klasė ar lytis), drauge su tuo nusilpo ir kolektyvinė atsakomybė, o tai lemia individų polinkį kylančias problemas aiškinti individualizuotu lygmeniu (ibid.; Furlong and Cartmel, 2006).

1.3. Neoliberalaus subjekto samprata

Individualizmas ir post-Fordistinis pažadas „laisvei tapti bet kuo“ nepaisant įvairių socialinių, kultūrinių ar ekonominių apribojimų, leidžia pradėti kalbėti apie naujai konstruojamas asmenybes

šiuolaikinėje visuomenėje. Elizabeth Houghton šiuolaikinę visuomenę aprašo per *neoliberalaus subjekto* prizmę, kurią, remdamasi Foucault apibūdina kaip „<..> individai gali būti suprantami kaip aktyvūs subjektai, kurie konstruoja save per savikonstitucijos, atpažinimo ir refleksijos procesus.“ (Houghton, 2019, 617). Neoliberalios praktikos, skatinančios individualizmą, keičia individo santykį su likusia visuomene ir stipriai veikia visas mūsų gyvenimo sferas (Türken 2017). Į neoliberalų subjektą galima žvelgti per „savęs antreprenerystės“ prizmę – verslaus subjekto atitikmenį (Foucault, 2010, 226). Aktyvus „savęs antrepreneris“ kuria ir konstruoja savo paties vertę bei pasitenkinimą, jis investuoja į savo žmogiškąjį kapitalą siekdamas tikslo (Foucault, 2010). Individas yra skatinamas naudotis laisve kurti savo likimą, tapti, Foucault žodžiais, *homo oeconomicus* – racionalių subjektu, kuris gali save reguliuoti naudodamas ekonominę logiką (Foucault, 2010, 252). Toks subjektas yra idealus post-Fordistinės visuomenės, kurioje vyrauja kompetetinga aplinka, pavyzdys – savo paties laimės ir pasitenkinimo kūrėjas, produktyvus ir aktyvus individas (Houghton, 2019).

Kalbėdamas apie žmogiškąjį kapitalą, Foucault pabrėžia, jog jis sudarytas iš „įgimtų ir įgytų elementų“ (Foucault, 2010, 227). Individas turi limituotą (kol kas) poveikį savo įgimtoms savybėms, tačiau neoliberalioje visuomenėje jis turi vis daugiau laisvės ir galimybių konstruoti savo kapitalą išorinėmis priemonėmis, kurios padarytų jį vertingu ekonominėje sistemoje (Foucault, 2010; Houghton, 2019). Kitaip nei tradiciniame liberalizme, kuriame pasireiškė materialinis kapitalas ir sąlyginai maža valstybės intervencija, neoliberalioje visuomenėje šie aspektai persikelia į įvairias žmogaus gyvenimo erdves. Išsilavinimas, sveikata ir įvairios kitos kompetencijos yra investicijos ne tik į mūsų, tačiau ir visos visuomenės ateitį (Foucault, 2010; Houghton, 2019; Türken, 2017). Individas, formuodamas save šiomis investicijomis, kuria „savęs formavimo technologijas“ (Foucault, 1988), į kurias įeina praktikos bei technikos, kuriomis subjektai prisitaiko prie socialinės struktūros bei normų. „Savęs formavimo technologijos“ taip pat kaip ir post-Fordistinė darbo etika reikalauja produktyvaus bei vertingo individo konstravimo (Farrugia, 2022).

Neoliberalus subjektas formuojasi post-Fordistinėje visuomenėje ir, kaip pastebi Houghton: „Niekas negimsta neoliberaliu subjektu, o greičiau tokiu tampa.“ (Houghton, 2019, 623). Technologijos ir atsakomybės priskyrimo procesai prisideda prie individualizavimo proceso - individualus „aš“ yra sukonstruojamas kaip neoliberalus subjektas, kad atitiktų dabartinio kapitalizmo reikalavimus (Türken, 2017). Neoliberaliems subjektams svarbu pasiekti aukštą produktyvumo bei naudingumo lygį, kadangi taip galima save parduoti, sukurti savo, kaip subjekto, prekės ženklą. Idealus subjektas, remiantis neoliberaliu naratyvu, investuos į save ir savo ateitį įgydamas tokį žmogiškojo kapitalo lygį, kuris padėtų pasiekti sėkmę (Houghton, 2019). Nors tai, kaip mes projektuojame savo sėkmę skiriasi kiekvienam iš mūsų, pasirinkimų aibėje retą pasirinkimą galime laikyti autentišku (Suslavičius, 1994). Skirtingos visuomenės struktūros bei

kultūra ir visuomenės nustatytos normos prisideda prie savojo „aš“ projektavimo, tačiau tai irgi nėra nulemti produktai: kiekvienas individas skirtingai išgyvena tas pačias jį supančias sąlygas, o tai veda prie „įvairių ir kompleksinių gyvenimiško patirties versijų“ (Staunæs, 2010, 101). Tačiau kaip post-Fordizmas, taip ir neoliberalaus subjekto konstravimas „numeta“ atsakomybės dėl sėkmingo gyvenimo jungą nuo visuomenės struktūrų ir „perkelia“ ant individo pečių – neoliberalioje realybėje kiekvienas yra savojo „aš“ konstruotojas ir nors aplinka gali turėti pradinės įtakos šiam konstruktui (Foucault, 2010), racionalus individas sugebės save suformuoti tinkama linkme. Tokiam subjektui, kiekvienas veiksmas gali būti laikomas pravarčiu konkurencingame pasaulyje ir žmogiškojo kapitalo kaupime – tai ypač gaju aukštosiose mokyklose, kuriuose studijuojantis jaunimas konkuruoja dėl surenkamo kapitalo ir vėlesnio jo pristatymo darbo rinkoje (Houghton, 2019).

Foucault „subjektyvizacija“ apima dvilypį suvokimą apie individą: kaip veikėją, veikiantį kontekstines veikimo sąlygas ir kaip pavaldų subjektą, tokį, kurį išorinės sąlygos determinuoja (Foucault, 1979). Nors neoliberalūs subjektai aktyviai konstruoja savo gyvenimus, „egzistuoja diskursai, kurie lemia, ką galima galvoti, sakyti ir daryti“ (Staunæs, 2010, 103). Šiuolaikinėje visuomenėje didėja pasirinkimų laisvė, tačiau didžioji dauguma tų pasirinkimų vis vien yra apibrėžti socialinių bei kultūrinių naratyvų, kuriems individas dažnai neturi įtakos. Aplinka, kurioje pradedamas formuoti žmogiškasis kapitalas (dažniausiu atveju – šeima), jau ankstyvoje individo vaikystėje pradeda lemti, kiek ir kokiomis sąlygomis individas pradės investuoti į savo ateities vertę (Foucault, 2010). Nors teoriškai post-Fordistinėje visuomenėje yra sukuriamos lygios galimybės siekti užsibrėžtų tikslų su pakankamu įdirbiu, praktiškai šios galimybės dažnai yra nulemtos struktūrinių veiksmų, kurie nuo individo nepriklauso. Vis dėlto, sukurtas dominuojantis sėkmės naratyvas sukuria savotišką „simbolinę prievartą“ (Bourdieu, 2001, 2003), kurios veikiami visuomenės nariai jaučia prievolę išpildyti post-Fordistinius standartus ir įveiklinti juos savo veiklomis bei žmogiškuoju kapitalu. Dominuojantys diskursai palaiko idealaus subjekto egzistavimą ir, nors šio idealo niekam neįmanoma pasiekti, didžioji dauguma visuomenės narių stengiasi bent jau priartėti prie jo (Houghton, 2019, 622).

Šio darbo rėmuose neoliberalaus subjekto konstravimo samprata glaudžiai susisieja su post-Fordistinės visuomenės idealais, todėl yra laikoma tinkamu teoriniu pagrindu tolimesnei darbo eigai plėtoti. Nors nei Foucault, nei kiti išvardinti autoriai tiesiogiai nevartojo post-Fordistinės visuomenės sąvokos, ją galima laikyti neoliberalios ekonomikos ir darbo santykių restruktūrizavimo pasekme (Tauss, 2012). Neoliberalaus subjekto konstravimo reikalavimai šiuolaikinėje visuomenėje persidengia su post-Fordistinės visuomenės reikalavimais ir kuriama darbo etika bei sėkmės naratyvais (Farrugia, 2022, 46). Toliau darbe yra aptariamose sėkmingo žmogaus sampratos šiuolaikinėje visuomenėje, socioekonominiai skirtumai bei jų poveikis sampratoms bei jaunų žmonių perspektyvos įkontekstinimas.

2. Sėkmingo žmogaus sampratos post-Fordistinėje visuomenėje

Antrasis darbo skyrius skirtas sėkmingo žmogaus sampratoms atskleisti, apžvelgti jau padarytus su tuo susijusius tyrimus bei pristatyti informantų atrankai pagrįsti naudojamą teorinę prieigą. Šis skyrius susideda iš keturių poskyrių. Pirmasis poskyris skirtas apžvelgti sėkmingo žmogaus sampratų pokyčiams XX bei XXI a. Antrasis poskyris apžvelgia sėkmingo žmogaus sampratą Lietuvoje, konkrečiau – tyrimus, kurie buvo atlikti Lietuvos akademiniame lauke susijusius su sėkme, sėkmingu gyvenimu bei sėkmingu žmogumi. Trečiasis poskyris skirtas Pierre Bourdieu teorinės prieigos nagrinėjimui. Šiame darbe pasitelktos Bourdieu kapitalo, *habitus* bei socialinio kentėjimo koncepcijos naudojamos informantų atrankoje bei tolimesnėje tyrimo analizėje. Ketvirtasis poskyris skirtas apžvelgti jaunų žmonių sąveiką su post-Fordizmu ir sėkme bei konkrečiau aptarti šiomis ar panašiomis temomis jau atliktus tyrimus.

2.1. Sėkmingas žmogus XX ir XXI a.

Perėjimas iš Fordistinės visuomenės į post-Fordistinę lėmė ir sėkmės bei sėkmingo žmogaus sampratos pokyčius. Jeigu sunkusis Fordistinis kapitalizmas turėjo aiškius autoritetus ir visuomenines taisykles, lengvasis, post-Fordistinis kapitalizmas, pradėjo orientuoti visuomenės narius į laisvą pasirinkimą, ką derėtų daryti su savo gyvenimu (Bauman, 2000, 63-64). XX a. iki 8-tojo dešimtmečio sėkmė Vakarų visuomenėse buvo matuojama gana aiškiais standartais – materialiniais atributais, į kuriuos įeina individo pajamos, statusas visuomenėje bei užimamos pareigos (Nugin & Onken, 2010). Post-Fordistinėje visuomenėje, o ypač XXI a., sėkmę pamatuoti tik materialinėmis gėrybėmis dažnu atveju nebeužtenka, kadangi kiekvieno individo gyvenimo tikslai ir siekiai tapo lankstūs ir individualūs, sėkmės sąvoka vis dažniau suvokiama kaip subjektyvus apibrėžimas, sunkiai telpantis griežtai apibrėžtuose rėmuose (ibid. 453).

Robertas K. Mertonas 1938 m. išleistame straipsnyje „Socialinė struktūra ir anomija“ tuometinių Jungtinių Amerikos Valstijų gyventojų sėkmės simboliu įvardijo „piniginę sėkmę“ kaip į amerikiečių kultūrą giliai įsišaknijusį fenomeną (Merton, 1938, 69). Savo teorijoje jis pamini, jog kultūriniai tikslai siekiant turto ir statuso visuomenėje yra perduodami šeimoje bei mokykloje. Jau XX a. viduryje Amerikoje pastebima ir „asmeninės nesėkmės našta“, kuri buvo matoma kaip „asmeninis trūkumas“ (ibid. 70). Individas, negebantis pasiekti išsikeltų tikslų neturi kaltinti socialinės struktūros, kuri yra sukomplektuota tam, kad padėtų tuos tikslus pasiekti. Mertonas, kritikuodamas šį požiūrį pastebėjo, jog asmenys, neturintys lygių galimybių, gali kaltinti tik patys

save, tačiau lyginasi jie su tais, kurie tuos tikslus pasiekė. Tuometinėse Juntinėse Amerikos Valstijose sėkmės idealai buvo ganėtinai aiškiai traktuojami turto kaupimu bei statusu visuomenėje, o tai, remiantis Mertonio teorija, lėmė stipriai akcentuojamus sėkmės tikslus, tačiau ne tų tikslų siekimo institucionalizuotas procedūras. Šių dviejų komponentų nesusiejamumas, anot autoriaus, galėjo lemti ir elgesį žmonių, kurie „kultūros socialinėje struktūroje užėmė nevienodą padėtį“ (ibid. 70-71).

Tuo tarpu Bertrand Russell (1932) kritikavo darbo kultūrą tuometinėje Amerikoje, kurią taip pat siejo su turto kaupimu ir gyvenimo sėkme. Autorius atkreipė dėmesį, jog XX a. pasiekta technologinė pažanga galėjo stipriai sumažinti darbo valandų skaičių ir pagaminamos produkcijos kiekį, tačiau nepaisant to, kapitalistinė ekonomika stengėsi išlaikyti darbuotojus užimtus penkias dienas per savaitę, aštuonias valandas per parą. Russell manymu, modernus žmogus yra taip susikontcentravęs į savo darbą, jog visus savo nuveiktus darbus jis veikia vardan kažko, tačiau ne dėl savęs paties (Russell, 1932). Šią darbo ir poilsio dinamiką nesunku pastebėti ir šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje, nors kritikuojama, struktūra išlieka panaši – šiuolaikiniai individai dirba tiek pat arba netgi daugiau nei dirbo jų tėvai bei seneliai (Dryžaitė, 2019).

Sėkmingo žmogaus samprata šiuolaikinėje visuomenėje, vis dėlto, nėra taip lengvai apibrėžiama per materialiuosius išteklius ir užimamas pareigas visuomenėje. Nors sąvoką „sėkmė“ galima traktuoti kaip asmens socialinę padėtį visuomenėje, jos reikšmė priklauso nuo nuolatinių rekonstrukcijos procesų viešajame ir akademiname diskurse (Nugin & Onken, 2010, 449). D. Hilderbrandt-Wypych, tirianti sėkmingo žmogaus sampratas pastebi, jog sėkmingas žmogus nėra kažkoks statiškas dalykas, tai yra „**subjektyvi konstrukcija objektyvios socialinės struktūros rėmuose**“ (Hilderbrandt-Wypych, 2011, 130). Sėkmingas žmogus yra kompleksinis terminas, apimantis įvairius subjektyvius individo išgyvenimus ir objektyvias socialines sąlygas. Gyvenimo sėkmė yra dinamiškas konceptas, o ne statiškas produktas – šiandieninio žmogaus tikslai ir sėkmės suvokimas gali stipriai varijuoti nuo kitų visuomenės narių – tai yra individualios visuomenės bruožas, laisvės rinktis gyvenimo kelią ir būdą, pasekmė (ibid. 131). Tai, jog sėkmė kiekvienam individui gali subjektyviai skirtis nereiškia, jog tas suvokimas nėra veikiamas socialinės struktūros, kuri objektyviai kuria arba riboja sėkmės sampratą.

Vis dėlto, jau aptartas stipriai akcentuojamas individualizmas ir „laisvė tapti bet kuo“ post-Fordistinėje visuomenėje iškelia tam tikrą sėkmės siekimo spaudimą Vakarų visuomenėse gyvenantiems individams. Neribota pasirinkimų laisvė, atviras kelias siekti savų tikslų nors ir skamba patraukliai, gali sukelti frustraciją, baimę pasirinkti netinkamai, sunkumą pasiekti pasitenkinimą savo pasirinkimais, kai viskas yra sunkiai apibrėžiama (Bauman, 2000; Farrugia, 2022; Laughland-Booÿ, Mayall ir Skrbiš, 2015; Hilderbrandt-Wypych, 2011). Amerikietiškas savirealizacijos ir laisvės siekti bet kokių tikslų projektas, veikia visus išsivysčiusių valstybių

gyventojus vienokia ar kitokia forma (Hilderbrandt-Wypych, 2011, 131). Individuali sėkmė yra projektuojama per savirealizaciją, kurią, post-Fordistinės visuomenės rėmuose, realiausia pasiekti per darbą bei karjeros kelią. Vis dažniau žmonės, iš įvairių socialinių ir ekonominių sluoksnių, darbą vertina kaip savirealizacijos šaltinį ir sėkmės siekimo standartą (Pagis, 2021). Jau aptarto idealaus neoliberalaus subjekto siekis savo gyvenimą paversti kiek įmanoma labiau produktyviu, naudingu, o tai padaryti jam leidžia investavimas į žmogiškąjį kapitalą, kuris skatintų vartojimą ir patį individą padarytų patenkintą. Sėkmės siekimas pradeda asocijuotis su nenuilstamu darbu, formuojasi „demonstratyvaus užimtumo“ reiškinys (Pivoriūtė ir Poškauskaitė, 2019). Ambicingi, nuolatos užimti žmonės kuria „sėkmingo individo“ sampratą, kuri tampa ypatingai aktuali socialinių medijų amžiuje, kur galima lengvai suformuoti norimus, virtualius gyvenimus (Dryžaitė, 2019). Šis nenuilstamo darbo, sėkmės ir medijų santykis atsiskleidžia per *hustle* kultūrą⁵ – tam tikrą gyvenimo būdą, kurio prioritetu tampa darbas taip paminant rūpinimąsi kitais asmeniniais dalykais: šeima, laisvalaikis, sveikata (Chairunnisah ir Kurnia, 2023). Per tokios kultūros prizmę formuojama sėkmingo žmogaus samprata kelia spaudimą visuomenės nariams siekti panašių sėkmės standartų išlaikant mobilumą, nenuilstamai ir produktyviai dirbant (ibid. 181; Blangiardo, Montrasio ir Rimoldi, 2009). Kaip vėliau atsiskleidžia šio darbo tyrime, net ir suvokdamas, kad tokia kultūra yra kenksminga, individas pasąmoningai išgyvena ją ir jaučia frustraciją⁶.

Žinoma, tokia sėkmės samprata XXI a. sulaukia nemažai kritikos iš visuomenės narių (ypatingai jaunų žmonių), taip pat iš įvairių sričių mokslininkų, įskaitant sociologus bei psichologus. Post-Fordistinės visuomenės pažadai gali suformuoti nerealius ir nepasiekiamus standartus, neatsižvelgiant į visuomenės narių skirtumus (Farrugia, 2022, 2019; Hilderbrandt-Wypych, 2011; Kay, Shane ir Heckhausen, 2017 ir kt.). Sėkmės suvokimas per nepailstamą darbą taip pat sulaukia vis daugiau kritikos – pradeda formuotis „perdegimo visuomenė“ (Han, 2015), kuri gali turėti ilgalaikes pasekmes tiek darbdaviams, tiek darbuotojams. Vis dažniau kalbama apie psichologinės sveikatos, poilsio ir veiklų, kurios nebūtų susijusios su darbu, skatinimą, artimos aplinkos svarbą ir bendruomenę, ir vis dažniau šiuos aspektus pamini žmonės, apibūdinantys, kas jiems yra sėkmė (Hilderbrandt-Wypych, 2011; Šaulienė, 2010; Nugin & Onken, 2010; Pivoriūtė, 2024).

2.2. Sėkmingo žmogaus sampratos Lietuvoje

⁵ „Veržlumo“, „šurmilio“ kultūra (remiantis internete panaudotų *Deepl* ir *Google translate* vertėjų vertimu).

⁶ Ištrauka iš interviu su Sigita: „*Net jeigu ir nevartoji tos medžiagos, to turinio, e, gal per tuos tokius trumpučius Instagramo video ar dar kur nors, atrodo, žinai, kad tai egzistuoja, žinai, ką tie žmonės sako ir tu tarsi, tu tarsi žinai, koks yra požiūris visuomenės, nors tiesiogiai negaliu pasakyti pavyzdžių. Aš nežinau, kaip šitą fenomeną paaiškinti, bet jisai egzistuoja, kur, tarkim, aš negaliu pasakyti pavyzdžio, bet aš žinau, kad tai yra. Ir ne aš viena žinau, kad tai yra, kad taip yra mąstoma apie sėkmingą žmogų, arba, kad, žodžiu, kuo tu daugiau darai, tuo dabar turi daryt, daryt, daryt, daryt, daryt ir tas jausmas viduj, kad tave kažkas tai kaip laikrodukas suka, aš negaliu pasakyti iš kur, aš negaliu pasakyti žmogaus, kuris man tai lieptų daryt.*“

Lietuvos visuomenės diskurse sėkmė, kaip individuali kiekvienam žmogui savita sąvoka, aktyviau pradėta tyrinėti po 1990, Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Šį fenomeną galima sieti su pokyčiais ekonominėje, socialinėje bei kultūrinėje sferoje, kurie sukūrė perskyrą tarp senosios ir jaunosios kartos – postkomunistinės valstybės turėjo gana greitai perimti Vakarų standartus įvairiose gyvenimo sferose (King et al., 2000; Nugin & Onken, 2010; Žilinskienė, 2023; Kraniauskienė, 2023). Iki tol Lietuvoje (kaip ir kitose postkomunistinėse valstybėse) vyravęs sėkmės suvokimo standartas buvo apibrėžiamas moderniais aspektais – stipriu tikėjimu socialine pažanga, ir komunistiniais idealais – iš anksto suplanuota karjera, tvarkinga šeima bei užtekstinu pragyvenimo lygiu (Nugin & Onken, 2010, 450). Perėjimas į Vakarų kapitalizmą pakeitė ir sėkmingo žmogaus sampratą – suirus tradiciniam gyvenimo modeliui pradėjo formotis ir individualios sėkmės, individualaus kelio paieškos, pradėjo ilgėti pereinamasis laikotarpis iš paauglystės į suaugystę (Kraniauskienė, 2023; Nugin & Onken, 2010).

Lietuvos sociologiniame lauke sėkmingo žmogaus sampratų tyrimai nėra gajūs, tačiau egzistuoja (G. Maniukaitė, L. Jovaiša, A. Suslavičius, M. Pivoriūtė, D. Šaulienė). Tiesa, nemaža dalis Lietuvoje vykdomų sėkmingo jauno žmogaus ar gyvenimo tyrinėjimų labiau persipina su pedagogine ir edukologine kryptimi, labiau koncentruodamiesi į normatyvines išvalgas, edukacinės sistemos tobulinimą. Leonas Jovaiša, tyręs sėkmės kūrybos veiksnius šeimoje bei mokykloje, kalbėjo apie nelygias galimybes ir reikalingą valstybinių įstaigų įsikišimą į sėkmingo gyvenimo projekcijų kūrimą jauname amžiuje (Jovaiša, 2005). Didelė svarba čia taip pat atitenka vertybiniam pagrindui, kadangi laikydamiesi doros individai gali sėkmingai įsilieti į darbą, buitį, auginti šeimą (ibid. 27). Vis dėlto, kaip pastebi Antanas Suslavičius, vien vertybinio pagrindo neužtenka: mus supa daugybė alternatyvų, kur, pasirinkę vienas iš jų, visuomet svarstysime apie tai, kas galėjo būti pasirinkus kitą (Suslavičius, 1994; Bauman 2000). Iš to kyla motyvacinis konfliktas. Net ir žinodami tam tikras normas, žmonės nebūtinai elgiasi pagal jas, ypačingai tada, kai yra svarbi aplinkos nuomonė, įtaka (Suslavičius, 1994, 111-113). Motyvacijos konflikto būseną šiuolaikiniame pasaulyje nesunku pastebėti daug kur, tarp įvairaus amžiaus žmonių – didelė pasirinkimų gausa, tačiau ne visada įgalinančios aplinkybės gali ugdyti bejėgiškumo, kontrolės praradimo jausmą.

Tiriant subjektyvius sėkmės naratyvus, didžiaja dauguma tyrimų negalima pateikti Lietuvos visuomenę apibrėžiančių sėkmės kategorijų, tačiau galima išžvelgti tam tikras tendencijas, vyraujančias tam tikrose amžiaus grupėse. Jaunajai Lietuvos visuomenės daliai ypačingai artimos Vakarų šalių tendencijos susijusios su ilgesniu perėjimu į suaugystę, individualizmu, savirealizacijos poreikiu (Pivoriūtė, 2024). Daiva Šaulienė 2010 metais atliko tyrimą siekdama iširti jaunimo nuostatas į gyvenimo prasmę ir sėkmę (Šaulienė, 2010). Savo tyrimu autorė siekė pažvelgti, kaip postmoderniame pasaulyje, kuriame nebėra pastovaus vertybinio pamato, jauni žmonės suvokia gyvenimo prasmę bei kaip konstruoja sėkmingą gyvenimą, kokie aspektai jiems

yra svarbūs. Atlikusi kiekybinę apklausą, kurioje buvo apklausiami moksleiviai bei studentai, autorė priėjo prie išvadų, jog jauniems žmonėms vis dar svarbūs šeimos ryšiai, sėkmę jie sieja veikiau su asmeninėmis nei materialinėmis vertybėmis (šeima, sutuoktiniai, vaikai) bei asmeninėmis savybėmis, subjektyviais faktoriais (talenta, gabumais, pasitikėjimu savimi) (ibid. 61-62). 2024 m. savo disertacijoje Milda Pivoriūtė, tyrusi Lietuvos studentų amžiaus ketvirčio krizės patirtis, kaip vieną iš įtampų, su kuriomis susiduria šiuolaikinis jaunimas, įvardijo „siekį tapti sėkmingu“ (Pivoriūtė, 2024, 138). Sėkmingo žmogaus samprata šiems jaunuoliams labiausiai atsiskleidė per karjeros pasiekimus ir „kapitalistines vertybes“ – materialinę gerovę, būtinybę kažką pasiekti bei įrodyti, kitaip tariant, būti patraukliu darbo rinkoje (ibid. 139). Vis dėlto, dalis jaunuolių jautė dualizmą sėkmės klausimu – norą pasipriešinti sukurtiems sėkmės standartams, nuolatiniam skubėjimui, jaunuoliai jautė apmaudą dėl paplitusio požiūrio, kaip turi atrodyti sėkmingas žmogus (ibid. 145-146).

Daugiau tyrimų, atliktų apie jaunų žmonių sėkmės ir sėkmingo žmogaus sampratas, pateikiama 2.4 poskyryje. Kol kas verta paminėti, jog Lietuvoje tyrimų, atliktų šiomis tematikomis nėra daug, didžioji dalis jų atlikta tūkstantmečio pradžioje, be to nebuvo tirtos skirtingos jaunimo grupės, todėl šis darbas gali įnešti į tematikos lauką naujumo. Norint įsigilinti į skirtingas jaunimo grupes sekančiame poskyryje yra aptariama Bourdieu teorinė prieiga, kuri pasitarnauja socialinio ir ekonominio pagrindo svarbos įk kontekstinimui sėkmingo žmogaus sampratų kontekste.

2.3. Kapitalai, *habitus* ir socialinis kentėjimas

Siekiant į šį darbą įk kontekstinti socialinio ir ekonominio pagrindo svarbą sėkmingo žmogaus suvokime, šiame poskyryje apžvelgiamos Bourdieu idėjos susijusios su socialinėmis klasėmis bei kaupiamais kapitalais. Bourdieu prieiga, dažnai naudojama sociologiniuose darbuose tiriant įvairias sampratas bei grupių skirtumus, čia pasitelkiama siekiant suformuoti kriterijus, pagal kuriuos vėliau bus atrenkami tyrimo dalyviai.

Savo darbuose (1984, 1990, 1998, 2003) Bourdieu nagrinėjo, kaip individo vieta visuomenėje veikia jo skonį, elgesį bei galimybes? Kodėl žmonės iš tų pačių socialinių klasių elgiasi panašiai? Kiek ir kaip mūsų tėvų socialinė ir ekonominė padėtis veikia mūsų gyvenimo sėkmės perspektyvas?

Atsakinėdamas į šiuos ir kitus keliamus klausimus, Bourdieu savo teorijoje pasitelkė keletą sąvokų: *habitus*, laukas ir kapitalas. *Habitus*, kurį Bourdieu apibūdina kaip „struktūruojantį mechanizmą, veikiantį iš veikiančiųjų vidaus, nors ir nesantį griežtai individualų nei lemiantį tam tikrą elgesį“ (Bourdieu, 2003, 39) veikia lauko struktūra (ir atvirkščiai). Laukas, apibūdinamas per žaidimo metaforą, nusako, kokia yra individo, pagal jo turimo kapitalo kiekį, vieta žaidimo

struktūroje (ibid. 38-39). Kapitalas (atitinkamai ekonominis, kultūrinis, socialinis ir simbolinis) yra tam tikri resursai, kuriais individas disponuoja visuomenėje:

*„Kapitalas gali pasireikšti trimis pagrindinėmis formomis: kaip **ekonominis** kapitalas, kuris yra tiesiogiai ir nedelsiant konvertuojamas į pinigus ir gali būti institucionalizuotas nuosavybės teisių pavidalu; kaip **kultūrinis** kapitalas, kuris tam tikromis sąlygomis gali būti konvertuojamas į ekonominį kapitalą ir gali būti institucionalizuotas švietimo kvalifikacijų forma; ir kaip **socialinis** kapitalas, sudarytas iš socialinių įsipareigojimų („ryšių“), kuris tam tikromis sąlygomis gali būti konvertuojamas į ekonominį kapitalą ir gali būti institucionalizuotas kilmės ar statuso titulo forma.“* (Bourdieu, 1986, 243, vertė: ChatGPT 2025)

Iš šių kapitalų rūšių, kultūrinis kapitalas yra tas, kuris labiausiai prisideda prie klasinės reprodukcijos, kadangi pirmiausia yra perduodamas per šeimą ir išsilavinimą. Tai, kokioje socialinėje klasėje užaugo vaikas, gali turėti įtakos jo akademiniams pasiekimams – čia Bourdieu kalba ne apie finansinę, o apie kultūrinę aplinką, kurią vaikui vaikystėje suteikia tėvai, kiek skiria laiko tam, kad ugdytų vaiko kultūrinį kapitalą (ibid., 244). Nepaisant to, kokia vienoda visiems būtų akademinė sistema, kultūrinio kapitalo kaupimas prasideda šeimoje ir tai, kokias vertybes išsiugdo individai dažnai atliepia vertybes, kurias turėjo jų aplinka, kurioje jie užaugo (Bourdieu, 1984, 1-2). *Habitus*, kuris formuojasi tam tikroje socialinėje erdvėje, yra priskiriamas ne tik individui, tačiau ir visai klasei, taip suformuojant klasinį *habitus* – tam tikrą elgesį „įprastai“ susiejant su tam tikra pozicija visuomenėje (ibid. 372). Taip, kaip visuomenė tikisi tam tikro „standartinio“ elgesio iš žmonių užaugusių ir gyvenančių vienokiomis ar kitokiomis sąlygomis, taip ir žmonės, priklausantys vienai ar kitai socialinei grupei, gali disponuoti tos grupės *habitus*. Šis *habitus* atsispindi grupės ir grupės individų atliekamose kasdieninėse praktikose – ką individas valgo, kuo užsiima, kaip mėgsta bei gali leisti savo laisvalaikį, kokius vertybinius požiūrius turi ir panašiai (Bourdieu, 1998, 8-9).

Socialinės ir kultūrinės sąlygos, kuriose užauga individai gali daryti įtaką ne tik jų akademiniam pasiekimui, bet ir jų skoniu ir galimybėms tą skonį patenkinti. Dirbančiosios klasės skonis dažniau siejamas su paprastumu ir neišsišokimu, yra labiau praktiškas ir solidarus – tuo jis skiriasi nuo individualiesnio ir labiau sofistikuoto aukštesnės klasės skonio. Skonis, kaip ir visuomenė, turi socialinę hierarchiją. Žemesnių sluoksnių gyventojų ekonominis pajėgumas nulemia ir jų skonio pasirinkimus – jie dažniau renkasi būtinus, saugius pasirinkimus, atsisakydami prabangos prekių (Bourdieu, 1984, 372-378). Net ir perėjus iš vienos socialinės klasės į kitą, išugdyti naują skonį nevisada yra lengva – individas, užaugęs dirbančiosios klasės šeimoje, mentaliai gali būti prisirišęs prie dirbančiosios klasės vertybių net ir tada, kai pats pasiekia aukštą padėtį visuomenėje (ibid. 374). Šio tyrimo rėmuose šie teoriniai aspektai taps svarbiais kai bus siekiama pažvelgti ar ir kiek gyvenamoji aplinka jaunuolių vaikystėje prisidėjo prie jų sėkmingo žmogaus sampratos formavimo.

Savo darbuose Bourdieu išskiria ne tik vidurinėsios klasės kasdieninių praktikų sampratas ir vargus – savo knygoje „Pasaulio našta“ (1999) jis aprėpia įvairių socialinių kentėjimų sampratas. Socialinis kentėjimas čia atsispindi ne tik iš skurdo ar finansinio nepritekliaus, tačiau aprėpia ir įvairias kančias, sunkumus ar skausmus, kurie gali būti nulemti vidinių, moralinių priežasčių (Bourdieu, 1999, viii). Knygoje atspindimas „įprastas“ kentėjimas šiame darbe siejamas su moraliniais sunkumais, kuriuos patiria visų socioekonominių sluoksnių jaunimas (nors jį įprasta sieti su „privilegiuotu jaunimu“) – tai kentėjimas, dažniausiai susijęs su pasimetimu, savęs ieškojimu ir nepasitenkinimu visuomenės standartais. Koncentravimasis tik į finansinį nepriteklį, kaip į „tikrą kentėjimą“, priverstų nosisukti nuo daugybės socialinių problemų šių laikų visuomenėje, kurioje vis daugėja „įprastos kančios“ (ibid. 4).

Bourdieu teorinis požiūris neapsieina be kritikos. Ulrich Beck kritikuoja klasių teorijas moderniuose laikuose dėmesį labiau kreipdamas į individualizuotą ir fragmentuotą visuomenę, kurioje priklausymas kažkuriai „klasei“ nebelemia žmogaus gyvenimo – individai gali, netgi privalo, pasirinkti skirtingus požiūrius, santykius, socialines, politines idėjas ar identitetus (Beck, 1992, 131). Savo ruožtu autorius kritikuoja modernybės suformuotą individualizacijos procesą ir teigia, jog taip, kaip prieš tai buvome priklausomi nuo ekonominės ir socialinės klasės, taip dabar esame priklausomi nuo rinkos dėsnių, gyvename vartojančioje visuomenėje, kurioje jaučiamės izoliuoti vieni nuo kitų (ibid. 131-132). Tuo tarpu Beverly Skeggs, plačiai naudodama Bourdieu teorines prieigas ir sąvokas, kritikuoja per mažai skiriamą dėmesį tokioms sritims kaip lytis ir emocija, veikiančioms klasinius santykius (Skeggs, 2004, 2012).

Bourdieu idėjos šiame darbe naudojamos siekiant įkontekstinti socioekonominių skirtumų svarbą post-Fordistinėje visuomenėje. Dera paminėti, jog darbe nėra teigiama, kad tėvų socialinės, ekonominės, kultūrinės charakteristikos ar „klasinis *habitus*“ turi nulemti jaunų suaugusiųjų gyvenimą ir sėkmingo žmogaus sampratą. Vis dėlto, šie teoriniai aspektai laikomi svarbiais ir galinčiais praturtinti tyrimo įžvalgas.

2.4. Jaunimo sąveika su post-Fordizmu ir sėkmės suvokimu

Sociologiniai jaunimo tyrimai tiriantys jaunų žmonių pereinamuosius laikotarpius, vertybių, sėkmės suvokimus, darbo rinką bei socioekonominius veiksnius jau buvo vienaip ar kitaip aptarti praeituose skyriuose (Atwood, J. & Scholtz, C. 2008; Farrugia, 2019, 2019, 2021; Liutkevičienė, 2015; Pivoriūtė, 2024; Pivoriūtė ir Poškauskaitė, 2019; Hildebrandt-Wypych 2011; Laughland-Booŷ, Mayall ir Skrbiš, 2015; Türken, 2017; Furlong, A. & Cartmel, F. 2006; Suslavičius, 1994; Kay, Shane ir Heckhausen, 2017; Kraniauskienė, 2023; Žilinskienė, 2023; Jovaiša, 2005; Šaulienė,

2010). Šis poskyris skirtas apžvelgti jaunų žmonių sąveiką su post-Fordizmu ir sėkme bei konkrečiau aptarti šiomis ar panašiomis temomis jau atliktus tyrimus.

Šiuolaikinėje, post-Fordistinėje visuomenėje, Vakarų valstybių jaunimas susiduria su įvairiais iššūkiais: individualizmu, globalizmu, sparčiai besivystančiomis technologijomis ir kintančia darbo rinka, socialine nelygybe ir kt. (Atwood, J. & Scholtz, C. 2008; Farrugia, 2019, 2019, 2021; Hildebrandt-Wypych 2011). Vertybės bei gyvenimo stilius, kuris buvo suprantamas jaunų žmonių tėvams bei seneliams, šiais laikais yra stipriai pasikeitęs, suaugusių procesas yra stipriai išsiplėtęs laike. Ši kartų perskyra ypatingai jaučiama tokiose valstybėse kaip Lietuva, kur jaunimas jau yra gimęs ir augęs nepriklausomoje valstybėje ir identifikuojasi su Vakarų valstybių tendencijomis (Kraniauskienė, 2023; Žilinskienė, 2023; Pivoriūtė 2024). Todėl galima teigti, jog problemos, lūkesčiai ir viltys, su kuriomis jauni žmonės Lietuvoje gyvena šiandien, yra artimos likusiam Vakarų pasauliui, o tai leidžia daryti ir prielaidą, jog post-Fordistiniai idealai bei „laisvė tapti bet kuo“ taip pat yra vieni iš aspektų, su kuriais susiduria jauni žmonės.

Stipriai individualizuotos visuomenės rėmuose jauni žmonės dažnai linksta savo gyvenimo sąlygas aiškinti individualizuotu lygmeniu netgi tada, kai visuomenės sandara, kurioje jie gyvena, sukuria apribojimus sąlygoms pagerinti ar pasirinkimams apsibrėžti (Cahill ir Cook, 2020; Türken, 2017). Jauni žmonės, nors ir turėdami galimybes laisvai rinktis, dažnai susikonstruoja panašius gyvenimo scenarijus savo pažįstamoje aplinkoje, kadangi jiems stinga alternatyvų, kurios būtų visuotinai pripažįstamos visuomenėje (Cahill ir Cook, 2020, 108). Tuo tarpu reikalavimai, kurie yra keliami jaunam žmogui šiuolaikinėje visuomenėje, yra stebėtinai aukšti (Cahill ir Cook, 2020; Farrugia 2022). Kaip pastebi Farrugia, siekis atrasti savo išpildymą ir susikurti idealų post-Fordistinį „aš“ per darbą, kelia nerealius standartus jauniems žmonėms ir neatsižvelgia į skirtingas jų gyvenimo sąlygas (Farrugia, 2022, 132). Vadovaujantis šia logika keliama „savęs priežiūros“ problema, kuri įvairias socialines rizikas kelia tik individo lygmenyje (Türken, 2017, 18). Nors ši post-Fordistinės visuomenės specifika gali vienodai paliesti įvairaus amžiaus žmones, jauniems žmonėms, kurie šiuolaikinėje visuomenėje dar tik pradeda formuoti savo gyvenimus ir savuosius „aš“ šie visuomenės keliami reikalavimai gali turėti kartinės įtakos suvokime, kas jiems yra sėkmė bei sėkmingas žmogus.

Farrugia pastebi, jog siekis formuoti save kaip produktyvų darbuotoją yra neatskiriamas nuo socialinių bei ekonominių sąlygų, kurias patiria individai (Farrugia, 2019, 47). Darbo įvade jau minėtas tyrimas ir idealieji post-Fordistiniai darbuotojų tipai atskleidžia jaunų žmonių santykį su savimi ir darbu:

1. Aistra vedamas subjektas (angl. *passionate subject*) – tai jaunuoliai, kuriems darbas turi sietis su jų aistra, pomėgiais, pašaukimu. Visas ar didžiąją dalį savo veiklą sieja su produktyvumu, kuriuos galima susieti su dirbančiojo „aš“ padėties

gerinimu. Siejasi su privilegija, aukštesniąja bei viduriniąja klase, išsilavinimu (Farrugia, 2022, 50-70).

2. Pasiekimais vedamas subjektas (angl. *subject of achievement*) – jaunuoliai, kuriems darbas bei gyvenimo sėkmė asocijuojasi su pasiekimais, įvertinimu, tikslais ir tuo, kas sekasi, tačiau nebūtinai su tuo, kas yra siejama su pašaukimu. Šie individai savo vertę darbo jėgai supranta kaip savo kompetenciją, t. y. kaip gebėjimą geriau nei kiti atlikti tam tikrą darbo užduočių sritį. Svarba čia teikiama konkretumui, tikslų siekimui, išsilavinimui (Farrugia, 2022, 73-97).

3. Socialinis priimtinumas ir patikimumas (angl. *socially appropriate and credentialled*) arba sunkumai atrandant „dirbantįjį aš“ – išskirtas tipas jaunuoliams, kuriems mažiausiai išsipildė post-Fordistinės visuomenės savirealizacijos ir autonomiškumo per darbą pažadai. Šio tipo jauniems žmonėms artimas darbo suvokimas yra veikiau „buvimas geru darbuotoju“ nei savęs išpildymas. Sėkmė šiems jaunuoliams nėra siejama su darbu, kadangi darbas pagrinde siejasi su sąskaitų apmokėjimu, o ne savęs realizavimu. Šis tipas siejamas su nesaugumu, nusivylimu mokymo sistema, įvairiais socioekonominiais sluoksniais (Farrugia, 2022, 97-121).

Iš idealiųjų tipų galima matyti, jog socioekonominė individo padėtis gali koreliuoti su jo darbo bei savirealizacijos lūkesčiais. Vis dėlto, kaip pastebi kiti autoriai, šiuolaikiniai visuomenės standartai veikia visus jaunos žmones, tik tai daro skirtingais būdais: jeigu žemesnis socialinis statusas gali apriboti tam tikras galimybes ir iššaukti gėdos bei streso procesus, kurie gali negatyviai paveikti psichologinę individo sveikatą, aukštesnis socialinis statusas nuo streso bei gėdos neapsaugo, tik veikia kitais būdais: šiuo atveju išryškėja persidirbimo, statuso išlaikymo, savęs nuvertinimo aspektai (Plenty ir Mood, 2016; Pivoriūtė, 2024). Houghton, rašydama apie tapimą neoliberaliu subjektu, taip pat pastebi, jog studijuojantys jauni žmonės atėję iš žemesnių socioekonominių sluoksnių, gali mėginti perdėti konstruoti save pagal neoliberalizmo standartus vien tam, kad atsiribotų nuo „kito“ pozicijos (Houghton, 2019, 622). Joseph S. Kay, Jacob Shane, ir Jutta Heckhausen, atlikdami kiekybinę analizę tarp vokiečių jaunuolių (17-mečių) ieškodami priežastinių ryšių tarp jų SES bei sėkmės suvokimo, padarė išvadą, jog suvokimas, kaip pasiekti sėkmę ir kas tai lemia, tarp jaunuolių su skirtingais SES skiriasi (Kay, Shane ir Heckhausen, 2017). Jaunimas, kurių tėvai turi aukštesnį socioekonominį statusą, yra mažiau linkę galvoti, jog sėkmė yra išorinių veiksnių rezultatas, tuo tarpu jaunimas, kurių tėvai turi žemesnį socioekonominį statusą, yra linkę galvoti, kad sėkmė yra nulemiama tokių aspektų kaip darbo vietos prestižas, darbo autonomiškumas, atlyginimo dydis. Vis tik tiek vieni, tiek kiti jaunuoliai nenuvertino ir asmeninio indėlio į sėkmės siekimą (ibid., 2169).

Sėkmės ir sėkmingo žmogaus tyrimai sociologiniame lauke vis dėlto dažniau atliekami aukštesnio socioekonominio statuso arba, kitais žodžiais tariant, „privilegiuoto“ jaunimo rėmuose

(Maniukaitė, 2001, 2003; Šaulienė, 2010; Nugin & Onken, 2010; Hildebrandt-Wypych, 2011; Pivoriūtė, 2024). Lietuvos tyrimų kontekste, XXI a. pradžioje akademinio jaunimo sėkmės ir vertybių sampratas tyrė tyrėjai pastebėjo, jog tuometiniam jaunimui gyvenimo sėkmė nors ir buvo gana subjektyvus ir asmeninis reikalas, dažnai siejosi su tokiomis asmeninėmis savybėmis kaip pasitikėjimas savimi, išsilavinimas, tikslo siekimas, darbas, gabumai bei talentas (Čiužas, 2001). Tiesa, gana aukštai jaunuoliai vertino ir pažintis su įtakingais žmonėmis, tėvų parama, pinigine situacija. G. Maniukaitės tyrime, kuriame buvo apklausiami Lietuvos studentai, išryškėjo ir sėkmės bei gyvenimo prasmės sąsajos – akademinis jaunimas savo gyvenimo sėkmę tapatino su gyvenimo prasme, karjera, tikslingu tikslų siekimu (Maniukaitė, 2001, 2003). Be to, pastebėta tendencija savo bendraamžius klausimuose apie sėkmę vertinti prasčiau, nei save pačius – tuometiniai jaunuoliai mąstydami apie save ir sėkmę nurodė vidines žmogiškąsias savybes, o atsakinėdami apie bendraamžius – materialistines vertybes (Maniukaitė, 2003, 27).

Tuo tarpu Hildebrandt-Wypych tirdama vokiečių studentų sėkmės sampratą išskyrė studentų pasirinkimų tipus: *studentus-idealistus*, kurie savo akademiniam ir gyvenimo kelyje rinkosi labiau kūrybiškus sprendimus, atliepiančius jų interesus ir susidomėjimo sritis, bei *studentus-pragmatikus*, labiau žvelgiančius į materialią gyvenimo pusę bei sėkmės ieškojimą darbo rinkoje (Hildebrandt-Wypych, 2011, 133). Šie du tipai dažnai konkuruoja jaunų žmonių pasirinkimuose ir, norėdami sukonstruoti sąvają sėkmę, jaunuoliai ieško kompromisų tarp šių alternatyvų. Savirealizacija jaunų žmonių sėkmės paieškose yra būtina, kai kuriems jaunuoliams ji tampa sėkmingo gyvenimo sinonimu (ibid. 132). Šie tipai iš dalies atitinka Farrugia išskirtus post-Fordistinės darbo etikos tipus, *studentus-idealistus* siejant su *aistra vedamais subjektais*, o *studentus-pragmatikus* – su *pasiekimais vedamais subjektais*. Pivoriūtės disertacijoje atsiskleidę „sėkmingo žmogaus įvaizdžiai“ iš dalies irgi siejasi su paminėtais tyrimais – čia studentai, mėginami atskleisti įtampas, kurios jiems siejosi su ketvirčio amžiaus krizės fenomenu, kaip vieną iš aspektų įvardijo „siekį tapti sėkmingu, socialinį statusą pasiekusiu žmogumi pagal visuomenėje vyraujančius sėkmės įvaizdžius, arba kaip tik – su bandymu atsispirti vyraujantiems sėkmės naratyvams (jaučiamam spaudimui juos išpildyti) ir užtikrintai, drąsiai kurti savo autentišką gyvenimą, nepaisant socialinio pripažinimo perspektyvų“ (Pivoriūtė, 2024, 138-139). Čia buvimas sėkmingu jaunuoliams asocijavosi su karjera, materialine geroje, kapitalistinėmis vertybėmis ir iš jų išplaukiančiais lūkesčiais, noru arba jaučiamu lūkesčiu „išsiskirti iš kitų“ (ibid. 140). Produktyvumas, veiklumas, prasmės atradimas šiame ir kituose tyrimuose buvo asocijuojami su visuomenės standartais, kuriuos sąmoningai ar pasąmoningai jaunuoliai stengėsi išpildyti. Vienais ar kitais būdais sėkmė jauniems žmonėms siejosi su materialiniais dalykais, „laisve vartoti“ bei mėginimu kažką įrodyti arba pasiekti (Hildebrandt-Wypych, 2011, 141). Vis dėlto, balanso paieškos, mėginimas suderinti išorinius bei vidinius sėkmės veiksnius taip pat atspindėjo apžvelgiamuose tyrimuose – nors jaunuoliai kalbėjo apie išorinius visuomenės standartus, kurie

veikė jų požiūrį į sėkmę, dalis jų ieškojo balanso tarp visuomenės ir savo vidinių standartų (Hildebrandt-Wypych, 2011; Pivoriūtė, 2024; Nugin & Onken, 2010). Nugin ir Onken 2010 m. atliktame tyrime, kuriame buvo siekiama apžvelgti Baltijos šalių jaunų žmonių sėkmės suvokimą besikeičiančioje geopolitinėje situacijoje, taip pat pastebėtas disbalansas tarp vidinės ir visuomenės konstruojamos sėkmės standartų (Nukin ir Onken, 2010). Apklausti informantai tyrime savo sėkmės suvokimą įvardijo kaip „savęs išpildymą“ bei „socialinę nepriklausomybę“, o išorinius sėkmės rodiklius apibūdino kaip pamatuojamus, materialius standartus bei statusą visuomenėje (ibid. 465).

Sėkmingo žmogaus sąvoka gali atsispindėti ir kaip „laisvė vartoti“, kas tampa ypatingai aktualu šiuolaikinėje vartotojų visuomenėje (Hildebrandt-Wypych, 2011, 135). Toks požiūris į sėkmę atsimuša į socioekonominių skirtumų sieną – nors deklaruojamas autentiško gyvenimo stilius yra viena iš svarbiausių sudedamųjų šiuolaikinės visuomenės dalių, „laisvė vartoti“ sukuria tam tikrą saugumo ir sėkmės garantą, kuris gali likti neišpildytas priklausomai nuo ekonominių bei socialinių individo sąlygų. Toks požiūris gali turėti įtakos ir tam, kaip žmonės, turintys visas „privilegijuotas“ galimybes, žvelgia į tuos, kurie tų galimybių neturi. Aplinka, kurioje jauni žmonės augo, leido arba toliau lėdžia laiką, gali turėti įtakos ir jų marginalizacijos procesui ateityje – tokie dalykai kaip šeima, bendraamžių įtaka ar išsilavinimas gali nulemti ir vertybines jaunų žmonių nuostatas gyvenime (Bourdieu, 1998; Urbonienė, 2001). Priklausomai nuo savo padėties visuomenėje, jaunas žmogus skirtingai atsako ir į tai, kaip jis išpildo post-Fordistinės visuomenės sėkmės standartus, kiek ir kaip juos sieja su savo darbu bei karjera (Farrugia, 2022, 30).

Nepaisant aprašytų tyrimų, verta išsakyti ir kritiką požiūriui, jog skirtingos socioekonominės sąlygos gali lemti gyvenimo sėkmę ar sėkmingo žmogaus sampratą. 2015 m. atliktame australų tyrime, tyrėjai ginčija, jog jaunimas, kilęs iš mažiau privilegijuotų sąlygų, yra labiau linkęs reflektiviai galvoti apie savo karjeros pasirinkimus, taip pat refleksyviai mąstyti apie gyvenimo sėkmę (Laughland-Booÿ, Mayall ir Skrbiš, 2015). Autorių tyrimas atskleidė, jog kaip tik jaunimo, kuris yra atėjęs iš aukštesnių socioekonominių sluoksnių, klasės *habitus* stipriau veikia pasirinkimus, susijusius su tolimesniu išsilavinimo po mokyklos bei karjera, nei tai jaučiama žemesnio socioekonominio sluoksnio jaunuolių tarpe (ibid. 599).

Apibendrinant darbo teorinę dalį, keliamos prielaidos, jog tai, kaip sėkmingo žmogaus sampratos yra suvokiamos šiuolaikinėje post-Fordistinėje visuomenėje, skiriasi nuo to, kaip jos buvo suvokiamos iki tol, o tai gali turėti įtakos jaunų žmonių suvokimo formavimui. Post-Fordistinės visuomenės pažadas „laisvei tapti bet kuo“ bei neoliberalaus subjekto formavimas nuo visuomenės pečių nuima nesėkmės kaštus ir perkelia juos ant individo pečių, o tai jaunus žmones, gyvenančius skirtingose socioekonominėse sąlygose, gali veikti skirtingais būdais. Įtampos, su

kuriomis susiduria šiuolaikinis jaunimas, egzistuoja įvairiose socioekonominėse sąlygose – begalinis pasirinkimų liūnas ir iš to kylanti „neišbaigtumo stadija“ (Bauman, 2000, 62-63) tradiciškai labiau asocijuojama su „privilegiuotu“ jaunimu, tuo tarpu savęs nuvertinimas bei išoriniai barjerai dažniau tapatinami su jaunimu, gyvenančiu mažiau pasiturinčiomis sąlygomis. Verta paminėti, jog ryški teorinė perskyra šiame darbe sąmoningai nėra daroma – daroma prielaida, jog nepaisant gyvenimo sąlygų, problemos, tradiciškai asocijuojamos su vienomis ar kitomis gyvenimo sąlygomis, šiuolaikiniame pasaulyje gali paliesti bet kurį jauną žmogų. Vis dėlto pravartu apžvelgti ar ir kaip post-Fordistinės visuomenės pažadai ir jų išpildymas siejasi su socioekonominėmis jaunų žmonių gyvenimo sąlygomis (Farrugia, 2022).

Lietuvos sociologiniame lauke tyrimai sėkmę siejantys su post-Fordistine visuomene bei skirtingomis socioekonominėmis jaunimo gyvenimo sąlygomis yra nepaliesta tyrimų niša. Todėl tikimasi, jog šis darbas į tyrimų lauką įneš naujumo ir paskatins plėsti panašaus profilio tyrimus.

3. Skirtingo socioekonominio statuso Lietuvos jaunimo sėkmingo žmogaus sampratų tyrimas

3.1. Tyrimo tikslas, uždaviniai ir metodika

Šio **tyrimo tikslas** yra atskleisti jaunų žmonių, gyvenančių skirtingomis socioekonominėmis sąlygomis, sėkmingo žmogaus sampratas. Tam keliame **tyrimo uždavinius**:

1. Atlikti vizualiosios sociologijos žemėlapiu metodu grįstą tyrimą su skirtingo socioekonominio sluoksnio jaunais žmonėmis ir apžvelgti jų sėkmingo žmogaus sampratas, jų panašumus bei skirtumus.
2. Išsiaiškinti, kas jaunų žmonių požiūriu formuoja jų sėkmingo žmogaus sampratą, kokie aplinkos veiksniai bei veikėjai kuria šias projekcijas.
3. Išanalizavus gautus interviu bei apžvelgus jaunų žmonių konstruojamas sėkmingo žmogaus sampratas, palyginti jas su post-Fordistinės visuomenės keliamais standartais bei idealiaisiais post-Fordistinės visuomenės darbuotojų tipais.

Tyrimo tikslui ir uždaviniams pasiekti buvo pasitelktas vizualiosios sociologijos žemėlapiu metodas. Remiantis Irena Juozeliūniene, „<..> žemėlapiu metodus galima apibūdinti kaip tyrimus, kuriuose informantai kuria vaizdinę medžiagą ir padeda tyrėjams ją analizuoti.“ (Juozeliūnienė,

2014, 22). Žemėlapių metodas naudotas tyrimo duomenims susirinkti, t.y. žemėlapiai reprezentuoja tyrimo dalyvių žinojimą, patirtį, suvokimus remiantis prielaida, kad žmonės tikrovės reiškiniams suteikia reikšmes, o pastarosios egzistuoja struktūrų pavidalu, kurios gali būti vizualizuotos. Tyrėjos užduotis šiuo atveju yra tas vizualizacijas organizuoti į duomenų rinkimo metodą (ibid. 24). Šio konkretaus tyrimo atveju naudojamosi sampratų žemėlapiu (angl. *mind map*), kadangi tyrėją domina tyrimo dalyvių požiūriai. Sampratų žemėlapis (kitais tarant – išplėtotas interviu)⁷ buvo sudarytas iš keturių pakopų: sąrašo, grupavimo, žemėlapių, giluminio interviu. Šis metodas pasirinktas siekiant įgalinti tyrimo dalyvius patiems apibrėžti sėkmingo žmogaus sampratas, nenustatant jiems rėmų ir stengiantis kiek įmanoma sumažinti perskyrą tarp tyrėjo ir tiriamojo. Tyrimas buvo plėtojamas tokia eiga:

1. Tyrimo dalyviams buvo užduodamas klausimas: *Kai Jūs galvojate apie sėkmingą žmogų, apie ką Jūs pagalvojate?* Tyrimo dalyviai galėjo patys užrašyti tai, kas jiems siejosi su sėkmingu žmogumi nepaisant to ar tai buvo savybės/sąvokos/išsireiškimai/daiktai ar pan.

2. Tyrimo dalyvių buvo paprašyta sugrupuoti užrašytus dalykus į grupes, patiems pasirenkant, kaip jie nori dalykus grupuoti.

3. Tyrimo dalyvių buvo prašoma sudėlioti žemėlapi. Baltame lape buvo prašoma padėti figūrėlę (reprezentuojančią jį patį) ir jo paties surašytus lapelius išdėlioti aplinkui figūrėlę taip, kiek tyrimo dalyviui atrodo, kad jo išvardinti su sėkmingo žmogaus sampratomis susiję dalykai yra artimi jam pačiam.

4. Tyrimo dalyviui sudėliojus žemėlapi buvo pradedamas giluminis interviu, kuriuo iš pradžių buvo prašoma paaiškinti sudėliotą žemėlapi, o paskui gilinamasi į klausimus, susijusius su tyrimo dalyvio parašytais lapeliais bei tyrėją dominančiais aspektais.

Siekiant išlaikyti metodo ypatumą, išankstiniai interviu klausimai nebuvo pasiruošti, tačiau siekiant atsakyti į tyrimo metu išsikeltus klausimus, buvo parengtos klausimų gairės (žr. **Priedą Nr. 1**). Verta paminėti, kad giluminio interviu metu buvo mėginama išlaukti, kol dalyviai patys užsimins apie dalykus, kurie domino tyrėją ir tuomet naudoti gairės, pritaikant jas individualiai prie kiekvieno interviu.

Vertinga apžvelgti ir tyrimo metodologijos trūkumus. Sampratų žemėlapius yra sudėtingi lyginti, kadangi jie reprezentuoja individualius tyrimo dalyvių požiūrius (Juozeliūnienė, 2014. 25-26). Be to, jų išsamumas yra stipriai priklausomas nuo dalyvių noro įsitraukti į tyrimą bei tyrėjo kompetencijų. Nepaisant šių dalykų, sampratų žemėlapių metodas tyrėjos požiūriu yra tinkamas šiam tyrimui, o jo rezultatai yra laikomi apžvalgomaisiais dėl nedidelės informantų imties.

⁷ Remiantis I. Juozeliūniene, šis sampratų žemėlapis jos dar vadinamas „Mano šeimos“ žemėlapiu. Profesorė apibūdina jį kaip tyrimą „su“ jo dalyviu, kai tyrimo dalyvis kuria vaizdinę medžiagą ir padeda ją analizuoti tyrėjui.

3.2. Tyrimo organizavimas ir dalyvių atranka

Šiame tyrime dalyvavę dalyviai yra jauni žmonės, šiuo metu gyvenantys Vilniuje arba Kaune, patenkantys į 21-28⁸ metų amžiaus grupę ir gyvenantys įvairiomis socioekonominėmis sąlygomis.

Dalyviai buvo atrenkami pagal šiuos kriterijus:

1. *Amžius*. 21-28 m. amžiaus grupė pasirinkta dėl keleto aspektų: pirma, norėta susiaurinti jaunimo grupės amžių, kuris, pagal Lietuvos įstatymus, yra 15-29 m.; antra, toks amžiaus tarpsnis pasirinktas dėl to, kad tai yra amžius, kai aukštosiose mokyklose studijuojantys žmonės baigia pirmos arba antros pakopos studijas.
2. *Išsilavinimas*. Buvo ieškoma įvairaus išsilavinimo jaunų žmonių: su aukštuoju universitetiniu išsilavinimu (pirmos arba antros pakopos), su aukštuoju koleginiu išsilavinimu, be aukštojo išsilavinimo. Toks pats kriterijus buvo taikomas ir jaunų žmonių tėvams – su/be aukštojo išsilavinimo, taip atliepiant pagal Bourdieu teoriją suformuotą teorinį pagrindą.
3. *Ekonominė padėtis*. Stengiasi surasti jaunų žmonių gyvenančių įvairiomis ekonominėmis sąlygomis ir užimančių (arba neužimančių) įvairias pareigas darbo rinkoje. Toks pats kriterijus buvo taikomas ir jaunų žmonių tėvams.
4. *Studijų kryptį/darbo pozicijų įvairovę*. Stengiasi užtikrinti įvairovę tarp jaunuolių dėl jų užimamų pareigų bei baigtų (jeigu taikoma) studijų kryptį.
5. *Gyvenamoji vieta*. Dalyvių gyvenamoji vieta pasirinkta dėl keleto aspektų: pirma, norėta išgirsti jaunų žmonių patirtis, kurie gyvena Lietuvos didmiesčiuose, kadangi mažų miestelių charakteristikos gali skirtis, o tai neapima tyrimo klausimų; antra, miestai pasirinkti pagal logistinį patogumą atsižvelgiant į ribotas laiko sąnaudas.
6. *Lytis*. Nors lyties pagrindas nėra nagrinėjamas kaip atskiras kriterijus tyrimo eigoje, norint užtikrinti dalyvių įvairovę, buvo siekiama išlaikyti balansą tarp moteriškos ir vyriškos lyties dalyvių.

Prieš kiekvieną interviu tyrimo dalyviams buvo pateikiamas informacinis lapas apie tyrimą bei sutikimo forma (žr. **Priedus Nr. 2** ir **Nr. 3**). Siekiant išsiaiškinti dominančias charakteristikas, interviu pradžioje kiekvieno dalyvio buvo prašoma laisvai prisistatyti. Tuomet būdavo paklausama apie finansinę dalyvio padėtį šiuo metu. Toks pats klausimas buvo užduodamas ir apie dalyvio

⁸ Pradžioje nustatytas amžius buvo 22-29 metų jaunuoliai, tačiau kaip vėliau paaiškinama darbe, amžiaus grupė pakito dėl priežasčių pateiktų žemiau.

šeimą, ypatingai akcentuojant tėvus, jų išsilavinimą, darbą bei finansinę padėtį. Dalyviams buvo užtikrinama laisvė neatsakyti į nepatogius klausimus.

Potencialių informantų buvo ieškoma pasitelkus socialinių tinklų pagalbą skelbiant apie dalyvių paiešką ir naudojant sniego gniūžtės metodą, kai dalyviai rekomenduodavo kitus asmenis. Siekiant pasiekti sunkiau pasiekiamas jaunimo grupes, buvo susisiekiama su pora jaunimo konsultantų prašant parekomenduoti ir suorganizuoti susitikimus su potencialiais dalyviais. Iš viso tyrime dalyvauti sutiko 15 asmenų (6 merginos ir 9 vaikinai), patenkantys į 21-28 metų grupę, amžiaus vidurkis – 25,6. Buvo atlikta 11 individualių interviu ir viena grupinė diskusija su 4 jaunuoliais. Tyrimo dalyvių informacija pateikiama **lentelėje nr. 1**. Lentelėje pateiktų tyrimo dalyvių vardai pakeisti.

Prisistatydami, tyrimo dalyviai galėjo patys nuspręsti, kaip įvardija savo bei savo tėvų finansinę situaciją bei išsilavinimą, todėl lentelėje rašoma informacija pateikiama tyrimo dalyvių žodžiais.

Nr.	Vardas	Amžius	Lytis	Išsilavinimas	Ekonominė padėtis	Studijų krypčių grupė/užimamos pareigos/sritis	Gyvenamoji vieta	Tėvų išsilavinimas/užimamos pareigos/ekonominė padėtis
1.	Sigita	26	Moteris	Aukštasis	Gera, bet suvaržyta	Socialiniai mokslai/Darbas valstybinėje įstaigoje ir individuali veikla	Vilnius	Aukštesnysis koleginis/dirbantys/vidutinė
2.	Ėjus	28	Vyras	Studijuoja I pakopoje	Stabili	Menai/Mokytojas	Kaunas	Aukštasis koleginis, aukštasis universitetinis/dirbantys/stabili
3.	Kajus	25	Vyras	Vidurinis	Gera, bet suvaržyta	-/Žaidimų kūrėjas	Kaunas	Aukštasis universitetinis/dirbantys/labai gera
4.	Mingailė	25	Moteris	Aukštasis	Gera	Socialiniai mokslai/Žmogiškieji ištekliai	Vilnius	Aukštasis universitetinis/dirbanti/labai gera
5.	Ignas	23	Vyras	Vidurinis	4/10	-/Bedarbis, ieško darbo	Vilnius	Aukštasis universitetinis/vienas iš tėvų dirba/nepastovi
6.	Nora	28	Moteris	Vidurinis	Nesiekia minimalios algos, tačiau stabili	-/Darbas su gyvūnais	Vilnius	Profesinis, aukštasis koleginis/dirbantys/vidutinė
7.	Gintas	27	Vyras	Aukštasis	Gera, bet nestabili	Menai/Individuali veikla	Vilnius	Aukštasis koleginis, aukštesnysis technikumė/dirbantys/nepastovi
8.	Ana	25	Moteris	Aukštasis	Gera	Menai/Individuali veikla	Vilnius	Vidurinis, profesinis/dirbantys/labai gera
9.	Simonas	26	Vyras	Aukštasis	Prasta	Inžinerijos mokslai/Bedarbis, ieško darbo	Kaunas	Aukštasis universitetinis, aukštesnysis technikumė/dirbantys/gera
10.	Žygis	27	Vyras	Aukštasis	Labai gera	Informatikos mokslai/Programavimas	Kaunas	Aukštesnysis/dirbantys/žemiau negu vidutinė
11.	Monika	26	Moteris	Aukštasis	Gera	Gyvybės mokslai/Individuali veikla	Vilnius	Aukštasis koleginis/dirbantys/gera
12.	Orijus	27	Vyras	Pagrindinis	Užtenka, gaunama bedarbio išmoka	-/Savanoriauja	Vilnius	Tėvų neturi
13.	Gendvilė	21	Moteris	Studijuoja I pakopoje	Užtenka, gaunama bedarbio išmoka	Socialiniai mokslai/nedirba	Vilnius	Vienas iš tėvų gyvena užsienyje, kitas dirba, finansinė situacija ir išsilavinimas nepakomentuoti.
14.	Ugnius	27	Vyras	Vidurinis	Užtenka	-/Dirba oficialiai	Vilnius	Vieno iš tėvų neturi, kitas – nedirba.
15.	Severinas	23	Vyras	Profesinis	Pagal mėnesį	-/Dirba oficialiai	Vilnius	Vienas iš tėvų neturi, kitas – dirba, finansinė situacija ir išsilavinimas nepakomentuoti. ⁹

⁹ Žalia spalva pažymėti asmenys dalyvavo grupės diskusijoje.

Lentelė Nr. 1 Informacija apie tyrimo dalyvius

Tyrimo duomenys apdoroti MAXQDA kokybinių tyrimų programa. Buvo atliekama tematinė analizė, taikyta indukcinė kodavimo strategija – skaitomi interviu ir iš jų medžiagos kuriami kodai, kurie vėliau buvo grupuojami į bendresnes kategorijas. Bendresnėse kategorijose buvo pasitelktos ir iš teorinės prieigos išskirtos galimos kodų sistemos, kurios buvo panaudotos grupuojant tyrimo dalyvių atsakymus.

Tyrimas buvo vykdomas 2025 m. vasario – balandžio mėnesiais Vilniuje bei Kaune. Interviu truko nuo 35 minučių iki 1 val. 40 min. Grupinės diskusijos trukmė 1 val. 25 min. Vidutinis interviu atlikimo laikas – 1 val. 12 min.

Tyrimo ypatumai. Tyrimo metu buvo atlikta viena grupinė diskusija su jaunuoliais iš mažiau pasiturinčios aplinkos. Toks sprendimas priimtas pasitarus su jaunimo darbuotoja, kuri padėjo surinkti jaunuolių grupę pokalbiui. Jaunimo darbuotoja rekomendavo jaunuolius kalbinti grupelėje, kadangi po vieną jaunuolius kalbinti būtų buvę sudėtinga. Grupinės diskusijos metu buvo naudojamas tas pats žemėlapių metodas, prašant jaunuolių individualiai užrašyti žodžius, kurie jiems siejosi su sėkmingu žmogumi ir individualiai sudėlioti žemėlapius. Diskusijos metu jaunuoliai galėjo papildyti vienas kito mintis, tačiau žemėlapiai ir atsakymai buvo renkami individualiai.

Tyrimo apribojimai. Tyrimas neapsiėjo be iššūkių susijusių su dalyvių atranka bei tyrimo metodo pasirinkimu. Visų pirma, grupinės diskusijos dalyvių sudėtis išbalansavo lyčių balansą visų tyrimo dalyvių lentelėje. Taip pat, viena mergina iš grupinės diskusijos nepateko į iš anksto numatytą amžiaus grupę (jai buvo 21 m.). Šie tyrimo iššūkiai susiję su tuo, jog iki pat interviu ėmimo datos nebuvo iki galo aišku, kiek ir kokie jaunuoliai sutiks dalyvauti diskusijoje. Nuspręsta palikti visų dalyvių pasisakymus, kadangi šios grupinės diskusijos įžvalgos laikomos svarbiomis visame tyrime ir užpildo sunkiai pasiekiamų jaunuolių atsakymų nišą.

Atliekant tyrimą taip pat pastebėta, jog leidžiant tyrimo dalyviams patiems savais žodžiais pasakoti apie savo bei tėvų finansinę situaciją ir išsilavinimą, susidurta su interpretavimo iššūkiais. Nors šis metodas leido jaunuoliams laisviau kalbėti apie savo dabartinę situaciją nejaučiant nepatogumo jausmo, analizuojant duomenis pastebėta, jog kiekvieno jaunuolio atsakymai situaciją apie finansus nupasakojo subjektyviai, todėl buvo sunku lyginti, kiek iš tiesų skyrėsi jaunuolių pajamos. Tai iš dalies apsunkino ir tolimesnės analizės lyginimo procesą, siekiant pastebėti skirtumus tarp jaunų žmonių sampratų.

Pastebėta ir trūkumų, susijusių su pasirinktu tyrimo metodu. Nors metodas tarp tyrimo dalyvių vertintas itin pozityviai, pastebėta, jog norint iš tiesų pritaikyti surinktus duomenis teoriniam pagrindui iškilo iššūkių siekiant jaunų žmonių paklausti tam tikrų teorijai naudingų klausimų. Taip pat iškilo ir jau minėtas metodo apribojimas susijęs su atsakymų lyginimo problema. Vis dėlto, nepaisant šių apribojimų, taikytas metodas leido labai plačiai susipažinti su jaunų žmonių sėkmingo žmogaus sampratomis ir leido plačiai atsiskleisti patiems tyrimo dalyviams.

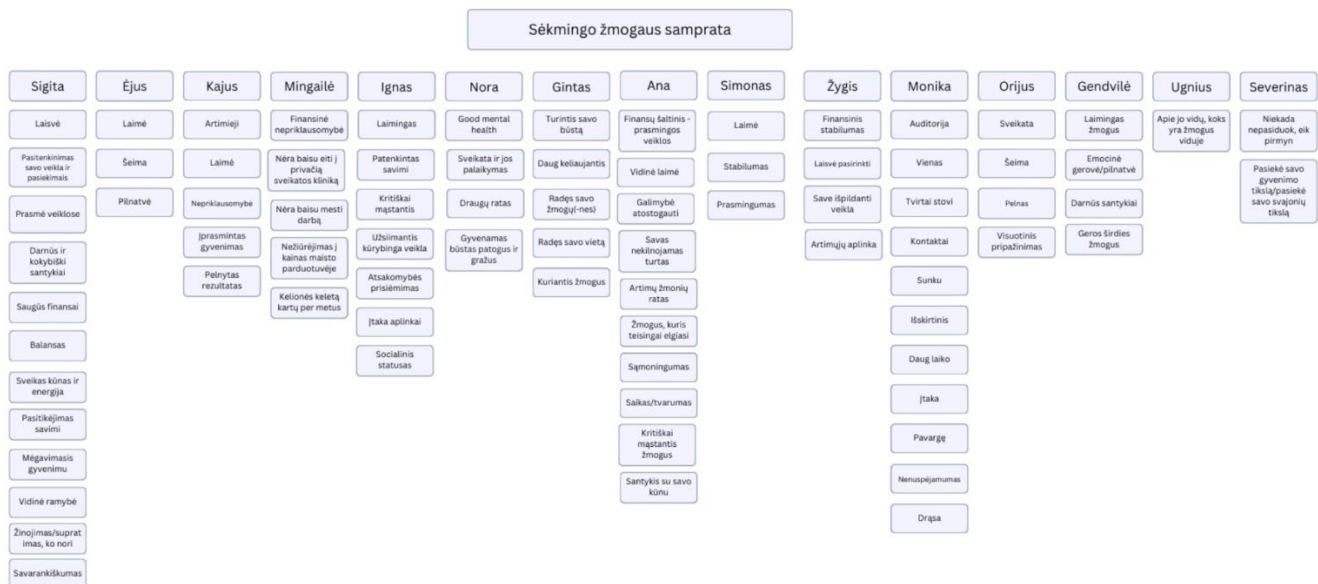
3.3. Tyrimo rezultatai

Šiame skyriuje pristatomi atlikto tyrimo rezultatai. Skyrius sudarytas iš 5 poskyrių: pirmajame poskyryje bendrai apžvelgiami tyrimo dalyvių atsakymai bei jų sudėlioti žemėlapiai, antrajame poskyryje pateikiama sėkmingo žmogaus sampratos analizė, trečiajame poskyryje apžvelgiami veiksniai, kurie jaunų žmonių požiūriu buvo svarbūs jų sėkmingo žmogaus sampratos formavimuisi, ketvirtajame – visuomenės kuriamas sėkmingo žmogaus standartas, penktajame poskyryje – post-Fordistinės visuomenės idealieji tipai bei jų sąsajos su jaunų žmonių, dalyvavusių tyrime, atsakymais.

3.3.1. Kai tu galvoji apie sėkmingą žmogų, apie ką tu pagalvoji?

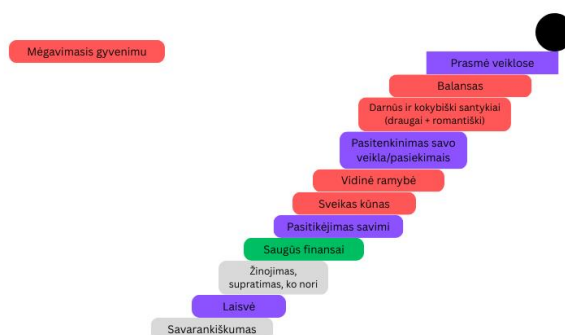
Į klausimą, „*Kai tu galvoji apie sėkmingą žmogų, apie ką tu pagalvoji?*“ jaunuoliai, kaip ir tikėtasi, atsakė ganėtinai skirtingai. Tyrimo dalyviai į sąrašą dalykų, kurie jiems asocijavosi su sėkmingu žmogumi įtraukė nuo 1 iki 12 lapelių. Dalis jaunų žmonių lapelius pildė interviu eigoje, todėl jų galutinis sąrašas skyrėsi nuo to, su koku sąrašu jie pradėjo interviu. Priklausomai nuo parašytų lapelių skaičiaus, laiko stokos bei interviu eigos pokyčių, su keletu jaunuolių buvo praleistas lapelių grupavimo etapas. Jaunuoliai, kurie grupavo lapelius, dažniausiai rinkosi tokias grupes, kaip „išoriniai“ ir „vidiniai“ dalykai, „materialiniai“, „dvasiniai“ dalykai, „tai, kas yra iškeliamą“ ir „tai, kas yra slepiama“ ir panašiai.

Tyrimo dalyvių sąrašai yra pateikiami **schemoje Nr. 1**. Pastebima, jog nors dalyviai įtraukė skirtingus dalykus, dalis įtrauktų dalykų siejasi arba galėjo būti susieti darant interviu analizę.

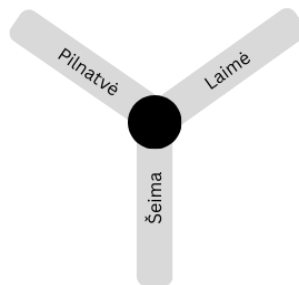
Scehma Nr. 1 Tyrimo dalyvių sėkmingo žmogaus samprata

Nors tyrimo dalyvių atsakymai bus analizuojami bendrai, siekiant apžvelgti jaunų žmonių išskirtus panašumus bei skirtumus, prieš tai verta kiekvieną dalyvio žemėlapi apžvelgti atskirai, atkreipiant dėmesį į tai, kokius išskirtus sėkmingo žmogaus aspektus jaunuoliai laikė artimiausiais bei svarbiausiais sau patiems.

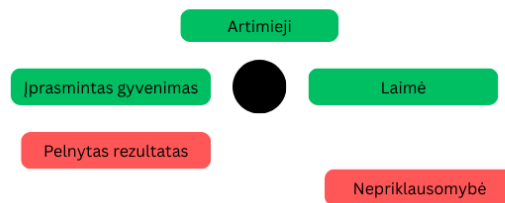
Paveikslėlis Nr. 1: Sigitos sudarytas žemėlapis

Tyrimo dalyvė Sigita savo sėkmingo žmogaus sampratos žemėlapi įvardijo kaip „*sėkmingumas yra apie vidinį jausmą. Ir apie dalykus, kuriuos nori daryti, o ne kuriuos privalai.*“ Kaip artimiausius sau dalykus dalyvė išskyrė „prasmę veiklose“, „balansą“ bei „darnius ir kokybiškus santykius“, o tokį dalyką, kaip „mėgavimasis gyvenimu“, kurį įrašė kaip vieną iš pirmų dalykų, šovusių į galvą, padėjo šalia savo žemėlapiu, minėdama, jog „*mėgavimasis gyvenimu yra daugiau kaip pasėkmė viso to, ką sudėjau ant lapo*“. Grupudama dalykus, dalyvė rausva spalva pažymėjo bendro gerbūvio dalykus, purpurine spalva – profesinius, o žalią spalvą pasirinko vieninteliam lapeliui susijusiam su materialiais dalykais. Kalbėdama apie savo žemėlapi Sigita minėjo išskyrė ir daugybę standartų, su kuriais susiduria jaunas žmogus šiuolaikinėje visuomenėje, kurie trukdo siekti dalykų, kuriuos ji pati parašė, o kaip vieną iš pavyzdžių įvardijo nemokėjimą sustoti: „*Mes iš viso nebemokam pauzėj gyvent. <..> Turi turėt pauzę, kuri yra žiauriai nepatogu šiais laikais.*“

Paveikslėlis Nr. 2: Ėjaus sudarytas žemėlapis

Tyrimo dalyvis Ėjus savo sėkmingo žmogaus sampratą apibrėžė per tris lapelius, kuriuos laikė vieną kitu papildančius. Dėl šios priežasties dalyvis pasirinko ir negrupuoti lapelių bei nedėliojo jų pagal svarbą – „*<..> aš tuos žodžius tris užrašiau, dėl to, kad jie mano nuomone yra svarbiausi sėkmingam žmogui. Tai jeigu aš kažkurį žodį dėčiau truputį į šoną, kaip ir prieštaračiau sau. Ta svarba visų šitų dalykų mano nuomone yra viena vertė ir bet čia irgi turbūt tiesiog aš taip augintas ir tokios yra mano vertybės.*“ Ėjaus išskirti dalykai kaip ir Sigitos, siejosi su vidiniu jausmu, tačiau visiškai nepalietė materialinių dalykų ir sąlyginai mažiau lietė profesinį gyvenimą. Kalbėdamas apie materialinius dalykus, Ėjus juos išskyrė kaip „visuomenės standartą“, tačiau ne kaip tokį dalyką, kuris žmogų daro sėkmingą.

Paveikslėlis Nr. 3: Kajaus sudarytas žemėlapis

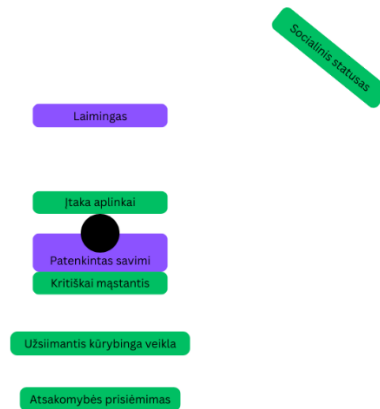
Tyrimo dalyvis Kajus savo sėkmingo žmogaus sampratų žemėlapi sudarė iš 5 dalykų, kuriuos sugrupavo pagal „vidinius dalykus“ (pažymėtus žaliai) ir „išorinius dalykus“ (pažymėti rausva spalva). Prie dalyko „nepriklausomybė“ Kajus išskyrė „nepriklausomybę nuo išorinių faktorių“, kurie įtraukė ir finansus, ir atsakomybes bei priklausomybes nuo kažko kito, bet ne nuo savęs. Dėdamas šį lapelį toliau, Kajus komentavo, jog šiuo metu jis nėra toks svarbus jo gyvenime, kadangi jaučia turintis pakankamą nepriklausomybės kiekį, o tokie dalykai, kaip „įprasmintas gyvenimas“, „laimė“ bei „artimieji“ yra dalykai, kurių jis siekia šiame savo gyvenimo etape: *„Tai kol kas šitai atrodo faktoriai man svarbiausi išsiaiškinti ir dedu jiems prioritetą, kai turiu laisvo laiko, laisvų jėgų, kad pabandyčiau išsiaiškinti, kaip prie to prieiti.“*

Paveikslėlis Nr. 4: Mingailės sudarytas žemėlapis

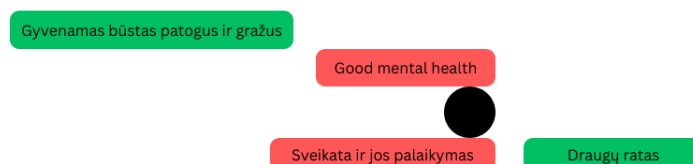
Mingailės sudarytas sėkmingo žmogaus žemėlapis išsiskiria tuo, jog jis vienintelis, iš visų likusių dalyvių sampratų žemėlapių, siejosi išskirtinai su materialiniais ištekliais. Mingailės finansinė padėtis (kaip ir jos artimos aplinkos) yra, kaip ji pati įvardijo „labai gera“, o paklausta, kodėl ji mano, kad jai šie dalykai asocijuojasi su sėkmingu žmogumi, dalyvė atsakė, jog „<..> mūsų sėkmę šitoj visuomenėj labai lemia mūsų turimi finansai, o ne tai, kad ten, pavyzdžiui, esam

laimingi poroj ar šeimoj ir savo tiesiog gyvenimo būdu.“ Profesinį gyvenimą Mingailė irgi labiau siejo su pasiekimais bei finansiniu stabilumu. Skirstydama dalykus į grupes, dalyvė išskyrė „finansinius dalykus“ (pažymėtus purpurine spalva) ir „dalyką, kuris nėra finansiškai apčiuopiamas“ (rausva spalva).

Paveikslėlis nr. 5: Ignas sudarytas žemėlapis

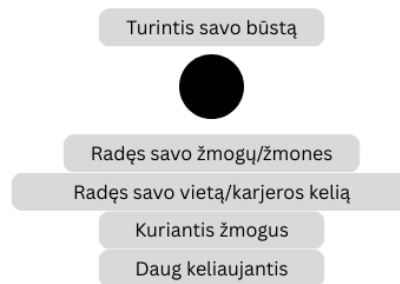
Tyrimo dalyvis Ignas savo parašytus lapelius išskirstė pagal „vidinius dalykus“ (purpurinė spalva) ir „išorinius dalykus“ (žalia spalva). Komentuodamas savo sudarytą žemėlapi informantas pabrėžė, jog svarbiausias dalykas, kuris jam leistų jaustis sėkmingu yra buvimas „patenkintu savimi“, tuomet jis nori jausti, kad gali „turėti įtaką“ ir „kritiškai mąstyti“, o toks dalykas kaip „laimė“ be prieš tai įvardintų trijų dalykų jam nėra lygu sėkmei. Materialinius dalykus Ignas laikė reikalingais, tačiau neįtraukė jų į sėkmės apibrėžimą, o kalbėdamas apie profesinį gyvenimą, jis karjeros taip pat stipriai nesiejo su sėkmingu žmogumi.

Paveikslėlis Nr. 6: Noros sudarytas žemėlapis

Tyrimo dalyvė Nora savo sėkmingo žmogaus sampratą aiškino per dalykus, kurie jai asmeniškai atrodo svarbiausi, nes jaučia arba jautė jų trūkumą kažkuriuo savo gyvenimo etapu. Skirstydama grupes Nora rausva spalva žymėjo su sveikata susijusius dalykus, tuo tarpu žalia spalva išskyrė

grupele, kurią pavadino „namais“. Kalbėdama apie darbą, Nora išskyrė, jog „nėra karjeristė“ ir „Man karjera nėra gyvenimo tikslas, nes aš tiesiog nenoriu pradirbt viso savo gyvenimo. Čia yra mano didžiausia gyvenimo baimė, pradirbt visą gyvenimą. Man sėkmingo žmogaus paveikslas yra laimingo žmogaus paveikslas. <..> Aš, kai būnu uždaryta kažkur tai, aš jaučiuosi tragiškai.“

Paveikslėlis Nr. 7: Ginto sudarytas žemėlapis

Tyrimo dalyvis Gintas, paklaustas klausimo apie sėkmingą žmogų iš pradžių parašė du dalykus: „turintis savo būstą“ ir „daug keliaujantis“. Pokalbiui vystantis jo žemėlapyje atsirado likę trys dalykai, su kuriais jis glaudžiai siejo sėkmės sampratą. Materialinius dalykus Gintas siejo su asmenine šeimos patirtimi ir savo pasirinktu karjeros keliu, o pačią karjerą, su lapeliais „kuriantis žmogus“ ir „radęs savo vietą/karjeros kelią“. Kalbėdamas apie šiuolaikinę visuomenę ir save, Gintas įvardijo tokį posakį kaip „Jack of all trades and master of none“¹⁰ ir siejo jį su tuo, jog „<..> didžioji dalis dabar mūsų, daug ką žinom ir daug ką mokam.“, tačiau sunku tapti tuo žmogumi, kuris atranda savo kelią ir siekia profesionalumo vienoje srityje.

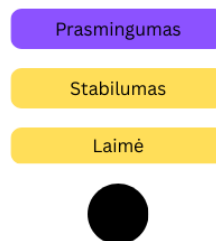

Paveikslėlis Nr. 8: Anos sudarytas žemėlapis

Ana savo sėkmingo žmogaus sampratą apibūdino kaip „Tai gal čia taip, jeigu į kiekvieną žiūrint, tai, nu, įsivaizduojant tą sėkmingą žmogų <..> man kažkaip tai labiau yra apie tą vidinę, vidinę

¹⁰ Lietuviškas atitikmuo „Visų galų meistras“, tačiau ši frazė taip pat siejama su tuo, jog daugybės dalykų mokėjimas neindikuoja to, jog žmogus bent vieną iš jų atlieka profesionaliai.

laimę, pojūtį.“ Skirstydama dalykus į grupes, Ana išskyrė „santykius“ (žalia spalva), „finansus“ (rausva spalva), „dvasiškumą“ (purpurinė spalva) ir „elgesį/moralę“ (geltona spalva). Daugybė Anos išskirtų dalykų sutapo su kitų dalyvių pasisakymais (aspektai susiję su nekilnojamu turtu, kelionėmis, vidine laime, sveikata, artimais žmonėmis, kritiniu mąstymu, prasmingomis veiklomis), įdomu tai, jog ji gana aiškiai išskyrė, jog pagal jos sampratą, sėkmingo žmogaus finansų šaltinis yra jam prasmingos veiklos, kas bene glaudžiausiai tiesiogiai siejasi su šio darbo teorija.

Paveikslėlis Nr. 9: Simono sudarytas žemėlapis

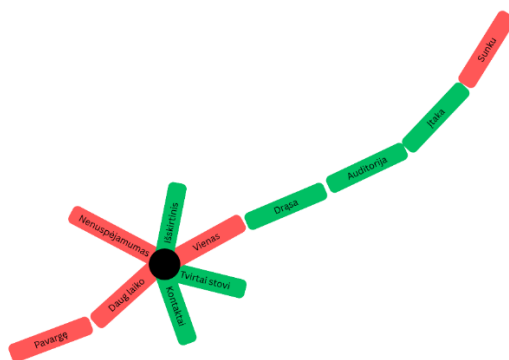
Tyrimo dalyvis Simonas savo sampratos žemėlapyje išskyrė tris dalykus, kuriuos suskirstė pagal tai, kas „daugeliui žmonių yra esmė“ (geltona spalva) ir tai, kas „ateina kai turi kitus du“ (purpurinė spalva). Kalbėdamas apie „prasmingumą“ Simonas mąstė, jog šis dalykas yra reikalingas kiekvienam individui, tačiau asmeniškai jis galvoja, kad „*Bent nuoširdžiai man taip yra, nes aš pirmiausia šitus du noriu bent, kad bent turėt, kad pradėt apie kažkokį prasmingumą svajot.*“ Kalbėdamas apie gyvenimo stabilumą Simonas išskyrė ir „finansinį stabilumą“, kurį siejo su „*galimų situacijų minimizavimu, kur jaustumėsi išmuštas iš vėžių*“. Kalbėdamas apie įtakas jo sėkmingo žmogaus sampratai, Simonas minėjo, jog jam sunku įvardinti, kas formuoja jo požiūrį, nes „*yra sunku šnekėt apie tokius dalykus, nežiūrint į juos per tą kapitalizmo prizmę*“.

Paveikslėlis Nr. 10: Žygio sudarytas žemėlapis

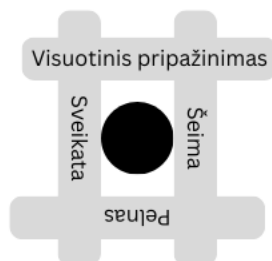
Tyrimo dalyvis Žygis savo žemėlapi sudarė iš 4 dalykų, „artimą aplinką“ įtraukdamas interviu eigoje. Likusius dalykus interviu pradžioje jis suskirstė pagal „priklausymą nuo finansų“ (žalia

spalva“ ir „nepriklausymą nuo finansų“ (geltona spalva). Kaip artimiausią sau dalyką Žygis išskyrė „artimųjų aplinką“ ir „savo išpildančią veiklą“, pastarajai priskirdamas tokią mintį, jog „<..> *jeigu turi tokį ir tu nekenti kiekvieną dieną, negyveni kančios gyvenimo, tai irgi tu manau sėkmingas tada.*“

Paveikslėlis Nr. 11: Monikos sudarytas žemėlapis

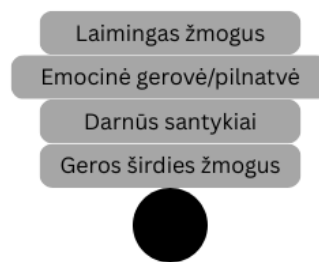
Monikos žemėlapio išskirtinumas tas, jog pas šią tyrimo dalyvę visi parašyti lapeliai išimtinai siejosi su profesiniu gyvenimu. Komentuodama šį aspektą, Monika sakė: „*Jo, aš čia apie profesiją. Jo, tikrai, tikrai. <..> Sėkmingo to įvaizdžio žmogaus vat visuomenėj, kažkaip ta šeima, aš pastebėjau, kad jinai yra kaip ir ištrinta <..>*“. Įdomu ir tai, jog Monikos išrašyti lapeliai kitiems dalyviams labiau siejosi su sėkmingo žmogaus *įvaizdžiu*, o ne su *samprata*. Pati Monika skirstydama lapelius išskyrė juos į dvi grupes: „žodžiai, išimami iš konteksto, kai kalbama apie sėkmingą žmogų“ (rausva spalva) ir „didelį įspūdį paliekantys žodžiai“ (žalia spalva). Dėliodama savo žemėlapį dalyvė arčiau savęs dėjo lapelius, kurie jai asocijavosi su dabartine jos profesine situacija ir patirtu profesiniu lūžiu.

Paveikslėlis Nr. 12: Orijaus sudėliotas žemėlapis

Orijaus sudėliotas žemėlapis – pirmasis grupinės diskusijos dalyvio žemėlapis. Grupinės diskusijos dalyviai savo lapelių į kategorijas neskirstė dėl keleto priežasčių: dalyviai parašė mažą kiekį lapelių, kai kuriems dalyviams užduotys ir klausimai buvo sunkiau suprantami, todėl buvo

atsisakyta dar vienos papildomos užduoties, be to, grupės laikas buvo ribotas. Pasakodamas apie savo žemėlapi, Orijus atkreipė dėmesį, jog surašė dalykus, „*kas man labiausiai jau arba buvo reikalinga, arba yra reikalinga.*“ Paklaustas apie dalykų universalumą, Orijus taip pat komentavo, kad kitiems žmonėms šie dalykai gali neatrodyti svarbūs, nes jie juos jau turi. O materialiniai dalykai dalyviui (kaip ir kitiems grupės informantams) siejosi su antraeile sėkme ir laime: „*Pinigai tai dar ne viskas toli gražu. Ir turėdamas pinigus, irgi turėjau tokią patirtį ir tie pinigai manęs nepadarė laimingo.*“

Paveikslėlis Nr. 13: Gendvilės sudarytas žemėlapis

Gendvilei, kaip ir Orijui, jos parašyti žodžiai siejosi su dalykais, kurių jai trūksta arba trūko anksčiau. Gendvilės išrašyti dalykai išimtinai siejosi su vidiniu būviu: „*<..> reikia stabtelėti ir pažiūrėti, kas išties yra tie vat nematerialiniai ištekliai, o žmogiškieji, kas išties gali užpildyti ir papildyti, o ne taip paviršutiniškai ties pinigais.*“ Kaip ir kitiems grupinės diskusijos dalyviams, Gendvilei materialiniai ištekliai labiau siejosi su praeities nuostatomis, o ne su dabartimi: „*Aš tikrai kai buvau mažesnė, galvojau, kad pinigai ištaisytų visas problemas. <..> Nu, taip tokia trumpa formulė buvo. Bet tai tikrai labai pasikeitė.*“ Komentuodama sėkmingo žmogaus įvaizdžius visuomenėje, dalyvė taip pat pateikė pavyzdžius, kurie siejosi su jos išskirtomis vidinėmis vertybėmis, o ne su išoriniais faktoriais: „*Nelsonas Mandela gal. Aš apie jį norėjau pasakyti, kad man jisai stiprus žmogus su stipriomis idėjom.*“

Apie jo vidų, koks yra žmogus viduje

Paveikslėlis Nr. 14: Ugniaus sudarytas žemėlapis

Tyrimo dalyvio Ugniaus žemėlapis susidarė iš mažiausio lapelių skaičiaus – dalyvis užrašė vieną lapelį apibūdinantį žmogaus vidų. Paklaustas, ką tiksliau turi omenyje, Ugnius komentavo: „*Ramus, linksmas, mylintis, pagarbus*.“ Grupės diskusijoje Ugnius buvo tyliausias dalyvis ir daug apie savo išskirtas savybes nekalbėjo.

Niekada nepasiduok, eik pirmyn

Pasiekė savo gyvenimo tikslą, pasiekė savo svajonių tikslą

Paveikslėlis Nr. 15: Severino sudarytas žemėlapis

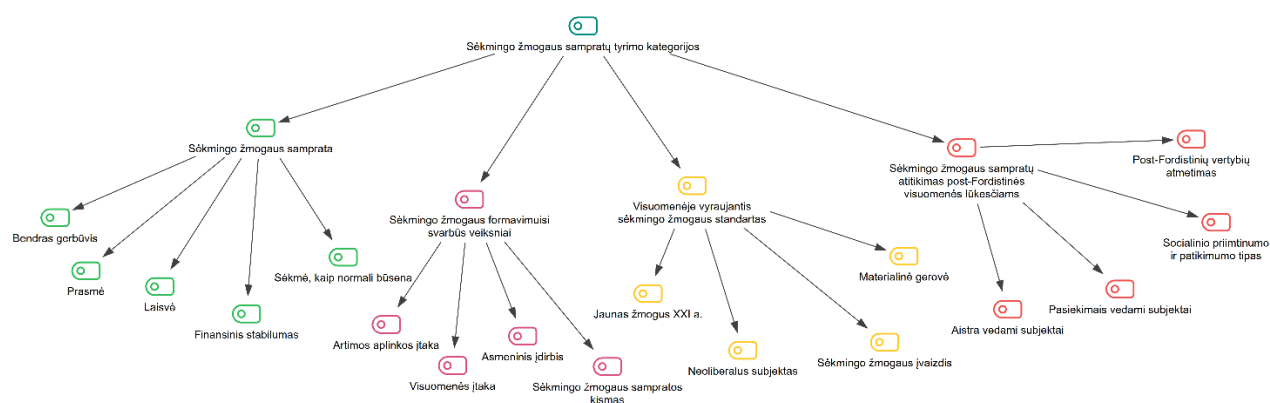
Tyrimo dalyvio Severino išskirti dalykai siejosi su gyvenimo tikslais ir asmeniniu įdirbiu – su šiais parašytais dalykais tapatinosi ir kiti grupės diskusijos dalyviai. Paprašytas pakomentuoti kuo skiriasi gyvenimo ir svajonių tikslai, Severinas minėjo, jog „gyvenimo tikslas“ asocijuojasi su „<..> pavyzdžiui, tikrai prireiks ir kažkur kad ateičiai, kad būtų ir, kad žinotum <..>“, o svajonių tikslas „*Gali neišsipildyt, gali išsipildyt ta svajonė tavo*“. Frazę „Niekada nepasiduok, eik pirmyn“ teigiamai vertino ir pakomentavo visi grupės diskusijos dalyviai. Kalbėdamas apie materialinius dalykus, Severinas, kaip ir kito grupės nariai, jiems nedavė ypatingos svarbos.

Apžvelgus tyrimo dalyvių sudėliotus sėkmingo žmogaus sampratų žemėlapius, galima pastebėti, jog jie yra ganėtinai subjektyvūs, tačiau atsiremia į objektyvias sąlygas, kuriose gyvena jauni žmonės (Hildebrandt-Wypych, 2011, 130). Dalykai, kurie tarp jaunų žmonių, nepaisant jų socioekonominės padėties, siejosi labiausiai gali būti įvardijami kaip laimė, finansinė nepriklausomybė, artima aplinka, sveikata, asmeninis įdirbis bei savybės. Tokie dalykai kaip prasmė bei laisvė labiau atsiskleidė pas jaunuolius, su kuriais buvo vykdomi individualūs interviu. Kalbėdami apie įtakas, kurios padėjo formuoti sėkmingo žmogaus sampratą, didžioji dalis jaunuolių atsirėmė į savo šeimos ar artimos aplinkos augant įtakas, taip pat į tokius dalykus kaip asmeninės patirtys, visuomenės įtaka ir socialinės medijos bei tam tikrų trokštamų dalykų trūkumus. Kaip vėliau bus parodoma analizėje, daugumos informantų sėkmingo žmogaus samprata skyrėsi nuo sėkmingo žmogaus standarto šiuolaikinėje visuomenėje – jaunuoliai įvardijo tokius visuomenės standartus kaip materialinė gerovė, vartotojiškumas, persidirbimas, baimė nespėti, statuso išlaikymas, konkurencija ir pan. Dalis jaunuolių taip pat pastebėjo, jog egzistuoja *pasąmoningas sėkmės diskursas*, kuris, net ir nesivaikant sėkmės standartų arba nemokant jų apsakoti savais žodžiais, vis tiek egzistuoja aplinkoje. Kaip jau matoma iš individualių žemėlapių, materialinė atskirtis tarp socioekonominių grupių sėkmingo žmogaus sampratoje pastebima

neryškiai, tačiau pastebimas skirtumas, kiek ir kaip jaunuoliai įvardija prasmės ir prasmingų veiklų sampratas. Visos šios sąvokos bei gilesnė jų analizė pateikiama kitoje tyrimo dalyje.

Analizuojant interviu ir koduojant informaciją buvo išskirtos 4 pagrindinės kategorijos, pagal kurias galima analizuoti ir aprašyti jaunų žmonių sėkmingo žmogaus sampratą, jų formavimąsi, standartus bei atitikimą post-Fordistinės visuomenės lūkesčiams. Šios kategorijos pateikiamos **Paveikslėlyje Nr. 16**. Analizės kategorijos buvo sudarytos pagal informantų atsakymus remiantis darbo teoriniu pagrindu. Sudarytame kodų medyje atsiskleidžia sudarytos kodų sistemos, pagal kurias pateikiama tolimesnė analizė.

Skirtingo socioekonominio statuso Lietuvos jaunimo sėkmingo žmogaus sampratų tyrimas

Paveikslėlis Nr. 16: Sėkmingo žmogaus sampratų tyrimo kategorijos

3.3.2. Sėkmingo žmogaus samprata

Šio darbo teorinė prieiga rėmėsi post-Fordistinės visuomenės idealais, neoliberalaus subjekto samprata bei kapitalų teorija, siekiant įprasminti socioekonominius skirtumus tarp tiriamųjų dalyvių. Verta pripažinti, jog išsikeltos prielaidos, tokios kaip „sėkmės atradimas per darbą“, „aiškiai pastebimi skirtingų socioekonominių jaunuolių sampratų skirtumai“, „bandymas išpildyti sėkmės standartus“ „materialinių standartų nuvertėjimas“ tyrimo rezultatuose atsiskleidė tik dalinai. Kaip pastebima tolimesnėje tyrimo analizėje, sėkmingo žmogaus sampratą jaunuoliai labiau tapatina su vidinėmis savybėmis bei išgyvenimais bei teigia, jog sėkmė kiekvienam individui yra individuali.

Sėkmingumas yra apie vidinį jausmą¹¹

Beveik visi tyrimo dalyviai paminėjo, jog vienaip ar kitaip, „sėkmė yra labai individuali“ kiekvienam visuomenės nariui:

„<..> aišku, **kiekvienas pasirinks, kas ten jam yra sėkmė** <..>“ (Žygis, 27 metai)

„<..> kiekvienas žmogus **mąsto kitaip ir supranta tą dalyką kitaip** <..>“ (Severinas, 23 metai)

„<..> reikėtų labiau **dalyti visuomenę į tam tikrus segmentus pagal tam tikrus žmones, jų finansinę situaciją, išsilavinimą ir taip toliau, nes tuomet tai yra tiesiog pernelyg skirtingi veiksniai, kad būtų galima viską apipavidalinti į tą patį vieną.**“ (Mingailė, 25 metai)

Ši įžvalga patvirtina ir teoriniame pagrindė išskirtą sunkumą lyginti jaunų žmonių patirtis siejamas su sėkmingumu (Nugin & Onken, 2010). Vis dėlto, net ir pripažįstant sampratų individualumą, tam tikras tendencijas jaunų žmonių atsakymuose išvelgti buvo nesunku. Nors jaunuoliai kalbėjo apie darbą, sėkmės standartus ir „įprastas“ jauno žmogaus kančias (Bourdieu, 1999), didžiąjai daliai jų, nepaisant socioekonominių skirtumų, sėkmingo žmogaus samprata atsikleidė per **bendrą gerbūvį**. Kaip išsireiškė viena tyrimo dalyvių Sigita:

„<..> man yra daugiau apie dvasinius išgyvenimus galbūt ir apie **bendrą gerbūvį**. Tai yra ir santykiai, ir mėgavimas gyvenimu, sveikas kūnas, balansas, vidinė ramybė. Man rodos, kad jie tarpusavy yra susiję.“ (Sigita, 26 metai)

Kalbėdami apie vidinius dalykus, kurie siejosi su sėkme, jaunuoliai išskyrė ir šalia savo figūrėlių dėjo dalykus, kurie jiems siejosi su darniais santykiais, dvasiniais, emociniais išgyvenimais:

„<..> vis tiek tas sėkmingumas kažkaip gal apie tą vis tiek **vidinę laimę kažkokią**.“ (Ana, 25 metai)

„Aš parašiau apie jo vidų, koks žmogus yra viduje, nu ta prasme, kad nu, aš nežiūriu nei į grožį, nei į ten, man svarbu, **koks jis yra žmogus viduje**.“ (Ugnius, 27 metai)

„Tai arčiausiai padėjau darnūs santykiai su artimaisiais. Tai pati iš patirties žinau, kaip svarbu turėti bent vieną žmogų kuris vat yra šalia ir šiaip be, **be žmonių labai tuščia**. Tai toks darnūs santykiai kaip ir pats svarbiausias.“ (Gendvilė, 21 metai)

Prie bendro gerbūvio jaunuoliai kalbėjo apie **šeimos** sampratą plačiąja prasme – žmones, kurie yra šalia ir į kuriuos galima atsiremti sunkiais gyvenimo periodais ar dalintis sėkme:

¹¹ Čia ir toliau poskyrių skyrelių pavadinimams naudojamos tyrimo dalyvių citatos. Ši citata priklauso Sigitai: „Tai man gal daugiau sėkmingumas yra apie vidinį jausmą.“

„Tai čia labiau bendrinis terminas apie šeimą, tai sėkmingas žmogus **turi turēt kažkokią šeimą**. Ar, kaip sakau, ar tai būtų artima draugų grupė, ar antra pusė, ar vaikai, bet kažkas.“ (Ėjus, 28 metai)

„Tai šitas (artimieji, aut. pastaba) absoliučiai irgi **vienas iš svarbiausių** manau sėkmingų žmonių, kurie turėjo aplinkui save **teisingą aplinką**.“ (Žygis, 27 metai)

„**Draugų ratas**, tai labai irgi svarbus, nes tave ir palaiko draugai, ir išklauso, ir tu visą laiką turi į ką kreiptis, ir su kuo pabendrauti, ir **nesijauti vienišas**.“ (Nora, 28 metai)

Tyrimo dalyvis Kajus artimus žmones laikė „kertine žmogiškąja vertybe“, be kurios nėra įsivaizduojamas žmogiškasis gyvenimas:

„Artimieji, tikrai, sakyčiau, kad yra **vienas iš kertinių**, kur, nu, tikrai nerasi nei vieno žmogaus, kuris sakyty, ne, aš nenoriu draugų. Aš noriu, kad būčiau visiškai vienas. Nu ir, jeigu taip sako, tai tikrai **nėra laimingas ir sėkmingas žmogus dažniausiai**.“ (Kajus, 25 metai).

Tuo tarpu Orijus, įvardijo sąvoką „šeima“ kaip dalyką, kuris yra labai svarbus sėkmingam žmogui ir kurio trūkumą jis pats jaučia:

„Tokios, kaip šeimos aš ir neturiu. Bet aš tai gal pavadinčiau tai žmonės, tuos žmones, **kurie palaiko, bendrauja su manim**. <..> Tai tas labai svarbu.“ (Orijus, 27 metai)

Stiprus vidinis išgyvenimas, kurį sėkmingo žmogaus sampratai skyrė jaunuoliai buvo susijęs su **laime**:

„Man sėkmingo žmogaus poveikslas yra **laimingo** žmogaus poveikslas.“ (Nora, 28 metai)

„<..> tai vis dėlto pirmoj vietoj būtų **laimė arba džiaugsmas**, nes tu gali turēt daug pinigų arba milžinišką verslą, bet jeigu tu esi vienas, jeigu tu neturi su kuo džiaugtis arba leisti tų pinigų, arba gauti kažkokią malonumą, arba pasitenkinimą, tai manau, kad, nu, **tu nesi sėkmingas žmogus, tu tiesiog daug uždirbi**.“ (Ėjus, 28 metai)

„Nu tai vis tiek atrodo žmogaus tikslas gyvenime turētų **būt laimingu, bent dalinai**.“ (Simonas, 26 metai)

Šią sąvoką keletas tyrimo dalyvių laikė „antriniu produktu“, kuris žmogaus gyvenime atsiranda įgyvendinus kažkokias kitas veiklas arba užsitikrinus saugumo jausmą:

„Aš sakyčiau, kad laimė yra jau toks dalykas, kuris ateina jau po visų po kelių, tipo, jau žinai, po tų dalykų išpildymo, kad tikrai. Jeigu **ten nesijauti saugiai gyvenime**, kad žinai, gali daryti savo sprendimus, žinai, paprastai, tai aš **nemanau, kad turėsi laiko pagalvoti apie laimę**.“ (Kajus, 25 metai)

„Man gal yra svarbiau būt **patenkintu savim** (negu laimingu, aut. pastaba), kad tipo man nepatinka mano gyvenimas, bet mano vieta jame man patinka.“ (Ignas, 23 metai)

Keli tyrimo dalyviai su bendru gerbūviu siejo ir tokį objektyviai apčiuopiamą dalyką, kaip **sveikata**. Šiai sąvokai dalyviai priskyrė tiek fizinę, tiek psichologinę sveikatą, o jos svarbą grindė skirtingai – vieniems dalyviams sveikata siejosi su tuo, ką jie vertina, nes jos jiems trūksta:

„Sveikata šiaip ir jos palaikymas, tai jeigu gali sau leist palaikyt tą gerą sveikatą ir jautiesi sveikas, tai irgi manau, **didelė sėkmė tau gyvenime tas yra**. <..> Labai man su sveikata susiję dalykai labai yra artimi, nes mane tai labai liečia, tiek šiaip šeimos šeimos rate, tiek mane pačią, tiek psichologinė sveikata yra mano struggle, tiek šiaip sveikata.“ (Nora, 28 metai)

„Dabar man šiaip, sakykim, aš susidėliojau prie patį pirmą, kurį apskritai dėjau, tai yra sveikata. Tai yra **mano svarbiausias gyvenimo, nu, aspektas**, kuo aš dabar šiuo metu rūpinuosi arba mokinuosi, kaip tuo rūpintis.“ (Orijus, 27 metai)

Kiti – sveikatą gretino su vidine savijauta, savo kūno ir proto pažinimu:

„Tai sveikas kūnas elementariai yra sveikata, gebėjimas sveikai maitintis, užsiimti tam tikru sportu, nes iš to dabar ateina ir energija, ir čia irgi **viskas tarsi susiję**, tada atsiranda ir energijos daryt veiklas, ir laisvės daryt veiklas, ir laisvė kūrybai atsiranda.“ (Sigita, 26 metai)

„Tai gal čia iš tikrųjų viskas biškį eina, jaučiu į tą kūniškumo pusę, kur aš vat kaip šokėja, aš jaučiu, kad aš **turiu santykį su kūnu**, tai va čia galima būtų pridėti.“ (Ana, 25 metai)

Savo viduje jautiesi, kad ką tu veiki, tau tai yra prasminga¹²

Prasmė ar su ja susijusios sampratos atsiskleidė daugelyje individualių interviu, kurie buvo atlikti tyrimo metu. Verta pastebėti, jog grupės diskusijoje, ši sąvoka nebuvo gausiai minima, tačiau kaip vėliau bus atskleidžiama analizėje, prasmingumas vienokia ar kitokia forma atsiskleidė tyrimo dalyvių pasisakymuose.

Tyrimo dalyvių interviu, **prasmės** samprata gausiausiai atsiskleidė per darbus bei veiklas, kurias jauni žmonės laikė prasmingais sau patiems. Sigita, kuri prasmę veiklose laikė sau artimiausiu sėkmės apibrėžimu, mąstė taip:

„Tai man atrodo, kad sėkmingas žmogus yra tas, kuris **dirba arba veikia dalykus, kurie yra prasmingi jam** <..> Tai prasmė veiklose būtų būtent susiję su darbine veikla ir ta veikla, kurią

¹² Kajus: „Kur tu savo viduje jautiesi, kad ką tu veiki, tau tai yra prasminga.“

veikiu gyvenime, kad jos būtų kupinos prasmės, nes man rodos, iš to irgi atsiranda dalis mėgavimosi gyvenimu ir kai jauti prasmę, net ir nuovargį patiriant, yra įmanoma jį išgyvent. <..> Šiaip gal net pagalvojau, kad prasmė lygu sėkmė.“ (Sigita, 26 metai)

Tyrimo dalyviai, kurie tyrimo metu jautė dirbantys arba tikėjosi kažkada dirbti jiems prasmingus darbus, prasmę gretino su **pasirinktu arba ieškomu karjeros keliu, savirealizacija**:

„Taip pat gali būti, kad, pavyzdžiui, gali įprasminti gyvenimą per karjeros kažkokius pasiekimus.“ (Kajus, 25 metai)

„Tai čia bet kokia veikla, kur žmogus realizuoja save. Tai basically, tai manau, įeina bet kas, ko tau nereikia daryt, kad tu tiesiog išgyventum, išliktum gyvas.“ (Ignas, 23 metai)

„Prasmingumas, tai tikriausiai dirbt, vis tiek vėl į darbą atsiremia. Nebūtinai į darbą, bet, nu, vis tiek darbe daugiausiai savo laiko praleidi, tai dirbt tokį darbą, kuris atneša kažkokią naudą pasauliui, bent man taip atrodo. Tai dar neteko man tokio dirbt nuoširdžiai.“ (Simonas, 26 metai)

Save išpildančios veiklos taip pat buvo svarbus sėkmingumo faktorius tyrimo dalyviams – veiklos, kurios nebūtinai siejosi su darbu, tačiau atnešė prasmės jausmo į dalyvių gyvenimus. Kaip išsireiškė Žygis:

„<..> negyveni kančios gyvenimo, tai irgi tu manau sėkmingas tada. Gali būt, kad tavo, nežinau, darbas leidžia turėt hobį, kuris tave išpildo. Tai it's okay, darbo nekenti, hobį mėgsti, išsibalansuoja.“ (Žygis, 27 metai)

Tyrimo dalyvė Ana prasmės ieškojo ne tik karjeroje, tačiau ir savo kasdienybėje:

„<..> atrodo, kad visai tai ateina iš to vidinio tokio nerimastingumo kažkokio, kur vat ir trūksta galbūt tos kažkokios prasmės kažkur gyvenime <..> Manau, kad tai susiję su ta prasme. Kiek tavo kasdienybė yra kažkiek tau pačiam prasminga ir įdomi tiesiog.“ (Ana, 25 metai)

Daliai tyrimo dalyvių prasmingos karjeros samprata kirtosi su **finansų klausimu**. Dalyviai atkreipė dėmesį, jog ne visada yra lengva atrasti karjeros kelią, kuris leistų išgyventi:

„Aišku, ir prasmė netgi veiklos ir veikia, nes tu ne visą laiką gali daryt tai, kas tau atneštų prasmę, bet čia su finansais susiję. <..> Nes yra vieni dalykai, kuriuos norėčiau daryti ir kiti dalykai, kurie neša pinigų. Ir gyvent iš kažko reikia, nuomą sumokėti iš kažko reikia.“ (Sigita, 26 metai).

„Tai atrodo, negali būti kažkokio labai didelio kūrybinio ar šiaip kažkokio emocinio gerbūvio kol nėra kažkokio pamatinio saugumo.“ (Gintas, 27 metai)

„<..> aš suprantu, kad ne visiems taip išeina kažkaip gyvenime, kad susidėliotų taip, kad tai ką tu dirbi, kad tau tai kuria kažkokią prasmę irgi. Grynai dėl to, kad tai tiesiog tikrai ne visiems žmonėms pasitaiko.“ (Ana, 25 metai)

Grupės diskusijos dalyvių atsakymai, kaip minėta prieš tai, tiesiogiai nesisiejo su prasme ar veiklų prasmingumu, tačiau analizės metu pastebėta, jog gyvenimo įprasminimo siekį jaunuoliai matė per vidinius išgyvenimus ir artimą aplinką, per tikslo siekimą:

„Nu, šiuo metu man tai bent jau nu, **sveikata** pirmoj eilėj taip ir lieka, be abejo. **Šeima**. Tie žmonės brangūs vadinami. <..> **Sveikata ir tie žmonės va tas vat pagrindiniai dalykai**. Esi sveikas, gali dirbti ir žmonės, su kuriais gali leisti laiką, šnekėtis, kalbėti, būti, jaustis laimingas. Va tiek. O jau ten, kaip nors. (juokiasi) Esi sveikas, gali dirbti. Susitikti su žmonėm bendrauti. **Viskas nu, ko daugiau bereikia iki tos laimės.**“ (Orius, 27 metai)

„<..> niekada nepasiduok, eik pirmyn. Kad žinotum, kad pavyzdžiui, neklausytum kito nuomonės, kad nori tą visą dalyką užbaigt pats. <..> **Sėkmingas žmogus žiūrint, kaip tu sieksi savo tikslo.**“ (Severinas, 23 metai)

Laisvė daryt tai, kas norisi ir klausyti savo vidaus¹³

Laisvė – plačiai atsiskleidęs dalykas jaunų žmonių pasisakymuose iš įvairių pusių. Kalbėdami apie laisvės poreikį bei pojūtį, jauni žmonės įtraukė ir tokius dalykus kaip „finansinė laisvė“, „žinojimas, ko nori“, „apgaulinga laisvė“, „laisvė tapti bet kuo“, „išorinės aplinkybės“, „atsakinga laisvė“ ir pan. Laisvės sąvoka informantų atsakymuose atsiskleidė bene spalvingiausiai, kadangi apėmė daugybę teigiamų ir neigiamų sampratų – dalis informantų pasisakymų atsirėmė į teorinį pagrindą apie begalinę pasirinkimų laisvę ir su tuo atkeliaujančią asmeninę atsakomybę.

Bene plačiausias laisvės išsireiškimas tyrimo dalyvių pasisakymuose buvo **laisvė pasirinkti** – dalykus, kuriuos nori ir kuriuos gera daryti, būti nepriklausomam nuo išorinių aplinkybių, kurios ribotų pasirinkimo galimybes. Tyrimo dalyvis Žygis interviu metu užsiminė, jog „vien žinojimas, kad turi laisvę jau kažkiek padeda.“ Tyrimo dalyvė Sigita, pasirinkimo laisvę apibūdino kaip **galimybę daryti tai, kas norisi**:

„Tarkim, jeigu šiandien atsibudau ir aš jaučiu, kad aš noriu šiandien piešt, ar ten išvažiuot į kitą miestą, kad galiu sau leist. Noriu tyrinėti, galiu sau leist, noriu kurt, galiu sau leist. **Tai yra laisvė daryt tai, kas norisi ir klausyt savo vidaus.** <..> tai čia tokia ir mentalinė laisvė, man atrodo yra sėkmingas žmogus, jeigu gali gyvent taip, **kad yra laisvas veikt tai, kas norisi**“ (Sigita, 26 metai)

Norai sėkmingo žmogaus paveikslas asociavosi su **galimybe nebūti suvaržytai**:

¹³ Sigita: „Tai yra laisvė daryt tai, kas norisi ir klausyt savo vidaus.“

„Man svarbu yra turėti laisvės ir manau, sėkmingas žmogus mano akyse yra toks, **kuris nesijaučia suvaržytas**. Jeigu tave varžo finansai, varžo gyvenamoji, nežinau, padėtis, vaikai, kurių tu nenorėjai, pavyzdžiui. Nes būna tokių situacijų, tai aš nematau to kaip sėkmės.“ (Nora, 28 metai)

Panašiai mąstė ir Kajus, laisvę įžvelgdamas per **nepriklausomybės** prizmę:

„Nepriklausomybė užrašiau, kai **nesi pririštas prie išorinių** gal tų vat įvairių dalykų, kurie galėtų paveikti tavo sprendimus. <..> Vienas iš jų būtų, kad ir tie patys pinigai, manyčiau, kad yra vienas iš tokių išorinių faktorių, kuris diktuoja labai nemažai sprendimų.“ (Kajus, 25 metai)

Tiesa, tyrimo dalyvių atsakymuose laisvė atnešė ir neigiamų asociacijų, susijusių su **chaoso** gyvenime pojūčiu, **negebėjimu pasirinkti** to, ko iš tiesų nori ar **nesugebėjimu suprasti**, ko iš tiesų nori. Teoriniame pagrinde įvardinta „laisvė tapti bet kuo“ glaudžiai siejosi su „neišbaigtumo stadija“, pasižyminčia neišsamią galimybių gausa bei nerimu nespėti išgyventi norimų pasirinkimų (Bauman, 2000, 62-63). Keli tyrimo dalyviai, minėję, jog intensyviai ieško savo gyvenimo kelio, atkreipė dėmesį į šiuos iššūkius:

„<..> kad ta laisvė daryt, ką nori gal dėl to, kad **man dažnai būna sunku suprast, ko aš noriu**, kai tą laisvę turiu ir atsiranda tada tas toks, kur gal aš nedarau pakankamai, gal neprasminga, ką aš čia darau, kas būtų prasminga ką daryčiau <..> jinai duotų **daugiau chaoso negu sėkmės pojūčio**. <..> Pavyzdžiui, aš turiu problemą pati **suprast, ko noriu**. Dažnai gyvenime lėčiau ir dariau labai, labai daug dalykų ir visą laiką pervargdavau, perdegdavau ir dabar dažnai, pavyzdžiui, kai turiu laisvo laiko, sėdžiu ir galvoju, o ką aš noriu veikt? Ir aš nieko nenoriu. <..> <..> Tai jo, dėl to ir sakau, kad va, dėl to kėliau žinojimą ir supratimo, ko noriu virš laisvės, **nes sunku yra laisvę išnaudot, kai nežinai, ko nori**.“ (Sigita, 26 metai).

„Tai dėl to atrodo, kad jo, aš, ta prasme, galiu, aš ir tą, aš baigiau ir X dizainą, va, pasibaigiau, kaip profkę, tiesiog Adobe visą tą paketą. Tai aš atrodo, taip jaučiuosi, kad aš, aš vat tas vat yra angliškai vis tas irgi posakis, kad **Jack of all trades and master of none**. Tipo, viską kažkiek moku. <..> Nu, ta prasme, visi tokie, **visi mes tokie specialistai dabar**, bet tokie artisan, tas vat žodis, jisai atrodo labai pranykęs, atrodo, nu, man dabar daug žaviau matyti žmogų, kuris nieko, šiaip, nežino apie pasaulį, bet vat, vienoj srity, jisai viską žino. Tai vat, aš atrodo, norėčiau labiau siekti to. Nes dabar, kol kas, atrodo, kad aš **all over the place**. Ir dėl to nežinau, **kas mane iš tikrųjų domina**.“ (Gintas, 27 metai)

„Aš šitą vat pasirėmiau iš to, kad žmonės žiauriai gali skirtis ir tu negali pasirinkti, kas tau patinka gyvenime padaryti, nes, jeigu galėtum pasirinkti, nu, **tai kodėl nepasirinkti viską?** <..> Man pačiam kaip žmogui nesu pilnai sudėliojęs, tiksliai ko noriu iš gyvenimo.“ (Kajus, 25 metai)

Iš šių tyrimo dalyvių pasisakymų galima matyti, jog šiuolaikinio pasaulio galimybių srautas ir „laisvė tapti bet kuo“ jaunam žmogui, dar ieškančiam savo gyvenimo kelio, atneša ne tik galimybes,

tačiau ir atsakomybę pasirinkti teisingai. Su šiuo aspektu siejasi ir kita įžvalga, kurią pastebėjo jaunuoliai – **finansinė laisvė**, kurios pagrindu galima statyti ir **pasirinkimo laisvę**. Nors apie materialinius išteklius daugelis jaunų žmonių atsiliepė ganėtinai neigiamai, didžioji dalis vis dėlto pripažino, jog be finansinio pagrindo yra labai sunku siekti laisvės to, ką iš tiesų nori daryti:

*„Tai sėkmingas žmogus, jeigu jis neturi trūkumų, tai jis yra **nepriklausomas nuo tų išorinių dalykų** ir gali daryt, ką nori gyvenime.“* (Kajus, 25 metai)

*„Tada yra saugūs finansai. Tai, kad **finansų turėtų tiek, kad galėtų su ta laisvė susiet**, kad jeigu aš šiandien atsikeliu ir aš noriu skrist į Kanarus, tai skrendu į Kanarus, nes ten yra kažkoks, tarkim, įdomus projektas.“* (Sigita, 26 metai)

*„Nes jie gana svarbūs tokie (finansai, aut. pastaba), kad **be to negali turėt laisvės dažniausiai**, nebent esi išlaikomas kažkieno. Tai tuo atveju, tada tau tas nereikalingas, bet kai nėra kam išlaikyt, tai tada natūraliai tai yra kažkoks pagrindas, nuo kurio tu gali toliau atsispirti ir kitus dalykus turėt.“* (Žygis, 27 metai)

Galimybių gausa, kuri atsispindi šiuolaikinėje visuomenėje, jaunų žmonių akimis, vis dėlto yra įsprausta į tokius materialius dalykus, kaip finansai, kurių dėka atsiranda **galimybė turėti tą laisvę**. Tačiau, kaip pastebėjo tyrimo dalyviai, finansinė laisvė nebūtinai dera su laisve pasirinkti, kadangi, kaip išsireiškė tyrimo dalyvė Sigita, *„yra vieni dalykai, kuriuos norėčiau daryti ir kiti dalykai, kurie neša pinigų.“*

Iškart pagalvojau apie pinigus, bet suabejojau¹⁴

Materialiniai dalykai siejami su sėkmingo žmogaus samprata tarp jaunų žmonių pasiskirstė netolygiai. Vienaip ar kitaip į savo sėkmingo žmogaus sampratą finansus įtraukė devyni jaunuoliai – dažniausiai skambėjusios sampratos, susijusios su materialumu buvo „finansinė nepriklausomybė“, „stabilumas“, „nuosavas būstas“, „pelnas“. Kai kurie jaunuoliai labai drąsiai atmetė finansinę situaciją kaip neapibrėžiančią sėkmingo žmogaus sampratos, tačiau beveik visi jauni žmonės minėjo, jog „gera finansinė situacija“ yra sėkmingo žmogaus **standartas** visuomenėje.

Sąvoka **pinigai** buvo dažnas atsakas į klausimą *„Ar buvo tokių dalykų, apie kuriuos pagalvojai, tačiau neįrašėi?“*:

¹⁴ Gendvilė: „Man, kaip ir Oriui, iškart pagalvojau apie pinigus, bet suabejojau.“

„*Aa, pinigai (juokiasi). Bet vėlgi čia jeigu rašyčiau, kad sėkmingas ir finansiškai sėkmingas žmogus yra tiktais nuo pinigų, nu tai vėl mano nuomone, absurdiškas paradoksas, nes tu jeigu, jeigu visa tavo sėkmė finansinė yra tiktais pinigai, **nu tai tu esi tiesiog daiktas.***“ (Ejus, 28 metai)

„*Šiaip man pirmas atmečiau, kur toks labai natūraliai iš pykčio, čia atėjo į galvą kur tipo material positions bet niekada, man labai man kaip tik atrodo žiauriai nesėkmingas žmogus, kuris nusiperka ten kokį laikrodį, <..> tipo prabangų laikrodį, prabangią mašiną, nes tada atrodo like jis turi nepilnavertiškumo kompleksą ir bando kompensuoti už jį tipo **gerai aš nematau vertės savyje, tai, kad mano vertę turi parodyti šitie daiktai.***“ (Ignas, 23 metai)

„*Pirmas dalykas, ką aš šoviau tiesiog, tai pinigai buvo. <..> bet biškį įlindau, nu, į tokį giliau kur, o kas siejasi su tais pinigais? **Pinigai tai dar ne viskas toli gražu.***“ (Orijus, 27 metai)

„*Man, kaip ir Oriju, **iškart pagalvojau apie pinigus, bet suabejojau.***“ (Gendvilė, 21 metai)

Šių tyrimo dalyvių atsakymas glaudžiai siejasi su teorinėje dalyje pastebėtu sėkmės sampratos kismu, kuriame materialinius atributus keičia individualios perspektyvos. Vis dėlto, kiti tyrimo dalyviai pripažino, kad **finansinis stabilumas** yra svarbus aspektas, norint pasiekti kitus su sėkmingo žmogaus samprata išsikeltus dalykus:

„*Finansinis stabilumas, turbūt į aną biškį įsiliejo, bet vis tiek, kad šiais laikais būtum sėkmingas, tai vis tiek kažkiek tu turbūt tikriausiai. Tai nereikia, kad tu esi turtingas, ar turi, nežinau, neribotą kiekį ten tau visiškai nesvarbu, bet tiesiog tu esi tvarkingam biudžetui, tu esi stabilus ir **tau nereikia apie tai galvoti kiekvieną dieną.***“ (Žygis, 27 metai)

„*Bet tokie, ta prasme, grynai iš finansų pusės, tai šitie du labiausiai matomi (savas būstas ir kelionės, aut. pastaba), labiau dažniausiai sutinkami, labiausiai režiantys akį gal, labiausiai tokie apie tai, apie ką aš pamąstau. Tai tokia, viskas eina labiau, jaučiu, kad **per poreikį tą piramidę.***“ (Gintas, 27 metai)

„*Gera, stabilumas. Mano atveju, tai labai paprastas dalykas, tai yra tiesiog turėti pakankamai pinigų, kad **nereikėtų jaudintis**, ar nuomą ir mokesčius susimokėsiu.*“ (Simonas, 26 metai)

Labiausiai finansinę nepriklausomybę su sėkmingo žmogaus samprata siejo Mingailė. Pasakodama apie savo supratimą apie sėkmę ir finansus, Mingailė minėjo, jog tokie dalykai, kaip „sėkminga jos pačios šeimos situacija“ bei „gyvenimo būdas, prie kurio ji įprato“ skatino ją siekti tokios finansinės nepriklausomybės, kuri jai pačiai būtų patogi. Kalbėdama apie finansinio stabilumo poreikį, ji įvardijo ir visuomenės standartą:

„*Tai manau, kad čia gal toksai iš tikrųjų šiek tiek **kraštutinis mūsų visuomenėje**, kad atrodo, kad labai sėkminga yra neturėti jokių prisirišimų prie bankų ir finansinių institucijų. Tai vat ta finansinė nepriklausomybė tikrai, skamba kaip, na, didelė sėkmė gyvenime, kad, na, tą galim sau*

leisti. <..> Man yra **svarbu nesijaudinti dėl finansų**, aš noriu, kad galėčiau atsikelti ir neturėt nerimo ar turėsiu darbą rytoj, ar ne, žinot, kad, jeigu neturėsiu, tai vis tiek rasčiau, kad, jeigu man ar mano šeimai kas nors nutiks, tai mes visada galim sau leist nelaukti eilių viešose gydymo įstaigose.“ (Mingailė, 25 metai)

Keli tyrimo dalyviai užsiminė apie **savą būstą arba nekilnojamą turtą** bei **keliones** dėliodami savo sėkmingo žmogaus sampratą. Kaip išsireiškė tyrimo dalyvis Gintas, jam šie finansiniai dalykai siejosi su jo šeimos situacija:

„Abu atrodo (savas būstas ir kelionės, aut. pastaba) labai remiasi į finansinę tą būseną žmogaus, nu, būklę tą, tai aš manau, kad man viskas iš to ir kyla, kad aš **tiesiog tų finansų daug nematęs, neturėjęs** ir dėl to šitie du dalykai man tokie atrodo labiausiai išlaisvinantis tave nuo kažkokių tam tikrų nuomos gniaužtų ir jo, suteikiantys kažkokios laimės possibly.“ (Gintas, 27 metai)

Mingailei ir Anai, kurios atkeliavo iš labiau „privilegiuotos“ aplinkos finansine prasme, **kelionės** sėkmingo žmogaus sampratų sąrašė atsirado dėl skirtingų dalykų:

„Kelionės šiek tiek arčiau tiesiog dėl **mano pačios preferencijos**, kad aš labai noriu keliauti ir tai yra man labai labai svarbus gyvenimo aspektas ir kad tai man pačiai reiškia tokią mano sėkmę, kad galiu už savo pinigus kažkur nukeliaut.“ (Mingailė, 25 metai)

„Ta prasme, gali leisti, čia galima būtų, aišku, pridėti ir; nu jo, žodžiu, kad tu gali vat leist sau kažkur nukeliaut, paatostogauti, kad pasidaryt sau šiek tiek tą tokį irgi **poilsį nuo visų tų darbų**.“ (Ana, 25 metai)

Tyrimo dalyvis Ignas samprotavo, jog Vilniuje gyvenantis jaunimas yra labiau **privilegiuotas** savo sėkmę prilyginti vidiniams dalykams, kai tuo tarpu jaunimas iš mažesnių miestų būtų labiau linkęs sėkmę vertinti per materialinius pasiekimus:

„Ir tada jie („marozai“ iš mažo miesto, aut. pastaba) sutiks žmogų, kuris užaugo kitam socialiniam burbulė, tarkim, mes turėsim kažką iš Vilniaus. Nu, tipo, žmogus, kuris užaugo Vilniaus senamiesty, jis greičiau paspirtuką elektroninį nusipirks, jis mašinos neturės ir tikrai neturės merginos (dėl statuso, aut. pastaba), jam pinigai nėra tas dalykas, kuris pirminis, kuris suteikia žmogui statusą, **nes tai nebuvo pagrindinis struggle jo aplinkoj, ir jis dėl to laimę su kitkuo sieja**.“ (Ignas, 23 metai)

Privilegijos sampratą minėjo ir Gintas:

„Na, aišku, nu, ta prasme, tiesiog jo, gal tie, **kas labiau iš privilegiuotų šeimų mene padaro daugiau**. Tiesiog, taip yra. Nes tu gali daugiau sau leisti ir galbūt ten tavo tėvai vienas kitas gali ir pafinansuoti tavo kokį nors kūrybinį projektą, jeigu tu kažką nori kurt. Man taip negalėjo niekas padaryt ir dėl to pats ir net nesikreipiau niekad, tai ir lig šiol taip yra.“ (Gintas, 27 metai)

Tačiau jaunimas, dalyvavęs grupės diskusijoje, materialinių dalykų prie savo sėkmingo žmogaus sampratos nepriskyrė. Orijus užsiminė apie finansinį stabilumą ir pelną, tačiau pinigų kaip daikto nelaikė sėkmingo žmogaus pagrindu. Taip pat atsiliepė ir kiti grupės dalyviai. Sėkmė jiems veikiau siejosi su vidiniu gerbūviu. Tačiau, kaip aprašoma kitoje analizės dalyje, šie jaunuoliai atkreipia dėmesį į galimus savo sampratų skirtumus nuo kitų jaunų žmonių.

Abejoju ar didžiai daugumai tai atitiktų sėkmingą žmogų¹⁵

Šis nedidelis skyrelis yra skirtas trumpai apžvelgti skirtumus tarp jaunų žmonių iš skirtingų socioekonominių sąlygų pastebėtus atliekant jų sėkmingo žmogaus sampratų analizę. Nors didelių skirtumų, kuriuos būtų galima susieti su socioekonominėmis padėtimi nepastebėta – didelė dalis jaunų žmonių savo sėkmingo žmogaus sampratą brėžė per vidinius dalykus ir tiesiogiai nesiejo jų su materialiniais dalykais ar karjera – galima aptarti pačių dalyvių išsakytas mintis, susijusias su jų padėtimi.

Nors buvo stengtasi rinkti kuo įvairesnėmis sąlygomis gyvenančius jaunos žmones, didžioji dauguma individualių interviu buvo padaryta su jaunuoliais, kurie, nors ir ne visi gyveno geromis finansinėmis sąlygomis, tačiau interviu metu atkreipė dėmesį, jog turi finansinį arba emocinį artimos aplinkos užnugarį, kuris, jų nuomone, *formavo ir veikė* jų atsakymus apie sėkmingo žmogaus sampratą (detaliau 3.3.3. poskyryje). Grupės diskusijos dalyvių atsakymai šiuo atveju šiek tiek išsiskyrė iš kitų dalyvių atsakymų. Kadangi dalyviai gana mažai atsiliepė apie savo artimą aplinką šiuo metu ar vaikystėje, nėra daromos prielaidos, jog šios aplinkos jaunuoliai neturi, tačiau jos įtraukti į analizę taip pat nepavyksta. Dviejų grupės diskusijos dalyvių išsakytos mintys apie jų sudarytų sampratų universalumą analizės metu pasirodė vertos dėmesio:

„Nu, kam tas visuotinis pripažinimas, jeigu turi palaikančią šeimą. Arba, kam tas visuotinis pripažinimas, jeigu tu taip ar taip pasieki. Nu, mano nebuvo niekada siekiamybė siekti, nu, ten to kažkokio. Norėjosi pripažinimo, bet mokintis aš tingėjau ir ir dar po šiai dienai tingiu.“ (Orijus, 27 metai)

„Aš tai gal suabejočiau, ypatingai tais aspektais, jeigu tu jau, pavyzdžiui, nuo pat vaikystės ir per savo paauglystę turėjai, pavyzdžiui, šiuos dalykus, kaip emocinę gerovę, pilnatvę, darnūs santykiai, palaikanti šeima, tai tu gal net nepastebėtum, kad tau to trūksta ir tu net neapibrėžtum to, kaip sėkmės, nes tu jau su tuo augai ir turbūt net nepastebi, kad tai turėjai. Tai abejoju, ar didžiai daugumai tai atitiktų sėkmingą žmogų.“ (Gendvilė, 21 metai)

¹⁵ Gendvilė: „Tai abejoju, ar didžiai daugumai tai atitiktų sėkmingą žmogų.“

„Nu, man, pavyzdžiui, rezonavo su Gendvilė šitas toksai palyginimas, tai man surezonavo, nu, kur atrodo, kad kitas, nu, visą gyvenimą nuo vaikystės gavęs jisai gali to ir nesureikšminti, **jam tai normali būseną** ir nu, ta prasme, tai ką tu čia parinies, tai gi viskas gerai, gyvenimas, va, good. **Nu ir jam tai normali būseną.** Pavyzdžiui, ir aš to nepatyręs, nu, man tas labai krenta į akis. Ta prasme, vat atrodo, va čia sėkmingas žmogus.“ (Orijus, 27 metai)

Kaip matoma iš pavyzdžių, jaunimui iš grupės diskusijos atrodė, jog žmonėms, kurie šiuos dalykus turi arba turėjo vaikystėje, jų įvardinti dalykai nesisies su sėkme. Nepaisant to, jog tokius dalykus, kaip „šeima“, „sveikata“, „darnūs santykiai“, „laimingas žmogus“ rašė ir jaunuoliai atlikę individualius interviu, savo pasirinktus sėkmingo žmogaus sampratos apibrėžimus Gendvilė ir Orijus kildino iš dalykų, kurie jiems svarbūs, nes jie *jautė arba jaučia jų trūkumą*. Individualių interviu metu jauni žmonės taip pat kalbėjo apie sąlygas, kurios lėmė jų pasirinkimus, ką įrašyti prie sėkmingo žmogaus – Ginto, Ėjaus, Žygio istorijos rėmėsi į šeimos pagrindą ir iš to kildinamus išorinius apribojimus. Nepaisant to, individualių interviu metu jaunuoliai labiau akcentavo tokius dalykus, kaip „laisvė“, „prasmė“, „prasmingas darbas, veiklos“. Grupės diskusijosioje dalyvavę jaunuoliai apie šiuos dalykus kalbėjo mažiau, labiau akcentuodami savo patirtis ir vidinius išgyvenimus, kaip sėkmingo žmogaus pagrindą.

Orijus, kaip vieną iš svarbių „sėkmingo žmogaus“ aspektų taip pat įvardijo **visuotinį pripažinimą**:

„Ir dar parašiau visuotinis pripažinimas. Tai irgi labai svarbu, kad negaliu, negaliu net šito dabar pagrįsti. Vat, ko gero, man trūksta to tokio, kad vat, kur, kad ir kur nueini, kad ir tu neturi kažkokio išsilavinimo, bet tu gali, žinai, kad tu gali dirbti tą, kitą darbą, **bet nu vat nu niekas nežiūri, jiems reikia to popieriuko, to tavo išsilavinimo, kad gal čia su tuo susiję.**“ (Orijus, 27 metai)

Vis dėlto, šios grupės jaunuoliai, lyginant su kitais dalyviais, mažai reikšmės teikė išorinėms aplinkybėms. Pasak šios grupės, **tu turi vadžias savo sėkmei**:

„O manau didesnė dalis mano užrašytų dalykų yra vidinis įdirbis labiau negu ne. Tai kažkiek tai priklauso nuo kitų, bet tuo pačiu metu tu turi pasirinkimą, kaip reaguoti ir elgtis su kitais. Tai čia labai toks pagrinde **tu turi vadžias rankose**, taip aš labai sutrumpinu.“ (Gendvilė, 21 metai)

„Nu, tai gi, vis tiek **aš renkuosi kažką daryti ir kažko nedaryti.** Kai kur stabdo baimė judėti toliau, kai kur, sakykim, tas mano žmogiškasis ego. <..> Arba ten, kur aš leidžiu sau pabandyti judėti į priekį ir aš gaunu rezultatą teigiamą. <..> Nu ir va tada aš matau tą rezultatą, kad nu, ok, viskas gerai. Galima gyvent.“ (Orijus, 27 metai)

Apibendrinant poskyrį apie sėkmingo žmogaus sampratą, galima pastebėti, jog nors ir individualios, tyrimo dalyvių įvardintos sampratos nemaža dalimi aspektų siejosi tarpusavyje. Pagrindiniai aspektai, atsiskleidę tyrimo dalyvių sudėliotuose žemėlapiuose buvo susiję su vidiniais dalykais – bendru gerbūviu, vidinėmis savybėmis, asmeniniu įdirbiu, prasme veiklose bei laisve. Verta pastebėti, jog skirtingoms jaunuolių grupėms, šie dalykai atsiskleidė skirtingai – jeigu jaunuoliai, gyvenantys labiau pasiturinčiomis sąlygomis arba turintys artimos aplinkos finansinį ar emocinį užnugarį labiau vertino tokius dalykus kaip „prasmė veiklose“ ar „laisvė pasirinkti“, šie dalykai neatsiskleidė pokalbyje su jaunuoliais, kurie gyvena mažiau pasiturinčiomis sąlygomis. Pastariesiems jaunuoliams sėkmingo žmogaus samprata išimtinai siejosi su vidiniais dalykais, kurių trūkumą jaunuoliai jautė arba jaučia esamuoju laikotarpiu. Taip pat, verta paminėti, jog sėkmingo žmogaus samprata didžiajai daugumai jaunų žmonių siejosi su asmeninėmis jų patirtimis, o post-Fordistinės vertybės labiau atsiskleidė jaunuoliams kalbant apie visuomenės kuriamą sėkmingo žmogaus standartą.

3.3.3. Sėkmingo žmogaus sampratos formavimuisi svarbūs veiksniai

Vienas iš šio darbo iškeltų uždavinių buvo išsiaiškinti, kas ir kaip, pačių jaunų žmonių požiūriu, formuoja jų sėkmingo žmogaus sampratas, kokie aplinkos veiksniai bei veikėjai tai lemia. Kalbėdami apie įtakas savo sėkmingam žmogui jaunuoliai bendrai išskyrė keletą veiksnių: „artimos aplinkos/šeimoms įtaką“, „išorinę įtaką“, „socialinius rėmus“, „asmenines gyvenimiškas patirtis“. Taip pat su jaunais žmonėmis buvo kalbama apie jų sampratą *kismą* gyvenimo eigoje. Šie veiksniai, drauge su skirtumais tarp jaunų žmonių atsakymų, bus apžvelgiami atskirai.

Manau daug kas labai prasideda nuo tėvų¹⁶

Remiantis Bourdieu, klasinė reprodukcija vyksta per kultūrinį kapitalą, kuris pirmiausia yra perduodamas per šeimą ir išsilavinimą (Bourdieu, 1986). Jaunuoliams kalbant apie įtakas, kurios pirmiausia lėmė jų sėkmingo žmogaus sampratą, didžioji dauguma jų minėjo artimą aplinką, kaip vieną pagrindinių „auklėjimo“ pasėkmių:

*„Tai ugdymas, vertybės, aplinka, kurioj augai, su kuo augai visiškai gali nu, nustatyt, tai, kaip tu galvosi apie sėkmingą finansiškai žmogų šiuo atveju. <..> Labai daug turėjo, nes mano šeima negyvena gerai. <..> bet laikui bėgant, nu, vis tiek tu kažkaip **įpranti gyvent su tuo, ką turi**. O jeigu*

¹⁶ Nora: „Tai manau daug kas labai prasideda nuo tėvų, kaip tu augai, kaip su tavim elgėsi, mama, tėtis.“

nori daugiau, tada išmoksti gauti tą daugiau, arba truputį kažkur nuimdamas, arba truputį kažkur daugiau padirbėdamas. Tai **labai daug įtakos darė** taip kaip aš buvau auginamas į mano požiūrį dabartinį apie finansus.“ (Ėjus, 28 metai)

„<..> sėkmė prasideda nuo, kaip tu augai <..> Tai manau **daug kas labai prasideda nuo tėvų**, kaip tu augai, kaip su tavim elgėsi mama, tėtis.“ (Nora, 28 metai)

Tai, kaip jauni žmonės šiandien suvokia sėkmingą žmogų atsirėmė į skirtingas šeimos patirtis. Jaunuoliai, savo šeimose matę sėkmingus pavyzdžius, jais rėmėsi ir savo gyvenime:

„Pagrindė iš artimos aplinkos ir pasigauni, žinai, šituos dalykus. <..> Manau, kad visi, žinai, mano šeimoj atrodo pakankamai patenkinti savo gyvenimo sprendimais ir **tiesiog tu tą pasiėmi pavyzdį**.“ (Kajus, 25 metai)

„Tarkim, mano **mama labai džiaugiasi savo darbu**. <..> Tai aš kažkaip labiau norėjau, kaip mama būt, kad būtų gal tokį balansą turėt, kad ir turėt pinigų, bet ir nebūt visiškai nu, kaip pasakyt, gal paaukot šiek tiek to laimės ir prasmingumo, bet turėt daugiau stabilumo.“ (Simonas, 26 metai)

Tuo tarpu jaunuoliai, matę daugiau „nesėkmės“ pavyzdžių, stengėsi atsiriboti nuo „kito“ pozicijos (Houghton, 2019, 622) ir formuoti savo sėkmę toliau nuo artimos aplinkos standarto:

„Nu, **mažai buvo tų pavyzdžių**, iš tikrųjų, kad kaip atrodo ta sėkmė (mažame miestelyje, aut. pastaba). Daugiau būdavo nesėkmingų pavyzdžių to visoj toj aplinkoj.“ (Ana, 25 metai)

„Mažam miestely augintam nelabai tos sėkmės pamatysi, tai tas turbūt nelabai suformuoja arba kaip tik suformuoja, **kas nėra sėkmė**.“ (Žygis, 27 metai)

„Gal kad atrodo šeimoje visą laiką buvo tas toks įdėtas į mane, jaučiu, kad tas toks, kad aš užaugau **tikrai finansiškai neraštingoj šeimoj**, kur nu, aš ir dabar vis labiau ir labiau atrodo suprantu, kaip mano tėvai, gal labiau mama, nemoka valdyti finansų. <..> Tai aš sakyčiau, gal man draugai artimiausi padarė didžiąją tą įtaką, kaip ir tiesiog tas požiūris į darbą, koks jisai turi būti ir tas, pavyzdžiui, jau kai tada tu gauni tuos pinigus, tai kaip juos leisti, kada leisti, kada neleisti, ant ko leisti <..>.“ (Gintas, 27 metai).

Arba „pakelti šeimos medį į kitą lygį“:

„**Kitą lygį aš noriu ištempti savo tą medį šeimos** (juokiasi), nežinau kažkokį. (tyla 5s.) Nu, čia labai taip jo, toks klausimas geras. (tyla 5s.) Aš pasakiau apie tą žmogų ir sakykim, **norėtusi tiesiog kažkokio kažką tokio sukurti**, sumąstyt, su nežinau, tokio **kažko nerealaus**. Atrodo kas, kas nerealu, bet kažką **vat savo sukurti**.“ (Orius, 27 metai)

Kai kurie informantai kalbėjo apie **emocinį būvį** šeimos aplinkoje ir kaip tai veikė jų sampratą:

„<..> darnūs ir kokybiški santykiai daugiau iš to, kad aš **nemačiau** darnių santykių tarp savo tėvų. Buvo toksiški santykiai, tai žinojau, kad noriu kitaip.“ (Sigita, 26 metai)

„Man davė įtaką šitiem trim lapeliams, tai praeitis, kai **visi šitie norai nebuvo patenkinti**. Kai buvo **trūkumas** ir darnių santykių, ir va čia emocinės gerovės, pilnatvės ir laimingas žmogus. Tai gal taip atsižvelgiau atgal ir priklijavau tą dabar į dabartį.“ (Gendvilė, 21 metai)

Kombinacija tarp to, ką pats žmogus pasiekė bet yra daug nulemtųjų dalykų¹⁷

Nors klausiant apie sėkmingo žmogaus sampratos formavimąsi didžioji dauguma jaunuolių didesnę dėmesį skyrė asmeniniam įdirbiui, pripažinimas, jog tam tikros išorinės aplinkybės veikė jų mąstymą bei sėkmę, buvo ryškus daugelyje pasisakymų:

„Ir tik vat dėl tų tokių skaudžių pamokų, tai nu, niekada nebus taip, kaip tu nori, **turi, yra gi visuomenė, yra žmonės, yra jų poreikiai**.“ (Orijus, 27 metai)

„Tai va, visas šitas momentas, kad atrodo, kad sėkmė mes kartais sakom, kad o, nu, kaip tau pasisekė, irgi šitas lyg, kad tai yra kažkokio lyg atsitiktinumo momentas. Tai vat, man atrodo, **kad kažkokia yra kombinacija tarp to, ką pats žmogus pasiekė, padarė, bet ir vis tiek yra daug tokių nulemtųjų dalykų tokių, kur tu kokioj šeimoj gimei, kokioj aplinkoj, kokioj valstybėj, visų šitų**.“ (Ana, 25 metai)

Kalbėdami apie platesnę visuomenę, jauni žmonės išskyrė tokius veiksnius kaip „socialiniai rėmai“, „socialinės medijos“, „visuomenės konstruktai“:

„Mano reasoning behind buvo maždaug, kad man čia yra **visuomenės expectation sukurtų**, kad tipo, tu turi būtinai pabaigt studijas, kad tu būtum sėkmingas žmogus. <..> (Nenorėjau, aut. pastaba) Atitikti visuomenės standartų. Man sako, kad aš turėčiau būt žmogus su diplomu, ne, aš neturėsiu diplomo. <..> Tai man atrodo, kad visuomenės standartai ir rėmai jie atsiranda iš to, **kad mes norime jaustis saugūs**.“ (Ignas, 23 metai)

„Man teko skaityt tą terminą, kad yra tas, **kapitalistinis realizmas**, kad yra sunku šnekėt apie esminius gyvenimo punktus ne per kapitalizmo prizmę, nes tai **yra vienintelis pasaulis, kurį aš žinau**. <..> Tai tikrai formuoja mano požiūrį, bet aš net neturiu žodyno pasakyt kaip <..> bet suprantu tą faktą, kad tai daro kažkokią įtaką, kaip dar vieną girdėjau išsireiškimą, **kad jeigu gyveni ideologijoje, tu nežinosi, kad tu gyveni ideologijoje**.“ (Simonas, 26 metai)

¹⁷ Ana: „Tai vat, man atrodo, kad kažkokia yra kombinacija tarp to, ką pats žmogus pasiekė, padarė, bet ir vis tiek yra daug tokių nulemtųjų dalykų tokių, kur tu kokioj šeimoj gimei, kokioj aplinkoj, kokioj valstybėj, visų šitų.“

„Tai aš manau, kad **socialinės medijos yra labai kėblus dalykas** ir galbūt kažkaip, jeigu nuoširdžiai, tai juokinga pažiūrėt į save, kaip aš ten mąsčiau jau gimnazijos laikais, ar ten universitete, <..> gal net biškį gėda būtų pasakyti, kokių aš ten nesąmonių buvau prisigalvojęs, bet iš kitos pusės aš suprantu, kad daug žmonių vis dar galvoja tuos dalykus ir **nesupranta, kad jie yra blogi**, nes nėra gal su kuo palyginti, kažkaip neturi kitos kitos patirties ar kažkokios kitos informacijos.“ (Monika, 26 metai)

Skirtumas, kurį atskleidė analizė tarp skirtingų socioekonominių grupių jaunuolių buvo tas, jog kalbėdami apie pagrindines įtakas sėkmingo žmogaus formavimuisi, jauni žmonės, turėję **sėkmingus šeimos pavyzdžius** dažniau buvo linkę savo sampratą kildinti iš artimos aplinkos įtakos, o jaunuoliai, kurie turėjo **nesėkmingus pavyzdžius** arba apie savo šeimą kalbėjo minimaliai – iš gyvenimiškos patirties. Prie gyvenimiškos patirties prisidėjo ir patirtys, kurias jauni žmonės įvardijo kaip „gyvenimo pamokas“ ar „dalykus, kurių trūksta“, iš kurių dažniausiai pasitaikę dalykai buvo „finansinis stabilumas“, „sveikata“, „emocinė gerovė“. Gyvenimo pamokos jaunuoliams atsiskleidė per skirtingus aspektus. Vieniems jos buvo susijusios su dalykų praradimu ir suvokimu, kokie jie svarbūs:

„Ir tas pats su sveikata, kai priėmi **kaip savaime suprantamą** ir nu ten darysiu, tarkim, gersiu, kol sveikata leis. Nu ir pasirodo, sveikata nebeleidžia, nu ir kas tada. Tada supranti, kad ją reikia saugot. Nu ir labai didžiulė įtaka tos ankstesnės patirtys.“ (Orijus, 27 metai)

Kitiems – su persidirbimu ir nepasitenkinimu esama padėti:

„Tiesiog nebėra niekam jėgų. Ir tu nei vieno iš šitų dalykų nelabai gali pasiekti. **Tiesiog nebėra energijos**. Tai irgi kaip labai stiprus momentas, nes mačiau pasekmes, kai to nėra per savo gyvenimą. Tai daug kas atėjo iš pamokų, iš galbūt draugų stebėjimo, iš meditacijos, iš terapijos labai daug atėjo, iš saviugdų dalykų.“ (Sigita, 26 metai)

Įvyko toksai lūžis, labai stiprus¹⁸

Svarbus aspektas, atsiskleidęs tyrimo metu buvo **kismas**, apie kurį pasakojo tyrimo dalyviai kalbėdami apie savo sėkmingo žmogaus sampratos formavimąsi. Šį pokytį jautė visi tyrimo dalyviai skirtingose perspektyvose – vieniems šis kismas asocijavosi su „materialinių gėrybių“ nuvertėjimu bėgant laikui, kitiems – su pasikeitusiu požiūriu į „standartą“, kurį jie mėgino išpildyti, tačiau gyvenimiškų patirčių dėka suvokė, jog tai neatneša jiems nei sėkmės, nei laimės jausmo.

¹⁸ Monika: „Ir tada įvyko toksai lūžis, labai stiprus.“

Materialinių vertybių pokyčiai labiausiai atsiskleidė jaunuolių grupėje, kuri paauglystėje jautė **finansinį nepriteklių**, dėl kurio jie jautė nepritapimo, pykčio jausmą:

„Aš tikrai kai buvau mažesnė, galvojau, kad **pinigai ištaisytų visas problemas**. <..> Arba kai tekdavo Humanoj pirkti drabužius, o kitos, pavyzdžiui, mergaitės galėdavo iš H&M nusipirkti, man ir šitas jausdavosi, kad čia vat pinigai yra dėl ko, pavyzdžiui, **aš nepritampu**, tas irgi. <..> Nu, taip tokia trumpa formulė buvo. Bet tai tikrai **labai pasikeitė**.“ (Gendvilė, 21 metai)

„Iš karto kerta nuo tokio, nuo vaikystės traumų, kur atrodo, kad **nepritampi**, dėl to, kad neturi kažkokio telefono tokio, kaip kiti turi. Neturi tokio stilingo rūbo, kaip kiti turi. Ir tas man formavo tą tokį, kad vat reikia turėti, vat, jeigu būtų pas mano tėvus, tie patys, nu, tie patys pinigai, tai tada jo. Tai aš irgi taip galvojau, panašiai labai. Atrodė, kad **pinigai tai Dievas**.“ (Orijus, 27 metai)

„Labai keitėsi. Kai buvau jaunesnis, nu 14 gal metų ir tu matai, kad ten tavo draugai gali gaut visokius ten naujus kompiuterius arba vaikščiot su tuo, kuo nori, o aš nešioju brolio ten rūbus ar dar kažką, **tuo metu būdavo pikta**. Bet laikui bėgant, kai tu bręsti, kai tu pradedi po truputį gyvent ant savęs, tada tu pradedi suvokti šitus dalykus, kad, nu, ne viskas tame ir ne viskas ant to pastatyta ir tai yra, **palengvinanti gal aplinkybė, bet irgi ne visais atvejais**.“ (Ėjus, 28 metai)

Tuo tarpu tyrimo dalyviams, kurie labiau savo sėkmingo žmogaus sampratą siejo su profesinėmis veiklomis, kismas įvyko per patirtis, persidirbimą ir visuomenės standartų permąstymą:

„Ir tada įvyko toksai **lūžis, labai stiprus**. Tai va dabar grynai ir yra toksai antras galbūt etapas, kur nusprendžiau eiti visiškai priešingu keliu į menus. <..> Supratau, kad gyvenimas tiesiog yra mano tokia kiekviena diena, kaip aš ją praleidžiu. Ir ir tada supratau, kad nu tiesiog aš, **kaip aplinkos požiūrio nepakeisiu, bet savo gyvenimą galiu pakeisti tą kasdieninį**.“ (Monika, 26 metai)

„Ir buvau labai stipriai savo **sėkmę sutapatinus su profesija būtent**. Negalvojau, kaip aš norėsiu jaustis profesijoje, aš negalvojau kokioj aplinkoj, su kokiais žmonėm, kaip aš norėsiu jaustis, su žmonėm bendraudama. <..> Tai aš manau, kad čia viskas yra susiję su, aišku, yra labai sunku neperspaust, nes man rodos, kas būna, kai profesiją padarai sėkme žmonės perspaudžia, tada irgi tas ir pervargimas atsiranda ir panašiai, kai **kažkam kažką bandai įrodyti**.“ (Sigita, 26 metai)

Apibendrinant sėkmingo žmogaus formavimuisi svarbių veiksnių poskyrį galima pastebėti, jog didžiausias įtakas sampratų formavimuisi tyrimo dalyvių manymu, jiems darė artima aplinka, asmeninės patirtys bei visuomenės standartai ir jų permąstymas. Visi jaunuoliai pripažino, jog bėgant laikui, jų sampratos keitėsi – daugeliu atveju įvyko materialinių gėrybių nuvertėjimas ir vidinių vertybių iškėlimas. Artimos aplinkos įtakas jaunuoliai vertino dvejopai – sėkmingų šeimų

atvejais jaunuoliai turėjo iš ko imti pavyzdį, o nesėkmingų arba nepakomentuotų šeimų atvejais – jaunuoliai buvo labiau linkę atsiriboti nuo savo artimos aplinkos (ne)sėkmės sampratos.

3.3.4. Visuomenėje vyraujantys sėkmingo žmogaus standartai

Sėkmingo žmogaus standartas visuomenėje – aspektas, atsiskleidęs beveik visų tyrimo dalyvių interviu metu. Šis poskyris bene glaudžiausiai siejasi su post-Fordistinės visuomenės ypatumais ir stipriai skiriasi nuo to, ką jauni žmonės įvardijo kaip savo sėkmingo žmogaus sampratą. Didžiosios daugumos tyrimo dalyvių *samprata* ir *visuomenės standartas* – skyrėsi, o tai leidžia daryti prielaidą, jog šio tyrimo dalyviai, nepriklausomai nuo socioekonominės padėties, linkę kurti individualų sėkmės scenarijų, nesistengdami įsipaišyti į visuomenės kuriamas normas.

Sėkmingo žmogaus standartas jaunuoliams labiau siejosi su iššūkiais, su kuriais jiems tenka susidurti šiame amžiuje: analizės metu sudarinėjant kodų sistemas buvo išskirtos pagrindinės kategorijos, derančios su darbo teorija: „jaunas žmogus XXI a.“, „neoliberalus subjektas“, „sėkmingo žmogaus įvaizdis“, „pasąmoningas diskursas“. Tiesa, kalbėdami apie sėkmingo žmogaus visuomenėje standartą, didelė dalis jaunuolių įvardijo ir „materialines gėrybes“.

Tau jau 23, tu jau turėtum žinot, ko tu nori gyvenime¹⁹

Jaunystės krūvis, įprasta kančia, baimė nespėti į traukinį – dalykai, kurie įprastai yra siejami su ketvirčio amžiaus fenomenu (Pivoriūtė, 2024), atsiskleidė ir šio darbo rėmuose. Kalbėdami apie sėkmingo žmogaus standartą šiuolaikinėje visuomenėje, jauni žmonės pasakojo apie iššūkius, su kuriais jiems tenka susidurti stengiantis gyventi pilnavertišką jauno žmogaus gyvenimą jaučiant spaudimą iš aplinkos. Verta paminėti, jog apie šį dalyką kalbėjo jaunuoliai, su kuriais buvo atliekami individualūs interviu – grupės diskusijoje apie šią temą jaunuoliai nediskutavo. Ypatingai šis aspektas atsiskleidė pas tuos jaunuolius, kurie daug pokalbio laiko skyrė profesinės veiklos prasmei. Tyrimo dalyvė Monika, kalbėdama apie patirtą profesinį *lūžį*, kalbėjo apie anksčiau jaustą tuštumos jausmą:

„Bet kai pasiekiau tą tikslą, ir toksai labai keistas jausmas buvo, kad tau kiti ploja, kaip čia vau, o tau viduj taip tuščia, žinai. <..> ir atrodo tada dar užsiimi dar didesnį projektą, nu, nes gal vat, kaip tokį didelį projektą padarysi, tai ateis ir tas didelis džiaugsmas. Ir nu ir jis neatėjo.“

¹⁹ Sigita: „Ir tada grįžau į Lietuvą ir pasakojau šitą istoriją draugui ir sakau: man 23, jisai, tau jau 23, tu jau turėtum žinot, ko tu nori gyvenime, jau žiūrėk, čia tą tą turėtum.“

Kiti tyrimo dalyviai kalbėjo apie jaučiamą visuomenės spaudimą **pasiekti kažką jauname amžiuje**, taip pat minėdami **baimę nespėti**:

„Ir būtent mūsų gal tas amžius dar irgi yra tas, kur lyg atrodo, kad jeigu tu dabar nepradėsi kažko statyt, nu tai lyg tu viskas jau **praleisi šitą progą kažkokią**, ar lyg kai tau bus 40, lyg tu negalėsi ten pradėt verslo kažkokio kurti. Nu toksai kažkoks įsivaizdavimas, kad čia yra **dabar toksai tavo jėgų žydėjimas**, kur tu turi vat savo visas tas jėgas ir atiduot kažkam.“ (Ana, 25 metai)

„Ir tada grįžau į Lietuvą ir pasakojau šitą istoriją draugui ir sakau: „man 23, jisai, **tau jau 23, tu jau turėtum žinot, ko tu nori gyvenime**, jau žiūrėk, čia tą, tą turėtum. Tu matei, ten kažkas jau verslą turi, matei kažkas šeimą“ ir aš tokia galvoju, va, va apie tai ir kalbu. Kad dar **ir nuo šalies labai priklauso, kokia yra tavo sėkmė, kuria tu gyveni**.“ (Sigita, 26 metai)

Tyrimo dalyvis Kajus taip pat atkreipė dėmesį į **baimę pasirinkti neteisingai**:

„Ir kai jau reikia pradėt atsakinėti į tuos klausimus, kas yra sėkmė, kas yra, žinai, prasmė, kas yra laimė, kas yra gyvenimas, ko jie nori iš jo, tai gali labai žmogų sutrikdyti, nes natūralu, žinai, vat, kaip ir sakiau, nors ir negali iš anksto žinoti, **bet tuo momentu atrodo, kad, jeigu pasirinksi neteisingai, tai sugadinsi savo gyvenimą**.“

Tu pats save prižiūri, tu pats esi savo bosas²⁰

Neoliberalaus subjekto samprata (Houghton, 2019) prieš tai aprašyta kaip naujai konstruojamos asmenybės šiuolaikinėje visuomenėje fenomenas – individas, kuriantis pridėtinę vertę visuomenei savo produktyvumu, individualumu bei konkurencija – atsiskleidė ir pokalbiuose su tyrimo dalyviais. Kalbėdami apie visuomenės keliamus lūkesčius šiuolaikiniam individui, jauni žmonės minėjo „konkurencingą aplinką“, „išskirtinumą“, „perdegimą“, „produktyvumą“, „kuriamą naudą“, „individualumą“. Monika, kurios sėkmingo žmogaus samprata praktiškai nesiskyrė nuo to, ką ji suvokė kaip standartą, komentavo, jog vizualiai įsivaizduodama sėkmingą žmogų ji susiejo jo savybes su tuo, ką mato aplinkui ir **konkurencinga aplinka**:

„<..> jeigu mes kažką vadinam sėkmingu, tai jisai kažką turi naujo, nes jau kaip ir vis kažkuo **išskirtinis**, kažkuo tas sėkmingas <..> visur buvo **didžiulė konkurencija** ir ta vat **siekiamybė būti sėkmingu**, nes atrodo, kad ten yra vietos tik vienam, lygtais vat labai tas, ką, kaip ką ir sako jau statistika, kad labai padidėjęs tas **individualizmas** <..>“

²⁰ Ana: „Man gal patiko labai ta mintis toj knygoj būtent apie tą, kad mūsų tėvų karta buvo ta karta, kurią prižiūrėdavo kažkaip, kad yra vat kažkas, kam tu turi atsiskaityti, atnešti kažkokias ataskaitas, o mūsų kartoj yra labiau taip, kad tu pats save prižiūri, tu pats esi savo bosas.“

Su sėkmingo žmogaus standartu dalyviai siejo ir didelį darbų krūvį, demonstratyvų užimtumą:

„<..> irgi visai yra šitas momentas, kad tie žmonės, kurie labai užsiėmę, daug dirba, vat jie tie va tokie, kurie užima tas pozicijas ir panašiai, tai kažkuria prasme jo, tai matyt susijungia, vat kažkaip per tą, **kad sėkmingi, nes labai daug daro.** <..> Nu, tuos tokius mes tada matom visuomenė mato tuos tokius užsiėmusius žmones kaip sėkmingus. **Jeigu jie daro, jeigu jie bėga, vadinasi, jie sėkmingi.**“ (Ana, 25 metai)

„<..> taip yra mąstoma apie sėkmingą žmogų, arba, kad, žodžiu, **kuo tu daugiau darai, tuo dabar turi daryt, daryt, daryt, daryt, daryt ir tas jausmas viduj**, kad tave kažkas tai kaip laikrodukas suka <..>“ (Sigita, 26 metai)

Sigita taip pat išsireiškė, kad mūsų visuomenė yra skubanti, nedaranti jokių pauzių:

„Ir nieks nemoko gyvenime atsisėst ir pabūt su tuo nepatogiu jausmu, **kai tu nežinai, ko tu nori ir išlaukt. Mes iš viso nebemokam pauzėj gyvent.** Nebėra pauzių gyvenime, pauzėj įvyksta ir kūrybiškumas, pauzėj įvyksta ir atradimai. Turi turėti pauzę, kuri yra **žiauriai nepatogi šiais laikais**, žiauriai nepatogi. Kažkodėl ašaroju, vau.“

Tyrimo dalyviai taip pat pastebėjo šiuolaikinės visuomenės fenomeną **kurti savo paties prekės ženklą** – ypatingai naudojant socialines medijas:

„<..> patys dirba ties savo nuotraukom, įvaizdžiu ir net yra juk didžiuliai mokymai apie tai, kaip kurti tą savo **asmeninį ženklą socialinėse medijose**, tai sakyčiau, kad visuomenėj dar vienas iš sėkmės faktorių, tai būtų **labai geras įvaizdis socialinėse medijose** <..>“ (Mingailė, 25 metai)

„<..> bet dažniausiai ką keli gražias nuotraukas iš festivalių, tai, kad tu veiki, pasidaro toks CV vibes, žinai, toks **CV'io vaibelis Facebooke**, kur iš kiek festivalių nuotraukų yra, žinai, iš kiek koncertų video yra įkelta.“ (Sigita, 26 metai)

„Aš padirbėjęs korporatyve pamačiau, pirmąkart tiesiog, galbūt, tą dalį žmonių, kurie vat yra **Linkedin'o** va ta visuomenė tokia, kad labiau, kad aš produktyvus per tai, **kad aš tenai tiesiog labai daug darau.**“ (Gintas, 27 metai)

Kalbėdami apie individualumą šiuolaikinėje visuomenėje, jauni žmonės pasakojo savo išgyvenimus, su kuriais susiduria dėl komandinio darbo trūkumo, dėl naštos prisiimti visas atsakomybes ir jų rezultatus ant savo pečių, žmogiškojo ryšio trūkumo:

„Tai jo, tai vat turbūt yra tas, kad labai nori visi dalintis ta sėkme, bet nieks nenori prisiimti to kainos ir tų **nesėkmių nieks nenori prisiimti.**“ (Monika, 26 metai)

„<..> mūsų tėvų karta buvo ta karta, kurią prižiūrėdavo kažkaip, kad yra vat kažkas, kam tu turi atsiskaityti, atnešti kažkokias ataskaitas, o mūsų kartoj yra labiau taip, **kad tu pats save prižiūri,**

*tu pats esi savo bosas. <..> Tai kažkaip man atrodo, kad čia tokie kompleksiniai dalykai, bet stipriai susiję su tuo technologijų visu amžiumi, tuo **produktyvumu, greitumu**, kuris taip ir padaro, kad ir to ryšio gal žmonės dėl to **mažiau mezga vieni su kitais**, nes tiesiog vat nuolat yra darbai, darbai, darbai.“ (Ana, 25 metai)*

Sėkmingas žmogus, kurį mes galime išnaudoti savo tikslams²¹

Kitas visuomenės spaudimas, su kuriuo susidūrė tyrimo dalyviai buvo susijęs su **naudingo individo** konceptu – individo pridėtine verte visuomenei, visuomenės kuriamais standartais bei kalte, su kuria susiduriama, kai tie standartai nėra patenkinami. Tyrimo dalyvis Ignas įvardijo, jog jo suvokimu, sėkmingą žmogų visuomenė mato kaip tokį, *kurį mes galime išnaudoti savo tikslams*. Iš šios įžvalgos, susijusios su darbu bei produktyvumu, galima kildinti ir mėginimą sukelti **kaltės** jausmą, kurį pastebėjo kiti informantai, kuriamą **pasąmoningą sėkmės diskursą** (Staunæs, 2010):

*„Tai atrodo, kad tai kažkokia forma kelia pasąmoningai ir sąmoningai tą spaudimą, kad na, ai, čia, o tu šiandien pažiūrėjai Ofiso visą sezoną ir tiek. Tai atrodo, kad na, tai viskas **žaidžiama ant tos tokios ir sąžinės, ir kažkokios savigraužos**, ir tai šita dalis žmonių man buvo anksčiau nepažįstama, jinai neseniai tikrai tapo.“ (Gintas, 27 metai)*

*„<..> jeigu aš pasakau ką nors, kad man ten su laiku ar dar kas nors, jinai tokia (draugė, aut. pastaba), „o kad man taip“. **Ir aš tada jaučiuosi bloga**. Aš tada jaučiuosi tarsi **aš kažko nedarau**. Nes tada abidvi kažkaip kalbėjom, kad kiek daug mes savo pasitenkinimą net savim ir kažkokio sėkmingumo sutelkiam į tai, kad tu būni **pervargęs** ir, kad tiesiog, jeigu **pervargęs**, tada **kažką darai**. Jeigu **nepervargęs**, tai tu **nieko nedarai**, nesi vertas kažko. Which is bullshit. <..> Aš nežinau, ar toks labai keistas momentas, yra toks kažkoks **bendras suvokimas, kad tai egzistuoja**. Net jeigu ir nevartoji tos medžiagos, to turinio, gal per tuos tokius trumpučius Instagramo video ar dar kur nors, atrodo, žinai, kad tai egzistuoja, žinai, ką tie žmonės sako ir tu tarsi žinai, **koks yra požiūris visuomenės, nors tiesiogiai negaliu pasakyti pavyzdžių**. <..> **Ir ne man vienai yra**. Tai iš kažkur tas toks vidinis suvokimas turėjo atsirast.“ (Sigita, 26 metai)*

Taip pat jauni žmonės atkreipė dėmesį ir į **visuomenės rėmus**, kurie numato, ką žmogus turi pasiekti, kad taptų sėkmingu ir tai, kad šie rėmai kertasi su jų pačių įsitikinimais:

*„<..> tai ne gal apie tai yra normos ir yra paskui irgi sakoma, kad ten **vienos profesijos yra geresnės už kitas**, arba ten vienos veiklos geresnės už kitas <..> čia labai gerai atspindi tą tokį*

²¹ Ignas: „Taip, sėkmingas žmogus, kurį mes galim, galime išnaudoti savo tikslams.“

visuomenės spaudimą, kas yra sėkmingas žmogus, tarkim, jeigu ten koks daktaras, teisininkas, o, mano vaikas į teisę įstojo <..>“ (Sigita, 26 metai)

*„Ir šitam gyvenime etape yra toks labai didelis lūžis, dėl to, kad iki 25 metų visa mano trajektorija gyvenimo buvo pastatyta, kad sėkmingas žmogus yra kaip pasakyti, **labai intelektualus, kažkokį labai gerą darbą dirbantis žmogus**, atlyginimo prasme, profesijos kažkokio stabilumo prasme. <..> Ir tada kažkaip atrodo, išgyvenau tą fantaziją, kurią visi žada, kad kai turėsi ten tokį darbą, kai turėsi, pamatysi ten. Kaip atrodo, kad ten kažkas bus vau. **Ir nieko to neįvyko vau.**“ (Monika, 26 metai)*

Kalbėdami apie visuomenės standartą, jaunuoliai užsiminė ir apie **sėkmingo žmogaus įvaizdžio kūrimą**, kurį kuria aplinka, socialinės medijos, artimi žmonės:

*„Aš manau, kad visuomenė tikrai bando formuoti **tą sėkmingo žmogaus idėją**. <..> Nu, bet, jeigu bendrai kalbant, tai nu, tipo, tikrai yra tas dalykas pušinamas, nes, jeigu žinai, visuomenė nekurtų to **sėkmingo žmogaus įvaizdžio**, kuris yra kažkoks, žinai, **bendras ir universalus** visuomenės atžvilgiu tai aš nemanau, kad jie tikrai rašytų apie ten visokias įžymybes, kaip jie gyvena, nerašytų, kad, o, kaip gerai vat yra dabar ta karjera ir ta karjera.“ (Kajus, 25 metai)*

*„<..> **tas viešas kažkoks įvaizdis** <..> tai vat gal reikėtų pradėti, kad gal dažniausiai tuos sėkmingus žmones, kuriuos matydavau aplinkoj, tai čia labiau tikrai aš, kaip vaikas, nesupratau ten tų profesijų dar tam amžiui, bet jau tu matai kažkokius namus, mašinas, kažkokius drabužius, **materialų visą gerą būvį**. Ir ta visa emocija, **kad jie yra vau**, aš gaudavau iš tėvų, nes na tie žmonės tiesiog atrodo gal pavargę iš tikrųjų.“ (Monika, 26 metai)*

Jų prioritetas vis dėlto yra finansai²²

Absoliuti dauguma jaunuolių kaip vieną iš sėkmingo žmogaus standartų paminėjo materialines gėrybes ir finansus kaip įrodymą, jog žmogus šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje yra sėkmingas. Nors dauguma jaunuolių pačių finansų savo sėkmės sampratoje neprioritetizavo, jie atkreipė dėmesį, jog kitų visuomenės narių suvokimu, sėkmingas žmogus turi **turėti pakankamą finansų kiekį vartojimui**. Ėjus, dirbantis su moksleiviais, pastebėjo, jog jaunų žmonių akimis, svarbus yra atlyginimo dydis:

²² Ėjus: „Aš vis dėlto, kaip tautininkas ir žmogus, linkęs domėtis tradicijom ir, ir, ir, ir, ir mūsų paveldu ar papročiais, vis dėlto, manyčiau, kad nelabai, ypač pastebiu tai dirbdamas su jaunesniais žmonėm, nes vis tiek dirbu su 17-18 metų moksleiviais, tai aa, kai jie galvoja apie sėkmingą, sėkmingą žmogų, tai jų prioritetas vis dėlto yra finansai ir ne tai, kokios jų yra išlaidos ar kiek jie gali sutaupyti, o tiesiog kiek jis pinigų, kiek jie uždirba.“

„<..> ypač pastebiu tai dirbdamas su jaunesniais žmonėmis, nes vis tiek dirbu su 17-18 metų moksleiviais, tai kai jie galvoja apie sėkmingą žmogų, **tai jų prioritetas vis dėlto yra finansai ir ne tai, kokios jų yra išlaidos ar kiek jie gali sutaupyti, o tiesiog kiek jis pinigų, kiek jie uždirba.**“

Ignas pastebėjo, jog visuomenė yra linkusi idealizuoti žmones, kurie sugebėjo sukurti viską nuo nulio:

„Aš šiaip pastebėjau, mes labai mėgstam **selfmade milijonierius**, mes ten nusiperkam knygas, gal tiesiog, kad mes realite‘inam, ir mes dauguma neturim tų tokių soft sąlygų, tai mes nusiperkam knygą, kuris ten kažkas įkūrė savo įmonę garaže ir ten prakentėjo porą metų. <..> Tai man atrodo, mes, kaip visuomenė, labiausiai mėgstam tuos žmones, **kurie nuo harsh sąlygų sukūrė geras sau sąlygas**, mes tai matome kur, o šitas žmogus yra pasiekęs.“

Kelių jaunuolių sampratose atsiskleidusios materialinės vertybės susisiejo su visuomenės kuriamu standartu **gebėti vartoti** (Hildebrandt-Wypych, 2011). Kai kurie dalyviai kalbėjo apie **vartotojų visuomenės fenomeną**, kurioje šiuo metu gyvename, ir kaip jie patys jaučia, jog jiems malonumą teikia dalykai, kuriems reikia didesnių ar mažesnių finansų:

„Gal pavyzdžiui, nu kaip sakiau, aš turiu tą pomėgį konstruoti modeliukus ir tai vis tiek iš esmės **man laimę neša išleisti pinigus** vien nusipirkti įrankius ir dalykus ten dažus, teptukas, whatever, tiesiog vien tas **vartojimo aktas neša kažkokią laimę**, kas manau yra 100% informuota visuomenės.“ (Simonas, 26 metai)

„Kažkaip pagalvojau, kad vis tiek atrodo vienaip ar kitaip, kai galvoji apie tą sėkmingą žmogų, **tai tu galvoji apie tai, kad jisai kažką sau gali leisti**. Ta prasme, gali leisti, čia galima būtų, aišku, pridėti ir nu jo, žodžiu, kad tu gali vat leisti sau **kažkur nukeliauti, paatostogauti**, kad pasidaryt sau šiek tiek tą tokį irgi **poilsį nuo visų tų darbų**.“ (Ana, 25 metai)

Įdomus aspektas, atsiskleidęs analizės metu buvo tas, jog kritiškiausiai į finansus kaip visuomenės standartą žvelgė jaunuoliai, kurie kažkuriuo savo gyvenimo metu susidūrė arba dabar susiduria su finansiniais sunkumais. Vieniems jaunuoliams šis dalykas buvo susijęs su auklėjimo ir vertybių šeimoje ugdymu, kitiems – su patirtimis gyvenimo eigoje:

„Tai davė įtakos davė suvokimą aplinkinis pasaulis, kad, ne viskas yra sėkmingas vat finansiškai žmogus nebūtinai turi būt turtingas. Ir nuo to, **kad tu esi turtingesnis, tai toli gražu nepaverčia tavęs geresniu arba laimingesniu už kitus**.“ (Ėjus, 28 metai)

„<..> tu galėtum, nežinau, ten milijardais būti aptekęs ir būti... nu čia labai radikalus mano požiūris, bet aš nemanau, kad tas žmogus sėkmingas. Aš manau, kad tu **turi daug popieriaus**, bet kaip ir **tuščiaviduris**.“ (Gendvilė, 21 metai)

*„Nu, tas toksai jau vadinamas su karūna vaikščiojantis žmogus yra, nu. Ir neaišku dar kokiais metodais jisai tu pinigų apskritai pasiekia. Jeigu va taip atrodo ta su karūna, **tai žmogus be sielos.** <..> **neatrodo, kad čia sėkmė.** Ne vien tik pinigais viskas yra pagrįsta, tikrai taip. Toli gražu.“*
(Orijus, 27 metai)

Visuomenėje vyraujantys sėkmingo žmogaus standartai jaunuoliams labiau siejosi su iššūkiais, su kuriais jie susiduria savo kasdieniniame gyvenime nei su samprata, kurią jie priskyrė patys sau. Kalbėdami apie sėkmingo žmogaus standartą jaunuoliai išskyrė jaunystės kančias, baimę nespėti ar klaidingai pasirinkti gyvenimo sprendimus, perdėtą produktyvumą ir konkurencingą aplinką, individualizmą. Jaunuoliai taip pat kreipė dėmesį į socialines medijas, kurios kuria sėkmingo žmogaus įvaizdį ir tai, kaip visuomenei šis sėkmingas žmogus pasitarnauja. Didžiausias skirtumas, pasimatęs tarp skirtingų jaunimo grupių, buvo susijęs su „įprasta kančia“ (Bourdieu, 1999) ir šiuolaikinės visuomenės standartais – tai dalykai, kurie nebuvo paminėti grupės diskusijoje. Pastarasis jaunimas, kaip ir kiti tyrimo dalyviai, daug kalbėjo apie finansus iš neigiamos pusės, tačiau neatkreipė didelio dėmesio į kančią, kuri susidaro dėl gyvenimo pasirinkimų ar visuomenės keliamą spaudimą būti produktyviu bei naudingu.

3.3.5. Sėkmė, karjera ir prasmė žvelgiant per post-Fordizmo akinius

Paskutinis analizės poskyris skirtas apžvelgti, kaip jaunų žmonių išgyvenimai, sampratos ir suvokimai atspindi per post-Fordistinės visuomenės prizmę. Vienas pagrindinių šio darbo tikslų buvo išsiaiškinti ar ir kaip jaunų žmonių sėkmingo žmogaus sampratos siejasi su post-Fordistinės visuomenės aspektais, kokius skirtumus galima įžvelgti tarp skirtingų socioekonominių grupių. Nors nemaža šio tikslo dalis buvo apžvelgta praėjusiame poskyryje, kuriame buvo nagrinėjamas sėkmingo žmogaus šiuolaikinėje visuomenėje standartas, šis poskyris labiau koncentruosis į karjeros bei prasmės sąveiką su sėkme bei pritaikymą post-Fordistinės visuomenės teoriniam pagrindui. Poskyryje iš eilės apžvelgiami idealieji post-Fordistinės visuomenės tipai bei post-Fordistinių vertybių atsisakymas jaunų žmonių tarpe.

***Finansų šaltinis siejasi su prasmingom veiklom*²³**

²³ Ana: Finansų šaltinis man kažkaip siejasi vat su tom prasmingom veiklom.

Farrugia, išskyręs tris pagrindinius post-Fordistinio „aš“ tipus siejamus su karjera, vieną jų pavadino „aistra vedamais subjektais“ apibūdindamas juos kaip „individas, kurie tampa produktyviais kai yra nusiteikę aistringai dėl savo atliekamo darbo ir neatskiria jo nuo savo asmeninio gyvenimo“ (Farrugia, 2022, 50). Su šiuo idealiuoju tipu įprastai siejamas „privilegiuotas jaunimas“ turintis resursų savęs paieškoms ir saugumo pagalbę įvykus netikėtumams. Iš 15 jaunuolių, su kuriais buvo atlikti interviu, savo profesinį gyvenimą glaudžiai su prasme bei pašaukimu siejo keli informantai. Nors daugelio jaunuolių atsakymuose vienaip ar kitaip atsispindėjo *prasmės* sąvoka, ne visiems ji siejosi su profesiniu gyvenimu – daugiau jaunuolių ieškojo balanso tarp vidinių išgyvenimų ir profesinių pasiekimų bei visuomenės standartų.

Iš visų tyrimo dalyvių viena labiausiai savo sėkmingo žmogaus sampratą su profesiniu gyvenimu susiejusi buvo Ana – kaip vieną pirmųjų savo lapelių ji įrašė „finansų šaltinis – prasmingos veiklos, kurias gera daryti“. Kalbėdama apie šį savo pasirinkimą, Ana komentavo:

*„Finansų šaltinis man kažkaip siejasi vat su tom **prasmingom veiklom**. Gal tai pilnai iš savo perspektyvos, kad aš džiaugiuosi, kad galiu sau tai leist, nes žinau, kad man tikriausiai būtų sunku kažką veikt, **kas yra taip man neprasminga**, kažkokie korporatyviniai vien ofiso darbai <..> nes tu vis tiek **didžiąją laiko dalį skiri tam savo darbui**. Tai taip išeina tada, kad nu, didžiąją dalį dienos tu skiri kažkam, kas tavęs vis tik, pavyzdžiui, nedomina, neįdomu.“*

Panašiai mąstė ir Monika, kurios sėkmingo žmogaus sampratos žemėlapis išimtinai siejosi su profesiniu gyvenimu. Pakeitusi jos neišpildančią ir jai prasmės nebenešančią, tačiau daug finansų atnešančią profesiją, mergina pasuko menų keliu:

*„Supratau, kad gyvenimas tiesiog yra mano tokia kiekviena diena, kaip aš ją praleidžiu. Ir tada supratau, kad, nu, tiesiog, aš, kaip aplinkos požiūrio nepakeisiu, bet **savo gyvenimą galiu pakeist tą kasdieninį**. Tai taip ir buvo, kad išėjau po metų iš to darbo ir tada, kaip sakant, padariau tokią atostogų pertrauką ir tada jau prasidėjo <..> O man, **kaip tik dabar nesunku**, vat gal kas yra, tai, kad kūnas pavargsta, bet aš emociškai nesijaučiu kažkaip sunkiai, žinai, kažkokių ten daug blogų minčių ar dar kažko, vat nėra, kas galbūt vat **anksčiau buvo to visai kitoj srity**.“*

Apie prasmę atliekant veiklas kalbėjo ir Sigita – nors jos pokalbyje atsispindėjo nenoras apibrėžti savo atliekamą veiklą kaip „profesijos“ ir ji per didelį aprėpiamų dalykų bagažą apibūdino kaip „perdegimą“, mergina norėjo turėti galimybę kurti gyvenimą per prasmingas veiklas:

*„Tai man gal daugiau sėkmingumas yra apie vidinį jausmą. Ir apie darymą dalykų, kuriuos nori, nori daryti, jo, kuriuos nori daryti, o ne kuriuos privalai. Jo, tas toks savo gal pašaukimo iš dalies net **atradimas**, kur jeigu aš atsikeliu, būtų žiauriai faina, pavyzdžiui, nežinau, norėčiau daryt kokius nors lipdyt puodus, tarkim, žiest puodus. Ir atsikėlus ryte, **galėčiau sau leist keliaut ir žiest***

puodus, ir kurt, ir man tai atneštų pakankamai pinigų pragyvent, kad man nereikėtų daryt tai, ko nenoriu dėl to, kad pragyvenčiau.“

Keli jaunuoliai, kuriems savo profesinių veiklų nepavyko iki galo susieti su prasme ir pašaukimu vis dėlto įvardijo *kūrybiško žmogaus* bruožą kaip vieną iš sėkmingo žmogaus atributų ir siejo tai su *drąsa veikti prasmingus dalykus* šiuolaikinėje visuomenėje:

„Nu, ta prasme, kuriantis žmogus yra sėkmingas žmogus, man. <..> Tai dėl to, kad tiesiog, manau, kad tai yra labai gerbtina. Visuomenėj, kuri gal spaudžia tave labiau daryti kažką, kas yra labiau produktyvu, o ne kas labiau yra kažkaip tiesiog pajvairina tavo gyvenimą. <..> Dėl to ir tiek mažai yra kūrėjų, palyginus su ofiso darbuotojais, pavyzdžiui, nes tiesiog tikrai ne visi turi tiek drąsos.“ (Gintas, 27 metai)

„Šitą galima būtų sakyti su karjera. Kūrybinė veikla. Jo, bet kartu gali būt kaip visiškai kaip hobis, bet aš sakyčiau, žmogus, kuris susijęs kūrybinga veikla, padaręs savo darbu, tai yra tam tikras sėkmės dalykas jis like padarė įtaką aplinkai, rado būdą, kaip išnaudoti tai, kas jam natūraliai tinka.“ (Ignas, 23 metai)

Kalbant apie socioekonominių grupių skirtumus, apie profesinių veiklų prasmę daugiausiai kalbėjo merginos, turinčios finansinį užnugarį (sukaupusios santaupų arba žinančios, kad joms galės padėti tėvai) ir dirbančios ne korporatyvinius darbus – prieš tai minėtuose pavyzdžiuose visos informantės užsiiminėjo kūrybine arba individualia veikla. Kaip bus matoma kitame poskyryje, kuriame aptariamas *pasiekimais vedamas subjektas*, jauni žmonės, kuriuos galima gretinti su šiuo tipu, bus labiau linkę dirbti vadinamuosius „ofiso darbus“.

Darbo įdėjimas į prioritetus²⁴

Antrasis post-Fordistinio „aš“ tipas, kurį išskyrė Farrugia buvo pavadintas *pasiekimais vedamas subjektas*, kurį sociologas apibrėžė kaip „materialinių gėrybių užsidirbimą ir socialinį mobilumą per asmeninių kompetencijų įdarbinimą ir jų realizavimą santykyje su darbu“ (Farrugia, 2022, 74). Kitaip tariant, šio tipo jaunuoliai savo karjerą projektuoja nebūtinai per savirealizacijos aspektą, o veikiau skiria dėmesį supratimui, kokie dalykai jiems sekasi geriausiai ir kaip juos galima įdarbinti šiuolaikinėje darbo rinkoje (ibid.). Šio darbo rėmuose apie šiuos dalykus kalbėjo trys informantai – Mingailė, Žygis ir Simonas.

²⁴ Mingailė: „Tai kažkaip taip ir susiklostė truputį per atsiradimą tinkamoj vietoj, tinkamu laiku, bet ir per labai daug darbo ir absoliučiai įdėjimo darbo į prioritetus man.“

Vienas dalykas, jungiantis šiuos informantus yra korporatyvinis darbas ir aukštos pajamos gaunamos iš pasirinktos karjeros srities²⁵, nors jų šeimų istorijos skyrėsi. Visi informantai įvardijo, jog sritis, kurioje jie dirba juos tenkina, nors nebūtinai atneša „prasmingumo jausmą“. Simonas, kalbėdamas apie savo pasirinktą karjeros kelią, kalbėjo taip:

„<..> tai mokykloj man gerai sekės, labai gerai mokiaus. <..> Ir varydavau fizikos olimpiadas. **Ir kažkaip to pasekoj nuėjau į inžineriją.** Nu, universitete ir darbe, ir panašiai, nors mano, kaip ir **didysis noras buvo studijuot kalbas, nu, tipo, filologija, lingvistika, tokius dalykus.** Bet aš galvojau, **kad neuždirbsiu iš to pinigų.** <..> Nu vis tiek darbo esmė manau yra stabilumas, nu **tu turi turėt darbą, kad galėtum gyvent visuomenėj šiais laikais.** <..> Stabilumas tikrai neblogas vis tiek programuotojai statistiškai uždirba daugiau negu ten kitų profesijų. <..> Laimė eh. Nėra kad aš **ten super mėgčiau programuot, viskas gerai, bet eh. Tai laimės turiu ieškot laisvalaikį.**“

Šio tipo individai labiau prioritetizuoja finansinį stabilumą, kurį gauna iš atliekamo darbo už savirealizaciją (Farrugia, 2022, 75). Tai atsispindėjo ir kitų informantų atsakymuose, tačiau tiek Mingailė, tiek Žygis į savo darbą žvelgė pozityviau. Mingailė, kalbėdama apie savo sėkmės santykį su darbu, akcentavo, jog įdėjo į savo karjerą labai daug asmeninių pastangų ir džiaugiasi, jog tai atsiperka tuo, kad su turimais finansais ji gali pildyti savo sėkmingo žmogaus sampratą:

„*Tai kažkaip taip ir susiklostė truputį per atsiradimą tinkamoj vietoj, tinkamu laiku, bet ir per labai daug darbo ir **absoliučiai įdėjimo darbo į prioritetus man.*** <..> *Tai mano darbas leidžia man iš tikrųjų leisti sau, bent iš dalies, visus šitus dalykus, kurie yra paminėti lapeliuose.* <..> *man yra sėkmė, kad atmetus finansinius dalykus, aš vis tiek norėčiau likti šitoje srityje ir **norėčiau toliau mokytis ir ir daryti dalykus geriau negu darau dabar.***“

Žygis per savo karjerą taip pat atrado finansinį stabilumą ir jautė, kad išpildo save per savo darbinę veiklą:

„<..> tai čia turbūt galima pasakyti, kad kas aš esu, tai **daugiausiai laiko praleidžiu darbe.** <..> *be to negali turėt laisvės dažniausiai, nebent esi išlaikomas kažkieno.* <..> *Turbūt ir tas, ko matai, kad trūksta, tai tada nori to daugiau. O, kaip paimekim šituo atveju, ar ne, finansinis stabilumas, neatrodo, kad man tada jis labai svarbus, nes čia bus pagrindas. Galbūt to nebuvo per daugiausiai, tai ant to reikėtų ir statyt viską.*“

²⁵ Vienas tyrimo dalyvių – Simonas – savo dabartinę finansinę patirtį įvardijo kaip „prastą“, kadangi šiuo metu pats nedirba, tačiau kalbėdamas apie savo karjeros sritį pripažino, kad pati sritis yra kompetetinga ir nešanti gerus finansus.

Trečiasis Farrugia išskirtas post-Fordistinio „aš“ tipas yra susijęs su **socialiniu priimtinumu ir patikimumu**. Post-Fordistinis pažadas mato darbą kaip sritį, kuri „išskėstomis rankomis priima jauną žmogų tapti autentišku savimi“ (Farrugia, 2022, 97). Tačiau, kaip pastebi autorius, šis pažadas sunkiai įgyvendinamas net ir turint geriausias sąlygas ir dar labiau apsunksta, kai šios sąlygos nesusidaro arba jaunas žmogus patiria ilgalaikius nedarbo laikotarpius (ibid.). Šis tipas specifiškai nesusijamas su kažkokia socioekonominė klase – sociologo įžvalgose šio tipo jaunimas variavo nuo vidurinėsios klasės iki jaunimo, kilusio iš mažiau pasiturinčios aplinkos (ibid. 98).

Šio tyrimo rėmuose jaunimo, visiškai nusivylusio savo padėtimi darbo rinkoje ar labai neigiamai atsiliepusio apie dabartinę savo padėtį – nebuvo. Vis dėlto, galima išskirti aspektus, kuriuos jauni žmonės paminėjo kalbėdami apie sėkmingo žmogaus sampratą ir jos sąsają su karjeros perspektyvomis. Buvo išskirti tokie dalykai kaip „darbas apmokėti sąskaitoms“, „visuomenės lūkesčių neišpildymas“, „pasirinktos srities nestabilumas“ ir „paprastų darbų nebevertinimas šiuolaikinėje visuomenėje“.

Keli tyrimo dalyviai kalbėjo apie darbus, reikalingus pragyvenimui ir sąskaitų apmokėjimui, kurie visiškai nesisiejo su jų pašaukimu. Tiek Sigita, tiek Ignas, pokalbio metu ieškojęs darbo, komentavo, jog dabartiniame gyvenimo etape pagrindinis jų finansų šaltinis nesisieja su norais:

*„Jis yra tai, iš ko aš valgau duoną, bet jis yra daugiau iš **privalau** ir aš kartais net nesuvokiu, ar aš gerai darau ar negerai darau <..> yra vieni dalykai, kuriuos **norėčiau daryti** ir kiti dalykai, kurie **neša pinigų**. Ir gyvent iš kažko reikia, nuomą sumokėti iš kažko reikia.“* (Sigita, 26 metai)

*„Tai čia tas dalykas, kur tu jau iš tos fazės, kur tu ieškais darbo dėl to, kad ten kažką tobulini, išmoksti, **tai dabar jau ieškais darbo, kur tu tiesiog pragyventum**. <..> Šiaip labai norėčiau jau po to, po to tokio pirmo darbo, kuriame aš tiesiog išgyvenu jau pereiti į kažkokį pradėt ieškotis ne tokį ant saugumo, bet tokį, kur aš galėčiau išmokti kažką, **ką galėčiau longterm daryt**.“* (Ignas, 23 metai)

Ignas pavyzdys rodo, jog šiuo metu savirealizacija per darbą jam tampa „tolimu rūpesčiu“ (Farrugia, 2022, 101). Tuo tarpu Gintas, nors ir baigė studijas, kurios jam teikia savirealizacijos pojūtį ir geba iš to užsidirbti, pilnam pragyvenimui vaikas vis dėlto turi dirbti ir „*įprastą darbą from 9 to 5 tą vadinamą*“. Šį fenomeną Gintas aiškino per tai, jog „*menas daug kam nėra stabilių pajamų šaltinis*“ ir per „privilegijos“ statusą, kurį turi jaunuoliai iš labiau pasiturinčių ir palaikančių šeimų, kurios gali padėti pragyventi sunkesniais periodais. Kalbėdamas apie „ofiso“ darbus, Gintas

²⁶ Ignas: „Čia, tai čia tas dalykas, kur tu, kur tu jau iš iš tos fazės, kur tu ieškais darbo dėl to, kad ten kažką tobulini, išmoksti, tai dabar jau ieškais darbo, kur tu tiesiog pragyventum.“

neslėpė, jog jie jam nėra patrauklūs ir juose jis veikiau stengiasi išbūti geru darbuotoju (ibid. 104) nei siekti korporatyvinės karjeros. Vaikinas taip pat pastebėjo, jog šiuolaikinė darbo rinka nevertina įgūdžių, kurie atkeliauja ne iš korporatyvinės aplinkos:

„Kadangi vat projektai eina ir praeina, užsibaigia, tu gali tris mėnesius neturėt kito, tai tau nėra jokių pajamų, dėl to aš šalia dirbdavau dar ir tą įprastą darbą, kas užtikrintų tas stabilias pajamas, bet, kadangi esu su meniniu išsilavinimu, tai ta pozicija, kurią aš gaudavau įmonėse būdavo tokia startinė, tai, aišku, gal dėl to startinė, tai, na, tai toks vėl pradėti matuot, kiek tu nori iš tikrųjų to laiko praleisti, nes gaunas, kad vis tiek tai praleidi labai daug laiko tam dieniniam darbe, pilnam etate ir vakare grįžti dar, jeigu eini šokt, nu, nėra tvaru, tiesiog negali tiek ilgai ištvirti. <..> Jo, tai kažkaip nesisieja įmonės žmonėms, kad ten, tarkim, kai kuri spektaklius, kad tu irgi valdai žmones, valdai resursus. Valdai laiką, kažkokias erdves derini. Tai būna sunku, pavyzdžiui, gaunant va tuos rimtesnius tuos įprastus žmonių darbus, ne meninius. Įmonėse kažkur, tai jo.“ (Gintas, 27 metai)

Kita šio tipo detalė, atsiskleidusi interviu su jaunuoliais buvo susijusi su **visuomenės lūkesčių neišpildymu** – Nora ir Orijus kalbėjo apie visuotinio pripažinimo trūkumą, įsivaizdavimą, jog esi „niekas“ dėl to, kad nesi baigęs universiteto:

„Po to, kai aš išėjau iš kolegijos, man buvo labai sunku. Aš tikrai jaučiaus dėl to labai blogai. Aš galvojau, kad aš niekada nieko nepasieksiu, kad mokslas yra ne man, aš niekam nesu talentinga. <..> Tai buvo mano irgi tokia nuomonė, kad nu neišlaikysiu, tai kaip čia į mane visi kiti žiūrės. Kiti bus išlaikę ten, nežinau, visus bakalaurus, magistrus ar ten kažką ir tada į mane žiūrės, kaip į kažkokį tai, nu, šūdo gabalą, kur nieko nesugeba, nemoka ir neturi išsilavinimo.“ (Nora, 28 metai)

„Vat, ko gero, man trūksta to tokio, kad vat, kur, kad ir kur nueini, kad ir tu neturi kažkokio išsilavinimo, bet tu gali, žinai, kad tu gali dirbti tą, kitą darbą, bet, nu vat, nu niekas nežiūri, jiems reikia to popieriuko, to tavo išsilavinimo, kad gal čia su tuo susiję.“ (Orijus, 27 metai)

Nora taip pat pastebėjo, jog mūsų visuomenėje nebėra vertinami paprasti darbai, kurie yra būtini visuomenei funkcionuoti, o Gintas atkreipė dėmesį į šiuolaikinės darbo rinkos spaudimą „neužsibūti startinėje pozicijoje“, kas gali sukelti nesėkmės jausmą:

„Labai turėtų būt vertinami ir visi menininkai, rankdarbių darytojai. Visos valytojos daro auksinį darbą. Kur būtų mūsų visuomenė be valytojų, be šiukšlininkų. Galbūt tai nėra jų mėgstamiausias darbas, bet, nu, bet tai yra labai svarbus darbas.“ (Nora, 28 metai)

„Atrodo, kad tie startinių pozicijų darbai yra suformuoti taip, lyg tu juose, nu, kad nu ten visi jau žino, kad nieks ten nenori užsilikti. Bet kodėl? Juk kažkas gi galėtų tose startinėse pozicijose ir likti ir, kad tas start, kad apskritai, kad yra vadinama startinė pozicija, lyg jau yra brėžiamas tam

tikras kažkoks žemėlapis, **kad aš tada čia tikrai jeigu aš liksiu startinėj pozicijoj antrus metus, čia antri metai pagal mūsų vat, pavyzdžiui, tėvus, tai antri metai juk nėra daug, bet pagal mūsų šiuolaikinį tą visą tvarkaraštį, tai nu, du metai čia jau, tu jau pradirbai. Tai atrodo, kad jeigu aš startinėj pozicijoj pradirbau dvejus metus, tai aš čia vis dar startuoju?**“ (Gintas, 27 metai)

Vis dėlto, kalbėdami apie sėkmingo žmogaus sampratą, didžioji dauguma jaunimo karjerai neskyrė tokio didelio dėmesio, o jų sėkmės samprata labiau atmetė post-Fordistines vertybes nei jas taikė savo sėkmei. Šis fenomenas aptariamasis paskutiniame poskyryje.

Mano didžiausia gyvenimo baimė, pradirbt visą gyvenimą²⁷

Rašydamas apie post-Fordizmo tendencijas šiuolaikinėje visuomenėje, Farrugia atkreipė dėmesį, jog darbo prioritetizavimas jauniems žmonėms nebėra toks svarbus, kaip anksčiau ir jog jauni darbuotojai savo gyvenimo sėkmės ieško balanse tarp darbo, artimų santykių ir šeimos (Farrugia, 2022, 97). Šie dalykai atsiskleidė ir šio tyrimo metu – jaunuoliai, nepriklausomai nuo socioekonominių aplinkybių, išskirdavo tokius sėkmingo žmogaus sampratos aspektus kaip „artimieji“, „šeima“, „balansas“ greta „prasmingų veiklų“ ar „karjeros kelio“. Nors dauguma jaunuolių ieškojo balanso tarp šių dalykų, keli jaunuoliai labai aiškiai atmetė post-Fordistines vertybes susijusias su darbu bei karjera:

„Aš nesu karjeristė, visų pirma. Man karjera nėra gyvenimo tikslas, nes aš tiesiog nenoriu pradirbt viso savo gyvenimo. Čia yra mano didžiausia gyvenimo baimė, pradirbt visą gyvenimą. <..> Jeigu aš tiesiog būčiau įstrigus kažkokiam darbe, kurio aš nemyliu, nenoriu, aš tikrai netobulėčiau, aš tiesiog kaip medūza plaukčiau pasroviui ir viskas. Ir būtų mano visas gyvenimas.“ (Nora, 28 metai)

„Tyrėja: O, jeigu tada apskritai galvotum apie darbą ir karjerą, kaip tau šitas dalykas siejasi su sėkmingu žmogumi?

Ignas: Vat būtent, kad nelabai. <..> jis gali dirbti tokį visiškai baseline darbą, kuris gali būt net nelabai įdomus, bet tarkim jeigu jo visa kita veikla yra faina ir jis ten, jis yra protingas, apsukrus, gali sumąstyt greitai viską. Ir tipo jis kažką kuria, jo. Tai jis gali man atrodyti, kad labai sėkmingas žmogus. <..> Tai nesakyčiau, kad darbas labai stipru.“

Tai, ką pasakė Ignas, rezonavo ir su daugelio kitų tyrimo dalyvių atsakymais. Tyrime dalyvavę jaunuoliai ieškojo gyvenime prasmės ir siejo ją su sėkmingu žmogumi, tačiau ta prasmė nebūtinai

²⁷ Nora: „Čia yra mano didžiausia gyvenimo baimė, pradirbt visą gyvenimą.“

turėjo kilti iš darbo, užimamų pareigų ar savirealizacijos per darbą. Nors nemaža dalis jaunų žmonių paminėjo, kad darbas gali būti viena iš savirealizacijos formų, tai jiems neapibrėžė galutinės sėkmės. Keli jaunuoliai pastebėjo ir darbo bei asmeninio gyvenimo sankirtą, kuri nešė neigiamas emocijas:

*„Ir sėkmingas žmogus arba pilnai savo potencialą išnaudojantis žmogus nėra tas, kuris **tiesiog sėdi visą dieną darbe ir grįžęs namo dirba** <..>“ (Ėjus, 28 metai)*

*„<..> tiesiog, kad jie tokie **daug siekiantys, daug dirbantys**, visur, ta prasme, tas **darbas persismelkę į asmeninį, į kažkokius galbūt santykius** ten, ta prasme, kad viskas taip, kad kuo daugiau padaryti ir tai kažkaip tada, tai dar **aprašyt viešam poste**. Tai atrodo, kad tai visa tai kažkokia forma kelia pasąmoninai ir sąmoningai tą spaudimą <..>“ (Gintas, 27 metai)*

Kaip minėta anksčiau, jaunuoliai, dalyvavę grupės diskusijoje, sėkmingo žmogaus sampratos apskritai nesiejo su darbu, karjera ar aiškiai apčiuopiama „prasme“. Severinas, savo sampratos lapelius siejęs su **tikslo pasiekimu**, konkrečiai neįvardijo, kaip šie tikslai jam susiję su jo paties darbo pasiekimais. Orijus, šnekėdamas apie darbą įvardijo, jog svarbiausia, kad „*esi sveikas ir gali dirbti*“, o Gendvilė apibūdino, koks jai yra geras, o koks – blogas darbas ir kaip kiekvienas gali paveikti sėkmingo žmogaus sampratą, tačiau jų nedėjo į prioritetus. Šiems jaunuoliams sėkmės samprata labiau siejosi su trokštamais dalykais, kuriuose darbas, kaip savirealizacijos šaltinis, jiems nebuvo vienas pagrindinių aspektų.

Apibendrinant paskutinį darbo poskyrį, kuriame siekta apžvelgti post-Fordistinės visuomenės aspektų suderinamumą su jaunų žmonių sėkmingo žmogaus sampratomis, galima teigti, jog jaunuoliai į darbą ir karjeros siejimą su sėkme žvelgė skirtingai. Kiekvienam Farrugia išskirtam tipui buvo galima priskirti bent keletą informantų atsakymų, nors beveik visi informantai vis dėlto įvardijo, jog galutinė sėkmingo žmogaus samprata yra kompleksinė ir sunkiai apibūdinama. Žvelgiant į socioekonominius skirtumus, pastebėtus jaunuolių atsakymuose, pastebėta, jog savirealizacija per darbą svarbiausia buvo merginoms, užsiimančioms kūrybine ar individualia veikla bei turinčioms finansinį stabilumą; pasiekimais vedamo subjekto tipui buvo galima priskirti korporatyvinį darbą dirbančius jaunuolius, iš to uždirbančius stabilias pajamas, o paskutiniam – socialinio priimtinumo ir patikimumo tipui – įvairius jaunuolių pasisakymus, kurie buvo susidūrę su darbo rinkos ar visuomenės pripažinimo keliamais iššūkiais. Mažiausiai darbo ir savirealizacijos tema buvo paliesta grupės diskusijoje, kurioje jaunuoliai tokiems dalykams neskyrė didelio dėmesio.

Išvados

Šio darbo tikslas buvo atskleisti jaunų žmonių, gyvenančių skirtingomis socioekonominėmis sąlygomis, sėkmingo žmogaus sampratas post-Fordistinėje visuomenėje. Darbo teorinėje dalyje buvo supažindinama su post-Fordistinės visuomenės lūkesčiais, neoliberalaus subjekto samprata bei kapitalų teorija, taip pat su sėkmingo žmogaus sampratomis XXI a. bei šiomis temomis jau atliktais tyrimais. Pasitelkus vieną iš vizualiųjų sociologijos metodų taikymą su tyrimo dalyviais buvo atliekami žemėlapių metodo interviu, o atliekant analizę siekta išsiaiškinti, kokios yra jaunų žmonių sėkmingo žmogaus sampratos, kokie panašumai bei skirtumai tarp jų atsiskleidžia, kokios įtakos, jų nuomone, formavo šių tyrimo dalyvių sėkmingo žmogaus sampratas bei kaip jos siejasi su post-Fordistinės visuomenės lūkesčiais.

Atlikus literatūros analizę ir empirinį tyrimą, pateikiamos šios darbo išvados:

I. *Literatūros analizė atskleidė, jog post-Fordistinės visuomenės koncepcija glaudžiai siejasi su sėkmės suvokimu šiuolaikiniame pasaulyje, o sėkmingo žmogaus sampratos skirtinguose socialiniuose ir ekonominiuose kontekstuose gali reikštis skirtingais būdais.*

Post-Fordistinės visuomenės pažadas „laisvei tapti bet kuo“ bei neoliberalaus subjekto konstravimas individualizuoja atsakomybę už nesėkmę, perkeldamas ją nuo struktūrinių veiksnių ant individo pečių. Ši dinamika gali nevienodai paveikti skirtingų socioekonominių grupių jaunimą. Nuolatinio pasirinkimo įtampa ir su ja susijusi „neišbaigtumo stadija“ tradiciškai dažniau siejama su privilegijuotu jaunimu, tuo tarpu savivertės problemos ir išoriniai barjerai labiau būdingi mažiau pasiturinčiomis sąlygomis gyvenantiems jaunuoliams. Sėkmingo žmogaus sampratos šiuolaikinėje visuomenėje yra subjektyvios kiekvieno individo atžvilgiu, tačiau objektyviai veikiamos visuomenės konstruktų – ši įžvalga atsiskleidė atlikto tyrimo metu.

II. *Atskleistos tyrimo dalyvių sėkmingo žmogaus sampratos, kaip ir tikėtasi, buvo labai individualios, tačiau atsirėmė į objektyvius visuomenės diskursus.* Vis dėlto, savo sampratas didžioji dauguma jaunuolių siejo su vidiniais dalykais – bendru gerbūviu, vidinėmis savybėmis, asmeniniu įdirbiu, prasme veiklose bei laisve. Jaunuoliai pastebėjo, kad sėkmingo žmogaus samprata yra kompleksinė ir individuali, dažnai atsiremia į balanso tarp vidinių dalykų ir išorės paieškas. Apibrėžiant socioekonominius skirtumus, buvo pastebėta, jog tokie aspektai kaip „prasmė veiklose“ ar „laisvė pasirinkti“ labiau atspindėjo individualių interviu metu su jaunuoliais, kurie gyvena labiau privilegijuotomis sąlygomis arba turi artimos aplinkos finansinį ar emocinį užnugarį. Jaunuoliai, stokojantys šių dalykų, savo sėkmingo žmogaus sampratas labiau fokusavo į vidinius dalykus, kurių trūkumą

kažkada jautė arba jaučia esamuoju laikotarpiu. Didžioji dauguma dalyvių, nepriklausomai nuo socioekonominės padėties, materialinius dalykus laikė antraeiliais sėkmės atributais.

III. *Sėkmingo žmogaus formavimuisi didžiausią įtaką jaunuoliams, jų manymu, darė artima aplinka, asmeninės patirtys bei išorinė visuomenės įtaka. Visų tyrimo dalyvių sėkmingo žmogaus samprata kito priklausomai nuo gyvenimo tarpsnio.* Teigiamai apie artimos aplinkos įtaką kalbėjo jaunuoliai, šeimoje matę sėkmingus pavyzdžius (finansišškai ar morališkai), neigiamai apie šią įtaką kalbėjo jaunuoliai su nesėkmingais šeimos pavyzdžiais ir buvo linkę „atsiriboti“ nuo šeimos ar aplinkos kurtų sampratų. Asmeninėms patirtims prioritetą teikė jaunuoliai iš mažiau pasiturinčios aplinkos ir tie tyrimo dalyviai, kurie tam tikru laikotarpiu susidūrė su perdėtais visuomenės standartais ir jų permąstymu. Tyrimo dalyvių sėkmingo žmogaus sampratos kismas dalinai paneigė teorijoje iškeltą mintį, jog jauni žmonės jaučia gėdos jausmą negalėdami patenkinti sėkmingumo standartų priklausomai nuo jų socioekonominės padėties – kaip pastebėta analizės metu, sėkmingo žmogaus samprata keitėsi visų dalyvių gyvenimuose, iš kurių didžioji dalis pradėjo mažiau dėmesio skirti materialinėms vertybėms ir visuomenės standartams, kas padėjo atsikratyti gėdos jausmo.

IV. *Didžiosios daugumos tyrimo dalyvių sėkmingo žmogaus **samprata** ir visuomenės **standartas** – skyrėsi, o tai leidžia daryti prielaidą, jog šio tyrimo dalyviai, nepriklausomai nuo socioekonominės padėties, linkę kurti individualų sėkmės scenarijų, nesistengdami įsipaišyti į visuomenės kuriamas normas.* Sėkmingo žmogaus standartas jaunuoliams labiau siejosi su iššūkiais, su kuriais jiems tenka susidurti šiame amžiuje: jaunystės našta, baime nespėti, per dideliu pasirinkimo bagažu, konkurencinga aplinka, perdėtu produktyvumu, materialinėmis gėrybėmis, vartotojiškumu. Jaunuoliams su post-Fordistinėmis vertybėmis veikiau siejosi ne jų sėkmingo žmogaus sampratos, o būtent visuomenės kuriamas sėkmingo žmogaus standartas bei įvaizdis, kuriam didžioji dauguma tyrimo dalyvių išreiškė kritiką ir nusivylimą, jog tenka prie to prisitaikyti. Svarbus aspektas, atsiskleidęs su šia tyrimo išvada yra tas, jog paminėtus visuomenės iššūkius, neskaitant materialinių gėrybių bei vartojimo, išskyrė labiau finansiškai privilegijuotas arba aukštąjį išsilavinimą turintis (ar augęs tokioje aplinkoje) jaunimas.

V. *Galvodami apie sėkmingo žmogaus sampratą, tyrimo dalyviai buvo linkę veikiau atmesti post-Fordistinės visuomenės lūkesčius nei juos pildyti.* Apžvelgus jaunų žmonių atsakymus ir mėginant juos pritaikyti Farrugia išskirtiems idealiesiems post-Fordistinio „aš“ tipams, pastebėta, jog jauni žmonės į darbą ir karjeros siejimą su sėkme žvelgė skirtingai. Nors dalies tyrimo dalyvių pasisakymus buvo galima priskirti vienam iš trijų tipų, jaunuoliai buvo labiau linkę karjerą matyti kaip vieną iš sudedamųjų dalių savo sėkmės sampratoje veikiau nei jos pagrindą. Jaunuoliai gyvenantys sudėtingesnėse

socioekonominėse situacijose darbo ir savirealizacijos temai praktiškai neskyrė dėmesio, o labiau fokusavosi į vidinių aspektų svarbą.

Šio darbo metu buvo atskleistos keturios analizės kryptis, kurias būtų galima tirti atskirai: sėkmingo žmogaus samprata, sėkmingo žmogaus formavimuisi svarbūs veiksniai, visuomenėje vyraujantys sėkmingo žmogaus standartai bei sėkmingo žmogaus sampratų santykis su post-Fordistinės visuomenės lūkesčiais. Šio tyrimo metu pastebėta, jog jauni žmonės nenori tapatintis su post-Fordistinės visuomenės bei neoliberalaus subjekto konstravimo fenomenais, tai jie mato kaip visuomenės standartą, tačiau ne autentišką savo sėkmės kelią. Nors ir susiduriantys su įvairiais iššūkiais, jauni žmonės mąsto, jog visuomenės kuriamas standartas nėra jiems palankus, kad mes, kaip visuomenė, per mažai dėmesio skiriame savo vidui puoselėti bei per daug koncentruojamės į veiklų perteklių ir materialines gėrybes. Tai rodo savirefleksiją, kurią naudojo šio tyrimo dalyviai reflektuodami apie sėkmę – daugelio interviu metu dalyvių nuomonės bei suvokimai plėtėsi interviu eigoje, dalyviams patiems apmąstant ir lyginant savo bei jų suvokiamos visuomenės sėkmės sampratas. Šioms savirefleksijoms ypatingai pasitarnavo naudotas tyrimo metodas, kurio metu dalyviai laisvai ir bet kuriuo metu galėjo įterpti į pokalbį naujus dalykus, kurie jiems pasirodydavo svarbūs. Kaip komentavo keli interviu dalyviai, šie atlikti interviu leido jiems geriau pažinti save, suprasti, kas yra svarbu jiems patiems, išsinešti vidinės naudos ir minčių tolimesnėms refleksijoms.

Kaip atskleista šio tyrimo metu, sėkmingo žmogaus sampratos laukas yra labai platus ir skirtingas įvairioms grupėms bei individams. Ateities tyrimai galėtų apimti keletą skirtingų laukų, kurie galėtų praplėsti šiuos rezultatus. Pirma, kaip buvo minėta ir tyrimo dalyvių, sėkmės samprata didmiesčiuose ir mažuose miesteliuose ar kaimuose labai skiriasi. Todėl būtų vertinga pamėginti palyginti didmiesčių ir mažų miestų jaunų žmonių sėkmingo žmogaus sampratas tame pačiame post-Fordistinės visuomenės kontekste. Antra, atskleidus, kad jauniems žmonėms post-Fordistinės visuomenės lūkesčiai veikiau asocijuojasi su standartu bei įvaizdžiu, būtų naudinga atlikti platesnius tyrimus šiose analizės kryptyse, atlikti daugiau lyginamųjų tyrimų. Trečia, nagrinėti sėkmingo žmogaus sampratas šiuolaikinėje visuomenėje svarbu ne tik iš jaunų suaugusiųjų pusės – lygiai taip pat svarbu būtų pažvelgti, kaip šias sampratas mato vyresnė Lietuvos karta, kadangi viena iš tyrime nepaliestų nišų, nors tyrimo dalyvių ir paminėta, buvo kartų skirtumai, besisiejantys su sėkmės samprata. Lygiai taip pat šie tyrimai būtų svarbūs ir jaunesnės kartos Lietuvos gyventojams, siekiant pamatyti, kaip naujoji karta formuoja savo sėkmingo žmogaus sampratą greitai besikeičiančioje visuomenėje, kokie dalykai yra svarbūs šių dienų paaugliams. Paskutinė niša, kurią būtų galima plėsti yra šio atlikto tyrimo tęsimas naudojant didesnę informantų skaičių ir platesnę socioekonominių skirtumų kontekstą.

Literatūros sąrašas ir šaltiniai

1. Atwood, J. D., & Scholtz, C. (2008). The quarter-life time period: An age of indulgence, crisis or both? *Contemporary Family Therapy*, 30(4), 235–239.
2. Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
3. Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage Publications.
4. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
5. Bourdieu, P. (1999). *The weight of the world* (Vol. 217). Cambridge: Polity Press.
6. Bourdieu, P. (2001). *Masculine domination*. Stanford University Press.
7. Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (2003). *Įvadas į refleksyviąją sociologiją* (V. Valskytė, Trans.). Baltos lankos.
8. Chairunnisah, A., & Kurnia, L. (2023). Hustle culture in social media: Exploring the imagined success in the modern era. *Athena: Journal of Social, Culture and Society*, 1(4), 180–191.
9. Clarke, S. (1990). The crisis of Fordism and the crisis of capitalism. In: Bonefeld, W. & Holloway, J. (Eds.), *Post-Fordism and Social Form* (pp. XX–XX). Macmillan.
10. Cohen, D. (1997). *Richesse du monde, pauvreté des nations* (pp. 82–83). Flammarion.
11. Čiužas, A. (2001). Besimokančio jaunimo vertybinės orientacijos. *Lietuvos sociologija amžių sandūroje*, 99-107.
12. Dr. Mildos Pivoriūtės paskaita „Laimingiausias pasaulyje jaunimas – ar tikrai?“ <https://www.youtube.com/watch?v=ban4JaHm748>
13. Dryžaitė, I. (2020). Dirbančios šeimos ir prekarizuotas gyvenimas. *Kultūra ir visuomenė: Socialinių tyrimų žurnalas*, 10(1), 93–114.
14. Farrugia, D. (2019). Class and the post-Fordist work ethic: Subjects of passion and subjects of achievement in the work society. *The Sociological Review*, 67(5), 1144–1159. <https://doi.org/10.1177/0038026119845554>
15. Farrugia, D. (2019). The formation of young workers: The cultivation of the self as a subject of value to the contemporary labour force. *Current Sociology*, 67(1), 47–63.
16. Farrugia, D. (2022). *Youth, work and the post-Fordist self*. Policy Press.
17. Foucault, M. (1988). Technologies of the self. In L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton (Eds.), *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault* (pp. 16–49). University of Massachusetts Press.
18. Foucault, M. (2010). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979* (G. Burchell, Trans.). Palgrave Macmillan.

19. Foucault, Michel. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. (1998).
20. Furlong, A., & Cartmel, F. (2006). *Young people and social change: Individualisation and risk in late modernity* (2nd ed.). Open University Press.
21. Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
22. Gramsci, A. (1934). *Americanism and Fordism*. In *Selections from the Prison Notebooks*.
23. Han, B.-C. (2015). *The burnout society*. Stanford University Press.
24. Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Multitude: War and democracy in the age of empire*. Penguin Books.
25. Hildebrandt-Wypych, D. (2011). The social construction of life success among German youth. *Contemporary Learning Society. A Quarterly of Social and Educational Ideas*, 130–140.
26. Houghton, Elizabeth. "Becoming a neoliberal subject." *Ephemera* 19.3 (2019): 615-626.
27. Jessop, B. (2005). Fordism and post-Fordism: A critical reformulation. In A. Saad-Filho (Ed.), *Anti-Capitalism: A Marxist Introduction* (pp. XX–XX). Pluto Press.
28. Jovaiša, L. (2005). Sėkmės kūrybos mokymo problema. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 15, 71–76.
29. Juozeliūnienė, I. (2014). *Žemėlapių metodai vaizdu grįstame tyrime*. Vilniaus universiteto leidykla.
30. Kay, J. S., Shane, J., & Heckhausen, J. (2017). Youth's causal beliefs about success: Socioeconomic differences and prediction of early career development. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(10), 2169–2180.
31. Kraniauskienė, S. (2023). Suaugstė šiuolaikinėje Lietuvoje. Tarp standartizacijos ir individualizacijos. *Filosofija. Sociologija*, 34(4-Special), 61-75.
32. Laughland-Booÿ, Jacqueline, Margery Mayall, and Zlatko Skrbish. "Whose choice? Young people, career choices and reflexivity re-examined." *Current Sociology* 63.4 (2015): 586-603.
33. Liutkevičienė, O. (2015). Socialinės atskirties vaikų ir jaunimo tinkamų socialinių sprendimų paieška integracijos į visuomenę procese. *Socialinis Darbas: Patirtis ir Metodai*, 15(1), 131–150.
34. Lovering, J. (2009). Fordism, post-Fordism and flexible specialization. In *International Encyclopedia of Human Geography* (Vol. 8, pp. 232–242). Elsevier.
35. Lrt.lt, „Sociologė apie laimingiausią pasaulįje Lietuvos jaunimą: jie gyvenimą lygina su tuo, ką turėjo jų tėvai“, https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2230100/sociologe-apie-laimingiausia-pasaulyje-lietuvos-jaunima-jie-gyvenima-lygina-su-tuo-ka-turejo-ju-tevai?srsId=AfmBOOpzLi6kI0_BFg06JnohopSFXiT8ImK75g1zAT5hkX9jlnTtNOCz

36. Lrt.lt, „Sociologė Pivoriūtė: laimės indeksas parodė statistikos ir skaičių galią – sukūrė laimės iliuziją“, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000331640/sociologe-pivoriute-laimes-indeksas-parode-statistikos-ir-skaiciu-galia-sukure-laimes-iliuzija?srsId=AfmBOorAOuPV9lra9mjfiXJZKT6Ma0Yq8SaPd5hBIIdM6jctxWg-3Uf5S>
37. Maniukaitė, G. (2001). Vilniaus studentų gyvenimo sėkmės ir gyvenimo prasmės sampratos ypatumai. *Lietuvos sociologija amžių sandūroje/atsakingoji redaktorė ir sudarytoja Anelė Vosyliūtė* (pp. 107-114). Socialinių tyrimų institutas.
38. Maniukaitė, G. (2003). Akademinio jaunimo vertybinės orientacijos: autoritetų ir idealų krizė. *Jaunimo vertybinės orientacijos/sudarytoja ir atsakingoji redaktorė Anelė Vosyliūtė* (pp. 22-28). Socialinių tyrimų institutas.
39. Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672–682.
40. Nugin, R., & Onken, E. C. (2010). Defining success in a changing society: self-evaluation and social reflections of a coming elite in the Baltic states. *Journal of Baltic studies*, 41(4), 449-471.
41. Pagis, M. (2010). Romantic utopia: Positive psychology, life coaching, and the challenge of self-fulfillment at work. *Sociological Quarterly*, 51(1), 54–78.
42. Pivoriūtė, M., & Poškauskaitė, K. (2019). Kai nebetenkina „per daug ir per kažkaip“: egzistenciniai pokyčiai kintant gyvenimo ritmui. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 45(2), 119–142.
43. Pivoriūtė, Milda. 2024. „Kaip atrasti save, tapti sėkmingu, finansiškai nepriklausomu ir patirti jaunystę?“ Lietuvos studentų amžiaus ketvirčio krizės patirtys. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas. <https://www.lvb.lt/permalink/f/16nmo04/ELABAETD195339610>
44. Plenty, S., & Mood, C. (2016). Money, peers and parents: Social and economic aspects of inequality in youth wellbeing. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 1294–1308.
45. Skeggs, B. (2004). Exchange, value and affect: Bourdieu and ‘the self’. *Sociological Review*, 52(s2), 75–95.
46. Skeggs, B. (2011). *Feeling class: Affect and culture in the making of class relations*. Routledge.
47. Staunæs, D. (2010). Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 11(2), 101–110.
48. Suslavičius, A. (1994). Veiklos motyvacija ir atsakomybė: socialinis psichologinis aspektas. *Problemos*, 46, 112–121.

49. Šiaulienė, Daiva. *Jaunimo nuostatos į gyvenimo prasmę ir sėkmę: sociologinė interpretacija*. Diss. 2010.
50. Tauss, A. (2012). Contextualizing the current crisis: Post-Fordism, neoliberal restructuring, and financialization. *Socialist Studies/Études Socialistes*, 8(2), 1–19.
51. Türken, Salman. "Explorations of neoliberal influence on subjectivity in Norwegian and Turkish societies." (2017).
52. Urmonienė, M. (2003). Vertybinės orientacijos ir jaunimo marginalizacija. *Jaunimo vertybinės orientacijos/sudarytoja ir atsakingoji redaktorė Anelė Vosyliūtė* (pp. 29-34). Socialinių tyrimų institutas.
53. Watt, Peter. "Ford's metaphysics: On the Transcendental origins of Henry Ford's Fordism." *Organization* 28.4 (2021): 577-603.
54. Weeks, K. (2011). *The problem with work: Feminism, Marxism, antiwork politics, and postwork imaginaries*. Duke University Press.
55. World Happiness Report. (2024). Happiness of the younger, the older, and those in between. <https://worldhappiness.report/ed/2024/happiness-of-the-younger-the-older-and-those-in-between/>
56. Žilinskienė, L. (2023). 1980–2000 m. gimusiųjų gyvenimo pasirinkimai socialinių pokyčių kontekste. *Filosofija. Sociologija*, 34(4), 305–312.

Priedai

Priedas Nr. 1 Interviu gairės

1. Kaip manote, kas daro įtaką tam, kaip jūs suprantate sėkmingą žmogų?
2. Kaip manote, kokią įtaką šiam jūsų suvokimui daro artima aplinka? Kaip tai veikia platesnė visuomenė?
3. Kaip manote, kokį poveikį jūsų supratimui daro socialiniai tinklai, internetas?
4. Kaip galvojate ar ir kuriuos iš šių dalykų veikia išorinės aplinkybės?
5. Kaip manote, kurie iš jūsų išvardintų dalykų yra labiausiai priklausomi nuo asmeninio įdirbio?
6. Kaip manote, kaip jūsų sėkmingo žmogaus sampratą nulėmė jūsų vaikystės/paauglystės aplinka?
7. Kaip manote, kiek šių išvardintų dalykų sietumėte su darbu/karjera? O ką sietumėte su kitomis veiklomis, pomėgiais?

**Vilniaus
universitetas**

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Filosofijos fakultetas

Dalyvio vardas, pavardė:

Dalyvio kontaktai (el. paštas ir / arba tel. nr.):

Sėkmingo žmogaus sampratos post-Fordistinėje visuomenėje. Jaunų žmonių perspektyva.

INFORMACIJOS APIE MOKSLINĮ TYRIMĄ LAPAS DALYVIUI

1. Kodėl atliekamas šis tyrimas?

Šis tyrimas yra Sociologijos magistro darbo dalis.

Tyrimo tikslas: Šis tyrimas siekia išnagrinėti, kaip jauni žmonės supranta sėkmingo žmogaus sąvoką šiuolaikinėje visuomenėje. Sparčiai kintanti darbo rinka, didelė pasirinkimų aibė, skirtingos socialinės ir ekonominės sąlygos bei išsilavinimas gali turėti įtakos tam, ką jauni žmonės sieja su „sėkmingo žmogaus“ sąvoka. Jaunų žmonių perėjimas į suaugusiojo gyvenimą stipriai skiriasi nuo jų tėvų ar senelių patirčių, taip pat skiriasi ir suvokimai apie sėkmingą gyvenimą ar sėkmingą žmogų. Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip jauni žmonės su skirtingomis gyvenimo patirtimis, gyvenantys skirtingose socialinėse bei ekonominėse sąlygose, suvokia sėkmingą žmogų, kokie yra jų požiūrių panašumai ir skirtumai.

2. Kodėl esu pakviestas (-a) dalyvauti šiame tyrime?

Šio tyrimo dalyviai yra atrenkami pagal savo amžių, išsilavinimą, gyvenamąją vietą bei tėvų išsilavinimą. Jus pakvietė, nes patenkate į 22-29 metų amžiaus jaunimo grupę, turite arba neturite aukštojo išsilavinimo, gyvenate Vilniuje arba Kaune. Taip pat atsižvelgta į Jūsų tėvų išsilavinimą.

3. Ar aš privalau dalyvauti tyrime?

Ne. Prieš priimdamas (-a) sprendimą dalyvauti ar ne, galite užduoti klausimus apie tyrimą. Jei Jūs sutinkate dalyvauti, bet kuriuo metu galite pasitraukti iš tyrimo, nenurodydamas (-a) priežasties apie savo sprendimą pranešdamas (-a) man. Jūs galite pasitraukti iš tyrimo ir atsiimti bet kokią informaciją, kuria pasidalijote, per 30 dienų nuo dalyvavimo tyrime dienos. Iki tol, Jūsų pateikta informacija bus nagrinėjama tyrimui atlikti.

4. Kokia bus tyrimo eiga, jei aš sutiksiu dalyvauti tyrime?

Jūs būsite pakviestas (-a) dalyvauti 1 sesijoje Vilniuje arba Kaune.

Kai atvyksite, aš aptarsiu procedūras ir suteiksiu galimybę užduoti bet kokius klausimus, susijusius su tyrimu. Vėliau paprašysiu Jūsų užpildyti informuoto dalyvio sutikimo formą.

Jei mielai dalyvausite tyrime, pakviesiu Jus duoti interviu. Pokalbis turėtų trukti maždaug valandą – valandą su puse. Taip pat galite paprašyti bet kuriuo metu atšaukti sutikimą dalyvauti tyrime arba nutraukti pokalbį. Interviu metu Jūsų bus paprašyta atlikti keletą užduočių, kurių metu paprašysiu Jūsų rašyti ir kalbėti.

Turėdama Jūsų sutikimą, norėčiau padaryti garso įrašą, nes garso įrašas bus reikalingas tam, kad galėčiau tiksliai atkurti Jūsų mintis. Garso įrašai bus saugomi iki magistrinio darbo gynimo datos, po sėkmingo magistro darbo apgynimo garso įrašai bus sunaikinti. Garso įrašai bus transkribuoti į tekstinį formatą ir pateikiami kartu su magistro darbu gynimo komisijai su visiškai nuasmeninta Jūsų pateikta informacija.

5. Ar yra kokia nors rizika dalyvauti tyrime?

Dalyvavimas tyrime yra susijęs su šia rizika: konfidencialumo pažeidimais.

Norint sumažinti bet kokią galimą riziką, interviu transkribavimo metu visa asmeninė informacija, pagal kurią galima Jus identifikuoti, bus nuasmeninta.

6. Ar yra kokia nors nauda dalyvaujant tyrime?

Dalyvaudamas (-a) šiame tyrime Jūs negausite nei tiesioginės, nei asmeninės naudos.

7. Kaip bus valdomi surinkti duomenys?

Informacija, kurią pateikiate tyrimo metu, yra tyrimo duomenys. Bet kokie tyrimo duomenys, iš kurių galite būti identifikuoti pvz. Jūsų vardas, pavardė, gimimo vieta/data, bet kokie vardai/pavardės kitų žmonių, kuriuos paminėsite interviu metu, vietovės, kurias minėsite, susijusios su išsilavinimu ar darbu, Jūsų baigta (jeigu taikoma) studijų programa (šiuo atveju bus nurodoma tik studijų krypčių grupė) ir panašūs dalykai yra traktuojami kaip asmens duomenys. Asmeniniai / neskelbtini duomenys bus saugomi garso įrašuose tyrėjos telefone/kompiuteryje iš kurių bus panaikinti apgynus magistro darbą.

Jūs turi teisę atšaukti sutikimą dėl asmens duomenų tvarkymo per 30 kalendorinių dienų nuo interviu davimo datos.

Tyrėja turės prieigą prie tyrimo duomenų. Atsakingiems Vilniaus universiteto nariams gali būti suteikta prieiga prie duomenų, skirtų tyrimams stebėti ir / arba auditui atlikti ir Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnybai nagrinėjant galimą akademinės etikos ir / ar procedūrų pažeidimą.

Norėčiau gauti Jūsų sutikimą naudoti tiesiogines citatas, [įsipareigojant, kad Jūsų vardas bus užkoduotas] bet kuriame tyrimo etape.

Norėčiau gauti Jūsų sutikimą būsimuose tyrimuose naudoti nuasmenintus duomenis ir dalytis duomenimis su kitais tyrėjais (pvz., internetinėse duomenų bazėse). Visa asmeninė informacija, iš kurios būtų galima Jus identifikuoti, bus pašalinta arba pakeista.

8. Ar tyrimas bus paskelbtas?

Tyrimo duomenys gali būti pateikiami moksliniuose straipsniuose ir konferencijose.

9. Su kuo galėčiau susisiekti, jei norėčiau pranešti apie tyrimą?

Jei nerimaujate dėl šio tyrimo aspektų, susisiekite su Kotryna Martinkute, kotryna.martinkute@fsf.stud.vu.lt, +37067745346.

10. Kontaktinė informacija ir / ar kita informacija

Jei norite iš anksto aptarti tyrimą (arba jei turėsite klausimų po tyrimo), susisiekite: Kotryna Martinkutė

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas

Universiteto g. 9, Vilnius

Tyrėjos tel. nr.: +37067745346

Tyrėjos el. paštas: kotryna.martinkute@fsf.stud.vu.lt

Gavau

Parašas

Data

Vilniaus
universitetas

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Filosofijos fakultetas

Sėkmingo žmogaus sampratos post-Fordistinėje visuomenėje. Jaunų žmonių perspektyva.

Dalyvio vardas, pavardė:

Dalyvio kontaktai (el. paštas, tel. nr.):

Tyrėjos vardas, pavardė ir statusas: Kotryna Martinkutė, tyrimo organizatorė

Tyrėjos afiliacija: Sociologijos magistro studentė

Tyrėjos tel. nr.: +37067745346

Tyrėjos el. paštas: kotryna.martinkute@fsf.stud.vu.lt

INFORMUOTO ASMENS SUTIKIMO FORMA

Projekto ir mokslinio tyrimo aprašymas: Šis tyrimas yra Sociologijos magistro darbo dalis.

Tyrimo tikslas: Šis tyrimas siekia išnagrinėti, kaip jauni žmonės supranta sėkmingo žmogaus sąvoką šiuolaikinėje visuomenėje. Sparčiai kintanti darbo rinka, didelė pasirinkimų aibė, skirtingos socialinės ir ekonominės sąlygos bei išsilavinimas gali turėti įtakos tam, ką jauni žmonės sieja su „sėkmingo žmogaus“ sąvoka. Jaunų žmonių perėjimas į suaugusiojo gyvenimą stipriai skiriasi nuo jų tėvų ar senelių patirčių, taip pat skiriasi ir suvokimai apie sėkmingą gyvenimą ar sėkmingą žmogų. Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip jauni žmonės su skirtingomis gyvenimo patirtimis, gyvenantys skirtingose socialinėse bei ekonominėse sąlygose, suvokia sėkmingą žmogų, kokie yra jų požiūrių panašumai ir skirtumai.

		Jei sutinkate, pažymėkite varnelę	Jei nesutinkate, pažymėkite varnelę
1.	Aš patvirtinu, kad perskaičiau ir suprantu minėto projekto / mokslinio tyrimo <i>Sėkmingo žmogaus sampratos Post-Fordistinėje visuomenėje. Jaunų žmonių perspektyva.</i> informacinį lapą. Turėjau galimybę susipažinti su informacija, užduoti klausimus ir į juos gauti atsakymus.	☐	☐
2.	Aš esu informuotas, kad mano dalyvavimas yra savanoriškas ir kad aš galiu iš tyrimo pasitraukti bet kuriuo metu, nenurodydamas priežasties, nepatirdamas jokių neigiamų padarinių ar negaudamas baudų.	☐	☐
3.	Aš esu informuotas, kas turės prieigą prie mano pateiktų asmens duomenų, kaip duomenys bus saugomi ir kas bus su duomenimis pasibaigus projektui.	☐	☐
4.	Aš esu informuotas, kad tyrimo rezultatai gali būti paskelbti viešai.	☐	☐
5.	Aš esu informuotas, kur kreiptis dėl tyrimo.	☐	☐
6.	Aš sutinku, kad būtų daromas garso įrašas.	☐	☐

		Jei sutinkate, pažymėkite varnelę	Jei nesutinkate, pažymėkite varnelę
7.	Aš esu informuotas, kaip garso įrašai / vaizdo įrašai bus naudojami apibendrinant tyrimų rezultatus.	☐	☐
8.			
9.	Aš sutinku, kad mano citatos būtų anonimizuotos apibendrinant tyrimų rezultatus.	☐	☐
10.	Aš sutinku dalyvauti tyrime.	☐	☐

Dalyvio vardas, pavardė

Data

Parašas

Atsakingo asmens vardas, pavardė

Data

Parašas